

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 10 (486) 10 – 16.03.2017 р.

www.tyzhden.ua

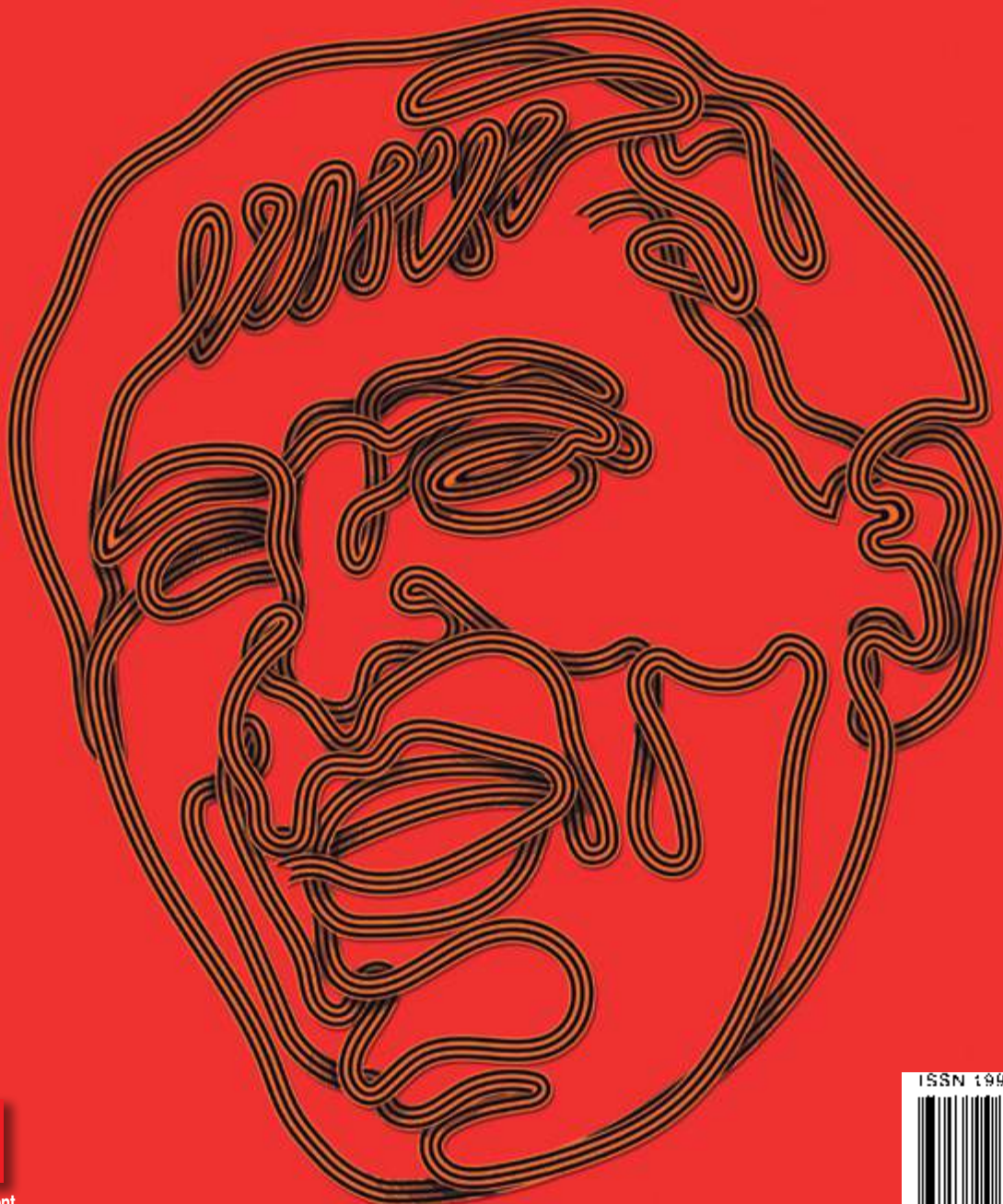
Дік Пелс
про неліберальну
демократію

Чи скасують
закон Савченко

Російська загроза
в Білорусі

Револуція 1917-го
як цивілізаційна катастрофа

ДЕ ОКУПАЦІЯ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

9 771996 156002

Встигніть придбати до 15 березня

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150 **Сьюзен Войджицкі** Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер** Дивовижна наука **Мустафа Джемілев** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тижде́нь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном 067-407-10-96
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті tyzhden.ua

НА ЧАСІ

- 4 На короткому повідку
Про політичне значення
справи Насірова
- 7 Юрій Макаров про гендерну рівність
- 8 Шлях добрих намірів
Закон Савченко:
скасувати чи вдосконалити
- 11 Відносини зі знаком питання
Що зіпсувало українсько-польські
взаємини і чи є вихід

ТЕМА НОМЕРА

- 14 По той бік блокади
Як сприйняли обмеження
економічної інтеграції
з Україною в ОРДІЛО та Росії
- 17 Боротьба з агресією чи її імітація:
правовий аспект
Володимир Василенко про російську
агресію та імітацію її стримання

- 22 Енергетична незалежність
vs монополія Ахметова
Чи є штучним дефіцит енергоносіїв
з окупованих територій

- 26 Дік Пелс:
«Патріотизм може бути дуже
позитивним явищем, якщо буде
сповнений прогресивних ідей»
Професор Брюнелського
університету про європейський
політикум

- 30 Зійти з російської орбіти
Чи здатен Лукашенка змінити
геополітичну орієнтацію
- 32 Гарантія знищення
Як Дональд Трамп збирається
змінити оборонний бюджет США

- 33 Едвард Лукас про те,
чим небезпечний
нейтралітет для сусідів Росії
- 34 Королева усіх рейтингів
Чому в Британії немає опозиції
- 35 Жива Twitter
Як соцмережі впливають на політичні
смаки європейців та американців
ВПРИТУЛ
- 36 Антон Санченко
про необхідність законодавчого
врегулювання мовної політики
- 37 Тарас Лютий про розуміння щастя
від античності до сьогодення
СПАДОК
- 38 Російська революція 1917 року
як цивілізаційна катастрофа
Станіслав Кульчицький
про справжній зміст
більшовицького перевороту
КУЛЬТУРА ТА НАУКА
- 44 Стежками «Вовчої війни»
Як козак став героєм американських
коміксів
- 47 Катерина Барабаш
про «чорне кіно» й расизм
щоденники окупації
- 48 Соціальний ліфт
Що змушує «ополченців» повертатися
до мирних професій
- 49 «Порешаєм»
Про малу та велику корупцію
на блокпостах
P. S.
- 50 ОНУХ про «Грікі жнива»
та осмислення української історії
в кіно

Тиждень

№ 10 (486) 10 – 16.03.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Анна Корбут, Роман Малко,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,
Денис Казанський, Юрій Лапаєв,
Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,
Андрій Голуб, Юрій Макаров
Відповідальний за випуск номера
Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0500
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 8.03.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

AUTO
MAIDAN

A nighttime photograph of a street scene in Ukraine. In the foreground, a dark car with a Volkswagen logo is visible. Several Ukrainian tricolor flags are being held up by people. The background shows bare trees and a building illuminated by streetlights. The overall atmosphere is one of a public gathering or protest.

НА ЧАСІ

На короткому повідку

Роман Малко

Найвидовищніше за останні роки затримання VIP-чиновника увінчалось тимчасовим хепі-ендом. Два місяці СІЗО з правом застави у 100 млн грн (казкова сума) надихають. Невже в країні щось таки змінюється і боротьба з корупцією — це не порожній дзенькіт?

Звісно, без сприяння громадськості — тиску на суд і його блокування — хтозна, чи був би такий оптимістичний результат. Чиновник, як і численні його попередники, легко уникнув би переслідування і спокійно дав драла, маючи в кишені окрім українського ще й два іноземні паспорти. Згодом, попиваючи віскі в товаристві таких самих щасливчиків-емігрантів десь у Лондоні, він лише посміювався б із країни дурнів, яку так віртуозно кинув, але наразі цю розвагу доведеться відкласти.

Так, це ще не кінець. У Романа Насірова є шанси відмитися, навіть утекти, і вони достатньо великі. Уже подано апеляцію, армія адвокатів намагатиметься завалити справу (якщо оскарження не спрацює), задіяні перемовники вже ведуть торги в темних коридорах влади, є маса варіантів, як відмазати клієнта такого рангу. Врешті, це лише підозрюваний, і ніхто не гарантує, що його провину буде доведено. Адже найсправедливіший український суд — не те що найменш

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

надійна в таких випадках гілка влади, а ще й без перебільшення гіперпроблема країни, об яку розбиваються найоптимістичніші очікування та суперхороші починання. Нині система дала збій, суддя виніс рішення, спираючись на закон. Можливо, якби хлопці на машинах не заблокували виїзд із подвір'я храму правосуддя, їхні колеги не поїхали б кошмарити голову установи до нього додому; якби справа не набула такого дикого резонансу й адвокати не поведилися вкрай одіозно, нічого поганого з головним фіскалом не трапилося б, суд віддав би перевагу традиційнішому в таких ситуаціях рішення.

Але Насіров себе перехитрив. І не тільки тим, що ув'язався в дурнувату гру з лікарнею та інфарктом, сховавшись під коциком (це вже моветон), а й переборщивши з адвокатами. Аж страшно уявити, скільки вони візьмуть тепер за свої унікальні послуги, що коштуватимуть їм значних іміджевих утрат. Люди, які мають захищати права громадян у межах закону, раптом перетворилися на віртуозів-маніпуляторів, ораторів-моралістів, готових цинічно торочити відверту ахінею перед високим судом, потурати беззаконню, аби лишень витягнути клієнта й отримати гонорар.

ПІСЛЯ РОЗІГРАНОГО СПЕКТАКЛЮ ДЕДАЛІ МЕНШЕ ВІРІТЬСЯ, ЩО ЙДЕТЬСЯ ЛИШЕ ПРО БОРТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ І ЩО АНТИКОРУПЦІЙНІ ОРГАНИ ЗАПРАЦЮВАЛИ. ВІДБУВАЄТЬСЯ ВІЙНА КЛАНІВ, ГРА НАБАГАТО ВИЩОГО РІВНЯ Й ДУЖЕ ВИСОКИХ СТАВОК

Узагалі, навіть якщо провину Насірова так і не доведуть, це шоу таки варто було влаштувати. Ну принаймні щоб влада зрештою наочно побачила, що суспільство трохи втомилося від її тупих жартів і бездарних маніпуляцій. Треба або вдосконалити сценарій, або хоч частково починати виконувати обіцянки. Відносно законний арсенал засобів та рецептів, який роками задіявали в таких випадках, більше не працює. Якщо чиновникам дозволено балансувати на межі права, прикриваючись буквою закону, то чому суспільство не може діяти аналогічно? Теж умовно законно. Але ж із більш аргументованою доцільністю, що підтверджена, до речі, Конституцією. Які будуть наслідки такого переходу в нову правову реальність, важко передбачити. Це все одно що вгадати остаточне рішення вітчизняного суду і те, з якої ноги встане пані суддя після дзвінка друга (цікаво, до речі, почути, як вони там торгуються). Проте і досвід блокування ОРДіЛО, і тиск на правосуддя є вимушеними кроками суспільства, котре бодай у такий спосіб намагається привести до тями осліплену й оглухлу від безкарності систему. І, що цікаво, не безуспішно. Хоча формально перешкоджання роботі залізниці чи судових установ — це кримінальний злочин.

Звісно, щоб урок було засвоєно, доведеться чимало попрацювати. Спритність, із якою коле-

ги головного митаря кинулися на його захист, не залишає ілюзій. Далі буде ще веселіше, хоча навряд чи слід очікувати якихось нестандартних підходів до процесу звільнення рядового Насірова. Усе відбуватиметься за давно обкатаними на «папередніках» сценаріями. Спочатку знайдеться потрібна сума для внесення застави. У нинішніх умовах, щоправда, з появою е-декларування, охочих виручити друга буде менше: трохи лячно, можна викликати зайву підозру. Але 100 млн грн — не така вже й велика ціна, коли мова про свободу. Далі знайдуться ключик від браслета й дірка в кордоні, приватний літак... Це якщо все не вдасться залагодити більш цивілізовано. У будь-якому разі своїх не гоже кидати, тим паче якщо вони раптом почнуть давати свідчення й на поверхню впливе лайно, здатне навіки втопити «найкращих» людей країни. Кругова порука — єдине, що тримає прогниту до мозку кісток систему.

Хоча які свої? Якщо навіть припустити, що влаштована вистава і справді не була спланована у верхах, що президента, як він каже, ніхто не інформує про «оголошення підозри одному з керівників» і Насіров — лише жертвний бичок, принесений на вівтар правосуддя для відвернення уваги від більш значущих персонажів, усе-таки важко не помітити системної проблеми щонайменше в лавах партії влади, представники якої опинилися по різні боки барикад. Одні топлять, другі кидають рятувальні круги. Одні (Сергій Лещенко, Мустафа Найєм та інші «єврооптимісти») стають криголамом для НАБУ, детективи котрого, як виявилося, можуть налякатися лікарняного вахтера, другі — ще з когорти «любих друзів» Віктора Ющенка, як-от Олександр Третяков, — починають проводити паралелі між Насіровим та жертвами режиму Януковича. І це ще без урахування непублічних ігрищ, у яких задіяні президентська Адміністрація та уряд, а може, і стратегічні партнери. Після розіграного спектаклю дедалі менше віриться, що йдеться лише про боротьбу з корупцією і що антикорупційні незалежні органи нарешті запрацювали. Навряд чи. Відбувається війна кланів, гра набагато вищого рівня й дуже високих ставок. Просто громада в цій грі, правильно оцінивши ситуацію, нарешті зуміла використати чужу підкилмну гризню та інтриги небожителів на свою користь. А тому наразі 1:0.

Звичайно, дуже не хотілося б, щоб цей результат виявився унікальним і неповторним. Без продовження та логічного завершення. Сумнівний суд плюс досвідчені адвокати плюс прокровительство з верхівки владного Олімпу — і можна зруйнувати будь-яку справу. Є 90% певності, що в цьому випадку саме так і станеться, якщо спільнота, звісно, перестане тримати на короткому повідку тих хлопців, від яких усе залежить. Досвід показує, що тримати їх можна й навіть треба. Це не зовсім комільфо з погляду ліберальної демократії та іншої європейської законослухняності, але іншого варіанта просто немає. Та й революція в Україні досі триває, якщо хтось іще не помітив. ■

«Дим-димок од машин...»

Юрій Макаров

Так щороку: щойно настає березень, у мене розвивається невроз. Як мені поводитися в Міжнародний жіночий день? Вітати кожну зустрінуту жінку зі святом, засадниче лицемірство якого я глибоко відчуваю, й автоматично наразитися на протест тих подруг та колег, які сприймають його так само, як і я? Чи вдавати, що 8 березня для мене не існує, і мимоволі образити нечуйністю, невихованістю, нечемністю інших жінок, для яких це частина свідомості — десятиліттями звичне «свято миру й краси»?

Нічого, що я сьогодні не про британського підданого з інфарктом, і не про блокаду, і навіть не про війну? Але ж так завжди: щоразу знайдеться щось важливіше, ніж проблеми жінок, яких ми вітаємо незрозуміло з чим раз на рік. Серйозно: з чим власне ми їх вітаємо?

А я от жінок не люблю. Ні, не в цьому сенсі, не подумайте. Я не люблю жінок як щось узагальнене, оце «вічно жіноче». Я люблю конкретну жінку (може, не одну), і це не поширюється на скандальну тітку з реєстратури в поліклініці або на модельку з постійно роззявленим силіконово-ботоксним ротиком. Сам факт анатомічних відмінностей і «місія продовження роду» мене так само не збуджують. Мені, звісно, цікавий їхній інакший тип освоєння дійсності, інакший досвід тілесності, але це радше частина загального здивування фантазією Творця.

ДОІМПЕРСЬКУ ДОБУ В УКРАЇНІ ЖІНКА КОРИСТУВАЛАСЯ ПРАКТИЧНО РІВНИМИ ЮРИДИЧНИМИ ПРАВАМИ З ЧОЛОВІКАМИ. АЛЕ ДАЛЬШИЙ ДОСВІД ВИКОРИНИВ ІЗ КУЛЬТУРИ Й ПОБУТУ ЕЛЕМЕНТИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Крім того, у календарному шануванні людей за ознакою статі я бачу релікт одразу двох начал, однаково мені ворожих: архаїчної традиції з отим «культу березині», який на практиці сходиться на те, що жінку без її згоди використовують як інкубатор для виробництва максимальної кількості робочих рук, і радянського наскрізь брехливого міфу про рівність статей. Щоправда, на початках СРСР, коли він іще намагався реалізувати модерністський проект, було запроваджено кілька корисних ноу-хау, як-от відпустка у зв'язку з народженням дитини, котра досі напівфіційно називається «декретною» (від декрету — не закону, не постанови, а декрету Совету народних комісарів від... 27 листопада 1917 року; на той момент це було інновацією світового масштабу). Проте цього пафосу дотримувалися лише кілька

років, невдовзі загальна логіка закріпачення всього, що рухалося, торкнулася й жінки як трудового ресурсу.

У школі ми вивчали напам'ять два вірші Павла Тичини: «Партія веде» й «Пісня трактористки». Перший вартий того, щоб його розбирати окремо, а другий — апологія тодішнього стимпанку з елементами емансипації: «Я до трактора підходжу —/сонце ясне! світе мій!/Ой, як хочеться учитись,/щоб вести його самій! [...] Дим-димок од машин, мов дівочі літа...» Усе просто: дівчина не хоче марнувати час над виснажливим гаптуванням в артілі, а мріє керувати отою залізкою, мазутний вихлоп пахне їй солодше за Chanel, і вона ще не знає, що постійна робота на холоді плюс страшенна вібрація за кілька років знищать усі її жіночі анатомічні подобиці.

Для мене квінтесенцією ставлення до жінки в СРСР був хронічний дефіцит вати в аптеках: не прокладок, не тампонів (тоді про таке в нас і не чули), а звичайнісінької вати. А ще принципова відсутність знеболювального в гінекології? Авжеж, народжуй! І потім вирощуй дитину на 15 м² комуналки, без памперсів, про які тоді теж не чули, без дитячих сумішей, без візків і колготок у магазинах... Хочеш бути жінкою — страждай!

Відомо, що в доімперську добу в Україні жінка користувалася практично рівними юридичними правами з чоловіками, хіба що, здається, не могла бути суддею, а це, погодьтеся, дрібниці. Але дальший досвід викоринив із культури й побуту елементи гендерної рівності. Ми тепер поголовні сексисти і практики радикальної емансипації мусимо позичати в готовому вигляді з-за кордону (звісно, західного).

Кажуть, на Заході феміністки потворні, ригідні й тупі. Кажуть, вони запроваджують абсурдні правила й вимагають скасувати рід в особових займенниках, а всіх, хто пручається, таврують white male shovinst pig (білою чоловічою сексистською свинею). Не знаю, не стикався. Можливо, у їхніх ліволіберальних університетських звірницях і не на таке награтиш. Усі вітчизняні феміністки, яких я особисто знаю, відрізняються напрочуд здоровим глуздом і суто жіночою привабливістю — не думаю, що це випадковість. Я солідарний із їхніми зусиллями не лише через те, що вони допомагають мені позбутися комплексу провини отієї сексистської свині, а й тому, що будь-яка розмова в площині прав та свобод цивілізує нашу суспільну свідомість загалом. Фізична рівність — фікція, усі ми різні, й навряд чи я наважився б змагатися з Дариною Білодід, юною чемпіонкою Європи із дзюдо. Рівність прав — інша річ. Тож за нашу і вашу свободу! ■

Шлях добрих намірів

Андрій Голуб

Народні депутати ухвалили в першому читанні зміни до так званого закону Савченко, який пройшов шлях від суспільної любові до ненависті так само швидко, як його авторка

Університетські викладачі етики полюбляють давати студентам так звані моральні завдання без очевидного рішення. Це чи не найулюбленіший прийом. Один із найпростіших та найпоширеніших прикладів — якщо красти погано, то чи погано красти для порятунку іншого? Більш практичний приклад — ставлення до смертної кари для осіб, які скоїли найтяжчі злочини. Такі завдання дають змогу зайняти студентів на час семінарів, якщо матеріалу з теми обмаль. Що ж, викладачів університетів можна привітати: арсенал їхніх прийомів поповнився законом Савченко.

Дилему, що криється в корені цього завдання, зовсім недавно, 22 лютого, майстерно виклали в одному реченні судді Бабушкінського райсуду Дніпра. Попутно вони продемонстрували неабияке почуття гумору. Фабула така: судима вісім разів із 2004 року особа виходить на волю достроково за законом Савченко. Вже за два місяці після звільнення здійснює спробу крадіжки «трьох видів ковбаси, шоколаду, чаю та жувальної гумки» й знову потрапляє під суд. Однак представники потерпілих та підозрюваний вирішили укласти угоду про примирення. Саме її мав затвердити Бабушкінський райсуд, але відмовився, а в мотивувальній частині доволі іронічно, на думку автора статті, висловився стосовно закону Савченко, реформ та ситуації в країні загалом. «Незважаючи на ту обставину, що суспільство тепер живе у вільній і незалежній, справедливій, чесній, соціально спрямованій та європейській державі, на глибоке переконання суду, у нього все-таки існують інтереси жити ще й у такій державі, де людям не страшно виходити на вулиці, де люди не боялися б випускати дітей на вулицю, де рівень злочинності не зашкалював би», — йшлося в останньому реченні рішення суду про відмову в затвердженні угоди про примирення. Інакше кажучи, дилема закону Савченко полягає в суперечності між загальними цінностями рівності людей та їхніх прав і практичними цінностями безпеки суспільства.

ЗАКОН ЧИ ДИШЛО

Закон «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання», а саме такою є повна назва закону Савченко, ухвалили наприкінці 2015 року. Окрім Савченко його співавторами є ще п'ятеро народних депутатів, серед яких голова та заступник голови профільного Комітету парламенту з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Андрій Кожем'якін і Микола Паламарчук. 26 листопада 2015-го 255 нардепів підтримали закон одразу за основу та в цілому й без особливих обговорень. Однак згодом

Індикатор популярності. Усі голосування щодо закону Савченко в Раді стали намаганням підіграти настроям суспільства

він почав утрачати популярність навіть швидше, ніж сама Надія Савченко.

Вже 15 листопада 2016 року в парламенті вперше спробували змінити закон. Тоді в Раді стався черговий скандал. Авторка іменного закону назвала його «нормальним», а присутніх колег «баранами», які замість того, щоб розібратися у справі, критикують. Тоді заступник голови фракції БПП Ірина Луценко у відповідь звернулася до «присутніх у залі кіз» і розповіла, як «понад 60 тисяч зеків, амністованих та випущених у Росії, зараз воюють проти нас і вбивають наших солдатів». Вона додала, що рецидивісти, яких відпустили в Україні через «феєричне голосування за людину, котру відстоював увесь світ, теж повертаються зараз туди й гвалтують наших дітей, убивають наших хлопців, здійснюють розбої, грабежі».

Наступна спроба змінити нормативний акт відбулася через три місяці після першої й закінчилася успіхом. Принаймні проміжним. 23 лютого 2017 року нардепи спромоглися ухвалити зміни до закону в першому читанні. На розгляд депутатам запропонували три проекти змін: урядовий, підготовлений Мін'юстом та МВС, позафракційного нардепа Євгенія Мураєва (колишнього представника Опозиційного блоку) та ще одного позафракційного Віталія Купрія (експредака БПП).

Урядовий проект фактично продублював пропозиції, які депутати вже відхилили в листопаді: формулу «один день у СІЗО дорівнює двом дням у колонії» пропонується застосовувати тільки до підозрюваних або засуджених за легкі та середньої тяжкості злочини. А до тих, хто підозрюється або скоїв тяжкі чи особливо тяжкі злочини, запропоновано застосовувати стару

формулу «один день у СІЗО дорівнює одному дню в колонії». Законопроект Мураєва полягав у фактично цілковитому скасуванні закону Савченка. Нарешті, останній проект закону нардепа Купрія пропонував увести часовий ліміт для досудового розслідування: відношення один до двох не поширюється на перші чотири місяці попереднього ув'язнення засуджених або підозрюваних у злочинах середньої чи невеликої тяжкості та на перші шість місяців попереднього ув'язнення, якщо йдеться про особливо тяжкі злочини та осіб, які повторно скоїли злочини.

Цікаво, що під час обговорення законопроектів на засіданні вже згаданого Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності голоси присутніх розділилися так: тільки одна особа підтримала урядовий законопроект, документ авторства Мураєва — дев'ять, проект Купрія — п'ятнадцять.

У сесійній залі все відбулося інакше. Хоча депутатам і оголосили, що урядовий законопроект комітет відхилив, усі три документи по чергово поставили на голосування. Проекти Купрія та уряду набрали майже однаково, але недостатньо голосів — відповідно 208 і 213. Однак спікер повторно поставив на голосування саме проект уряду, який і набрав за основу 235 голосів.

У ПОЛОНІ СТАТИСТИКИ

Питання статистики стало одним із головних під час обговорення закону Савченка. Цифрами в полеміці послуговуються всі сторони, хоча вони часто змінюються відповідно до намірів оратора. Можна почати хоча б із того, що під час презентації трьох згаданих вище законопроектів автори назвали різну кількість людей, які вийшли на волю після

застосування до них закону Савченка: понад 6 тис. за версією заступника міністра юстиції Наталії Севостьянової та понад 7,5 тис. за версією автора одного із законопроектів Мураєва.

Про зміни до закону Савченка **Тиждень** поспілкувався з радником міністра внутрішніх справ Іваном Варченком. За його словами, МВС брало активну участь у написанні ухваленого Радою в першому читанні проекту змін до закону, а статистика станом на кінець лютого така: понад 8,5 тис. осіб вийшло на волю в результаті застосування закону Савченка. З них більш як 1 тис. відбувало покарання за вбивство. Після виходу на волю ці особи скоїли вже понад півсотні нових убивств.

«Ми побачили таку загрозливу та доволі показову статистику й активно наполягали на тому, що до закону Савченка слід внести принципові зміни, а саме вилучити з числа осіб, яким день зараховується за два в досудовому процесі, рецидивістів, що засуджені за тяжкі та особливо тяжкі злочини. До цього й дійшло, і урядовий законопроект, розроблений Мініюстом та МВС, парламент підтримав у першому читанні. Ми сподіваємося, що він так само буде підтриманий у цілому й що його підпише президент», — зазначив Варченко.

Він наголосив, що особи, звільнені за законом Савченка, скоїли понад тисячу злочинів. Це означає, що частка рецидивів перевищує 10%. Рецидив убивств (якщо припустити, що цей злочин скоїли повторно) становить на сьогодні 5–6%.

Правозахисники наводять інші цифри. Зокрема, є дослідження Костянтина Автухова з Національної академії правових наук України. Учений порівняв

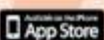
Е СПРЕСО

УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

КОНСТРУКТИВНА РОЗМОВА
З АВТОРИТЕТНИМИ ЕКСПЕРТАМИ

ПРО ПОЛІТИКУ

з Сергієм Руденком

ПО БУДНЯХ О 20:00

наведені Генпрокуратурою показники злочинності в I кварталі 2014-го, 2015-го та 2016-го, тобто після введення в дію закону Савченко. Виявилося, що злочинність в Україні в перші місяці 2016-го справді зростає, однак ідеться передусім про злочини середньої та невеликої тяжкості. Натомість кількість умисних убивств та особливо тяжких злочинів порівняно з минулими роками навіть упала. Звісно, надалі статистика могла змінюватися в гірший бік, але це мало змінює суть справи.

Цікаво, що обговорення змін до закону в залі парламенту перетворилося на рідкісний сеанс колективного каяття депутатів, які просили вибачення перед усіма жертвами та постраждалими від рук тих, кого випустили після застосування закону Савченко. Щоправда, у цій полеміці втрачається один важливий момент, про який постійно забувають преса й політики. Як приклад можна навести резонансну справу олександрійського маніяка, котрий скоїв убивство неповнолітньої у 2001 році, вийшов за законом Савченко у 2016-му й скоїв щонайменше два нових убивства дітей до того, як його повторно схопили. Здавалося б, абсолютний аргумент на користь скасування закону. Якщо не знати, що злочинець усе одно мав вийти на волю на початку 2017-го. Чи вберіг би суспільство від нових злочинів ще один рік перебування його за ґратами? А якщо додати, що він відбував різні терміни з 1991 року, тобто до першого вбивства?

ОБГОВОРЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ У ПАРЛАМЕНТІ ПЕРЕТВОРИЛОСЯ НА СЕАНС КОЛЕКТИВНОГО КАЯТТЯ ДЕПУТАТІВ, ЯКІ ПРОСИЛИ ВИБАЧЕННЯ ПЕРЕД УСІМА ЖЕРТВАМИ ТА ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД РУК ТИХ, КОГО ВИПУСТИЛИ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ САВЧЕНКО

Варченко не зміг точно спрогнозувати зміну рівня злочинності після остаточного ухвалення змін до закону Савченко. І водночас, за його словами, очікується зменшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів.

«Назвемо це не прогнозом, а очікуванням. Оскільки рівень злочинності серед звільнених за так званім законом Савченко в десятки разів перевищує середньостатистичний рівень схильності до злочинів у принципі людей в Україні, то ми розуміємо, що значною мірою забезпечимо суспільство зараз щонайменше від тих осіб, які здатні скоювати, і показали це, тяжкі й особливо тяжкі злочини, що пов'язані з насильством над особою. Ми розуміємо, що завдяки цьому ми матимемо зменшення кількості таких злочинів», — зазначив Варченко.

Більшість правозахисних організацій негативно сприйняли запропоновані до закону Савченко зміни. За словами керівника Адвокатського центру Української Гельсінської спілки з прав людини Бориса Захарова, його організацію не залучали до підготовки жодного з трьох проектів змін до законів.

«Народні депутати кажуть, що ті, хто вийшов за законом Савченко, якийсь відсоток, повторно коять злочини. Це питання взагалі до нашої пенітенціарної системи, яка не перевиховує тих, хто потрапляє за ґрати. Немає нормальних реабілітації та соціалізації після відбування покарання. Це по-перше. А по-друге, така

статистика є не тільки по закону Савченко, а й по амністії та по виходу на волю тих, хто просто відбув повний термін покарання. Багато з них знову скоюють злочини», — зазначає Захаров.

Натомість Варченко не погоджується з порівнянням амністії та закону Савченко: «Це принципово різні речі, які не слід порівнювати. Амністія персоналізована. Визначається, хто підпадатиме під неї, є умови для цієї амністії. А закон однаковий для всіх незалежно від того, як поведилася особа у в'язниці, демонструвала вона ознаки перевиховання чи ні».

Одним із аргументів, якими користалися, ухвалюючи закон Савченко, було те, що він сприятиме реформуванню пенітенціарної системи, покращенню умов утримання ув'язнених, а також спонукатиме до швидшого розгляду справ у судах та на етапі досудового слідства. Можна констатувати, що жодне з цих завдань виконати не вдалося. Із запитанням про елементи реформи пенітенціарної системи, запроваджені у 2016 році, *Тиждень* звернувся до Мініюсту. Однак не отримав відповіді на час виходу матеріалу в друк.

За словами Захарова, перебування затриманих у СІЗО справді важче, ніж у колонії. Ситуація змінилася на краще після запровадження нового Кримінально-процесуального кодексу у 2012 році. Також позитивно вплинуло запровадження Офісом омбудсмена Національного превентивного механізму (НПМ). Кажучи про умови утримання людей у СІЗО до цього, Захаров жвавоє слово «нелюдські». Також розповідає, що людей могли роками тримати без вироку. Після Революції гідності кількість скарг на умови тримання під вартою зменшилася, однак несуттєво.

«Загалом ситуація покращилася, але ми не поборили катування та погане поводження в превентивних установах. Одна з найбільш проблем у сфері прав людини взагалі в Україні — боротьба із застосуванням катувань», — зазначає Захаров. Головні проблеми, додає він, не так у царині нових законів, як у правозастосуванні: «Це наші репресивні традиції тюрем, закритих установ, які слід негайно змінювати. Є і законодавчі проблеми. Але передусім це репресивні традиції: застосування катувань, тілесних покарань, інших речей, які в сучасній європейській країні не можуть існувати».

Іван Варченко також визнає, що пришвидшити розслідування справ не вдалося. Причина — неуплектованість поліцейських органів.

«Ви знаєте нашу проблему: у нас зараз бракує слідчих, до середини року оголошені набори, до кінця року плануємо, що матимемо можливість заповнити всі наші вакансії на слідство. Розуміємо, що це зменшить те надзвичайне навантаження, яке сьогодні лягає на слідчих. Усвідомлюємо, що частина проблеми в руках конкретного слідчого, а частина — у руках суспільних інститутів та загалом суспільства, яке хоче отримати якісну та ефективну правоохоронну систему. Маю на увазі, зокрема, політичні інститути, які повинні приймати рішення і забезпечувати цей процес», — каже Варченко.

Загальний термін ув'язнення олександрійського маніяка — 25 років. Дрібний крадій із Дніпра вже 13 років живе в ритмі «з в'язниці у в'язницю». Увесь цей час їм обом вдавалося лишатися непомітними для суспільства. Закон Савченко зміг привернути до них увагу. Однак йому не вдалося зрушити з мертвої точки питання про головну мету існування виправних закладів в Україні: ізолювати чи соціалізувати. ■

Відносини зі знаком питання

Ольга Ворожбит

Останнього року напруження між Україною та Польщею зростає, особливо коли говорять про історію. А мовчати про неї поки що не виходить

«Я сьогодні під час розмови з президентом та нашими співробітниками наголював, що незалежно від того, як у Польщі змінювалася влада, хто був президентом чи мав більшість у парламенті, підтримка України, її устремління до суверенітету й незалежності за ці 25 років з боку Польщі та польської громадськості була незмінна», — заявив Анджеј Дуда 2 грудня 2016 року під час візиту Петра Порошенка до Варшави. Поїздку було приурочено до символічної події: 25 років тому Польща першою серед іноземних держав визнала незалежність України. У своїй промові польський лідер говорив про європейський простір безпеки, який формуватиметься завдяки співпраці між країнами, дякував українському колезі за присутність на саміті НАТО у Варшаві й наприкінці зазначив, що дві держави можуть ініціювати «спільну польсько-українську інституцію сусідства, що будуватиме справжню атмосферу правди та примирення між нашими народами».

А ще тоді було підписано дуже важливу угоду про співпрацю в галузі оборони, яка передбачає взаємодію за 24 напрямками. Серед них науково-дослідні роботи для потреб збройних сил, військова інфраструктура, оборонна політика планування, операції сил спеціального призначення. Інша ухвалена під час візиту дуже важлива спільна декларація стосувалась енергетики. У документі зазначено, що партнери робитимуть усе можливе, аби не дати Газпрому транспортувати блакитне паливо в обхід України.

Передував турне Петра Порошенка до Варшави візит Анджея Дуди до Києва під час святкування 25-річчя незалежності. Попри свіжі емоції від лишневого голосування в польському парламенті щодо резолюції про визнання подій на Волині 1943 року геноцидом, він теж справив позитивне враження, а декому з медійників навіть нагадував залагодження ситуації після горезвісного депутатського волевиявлення.

МІЖ БАНДЕРОЮ ТА ЄВРОПОЮ

Проте символічні візити й завершення 2016 року на «позитивній ноті» не приховали напруження у двосторонніх відносинах, пов'язаного з різним баченням історії. Тригером для української сторони стали вже згадане голосування в обох палатах польського пар-

ламенту за резолюцію, яка визнавала події на Волині 1943 року геноцидом, а також вихід у прокат фільму «Волинь». Хоча польські історики, наприклад Лукаш Адамський, вважають, що в їхній країні це напруження з'явилося ще раніше, а саме після ухвалення в нас пакета законів про декомунізацію. Один із цих документів, у якому йшлося про заборону критики сенсу діяльності УПА, було прийнято за кілька годин після виступу в парламенті попереднього польського президента Броніслава Коморовського. «Уявіть собі ситуацію, що відбувається президентська кампанія, а серед електорату є кілька відсотків поляків, які говорять, що Україну не треба підтримувати, бо там шанують людей, які поляків убивали. Польський президент їде до Києва, а за кілька годин після його виступу приймають закон, котрий у Польщі розцінюватимуть як такий, що дозволяє притягувати до кримінальної відповідальності критиків ОУН та УПА», — каже в коментарі **Тижню** польський історик Адамський припускає, що це був переломний момент, коли політики Польщі зрозуміли, що підтримка Києва означає певний ризик. Крім того, начебто позитивний для діалогу України й Польщі кінець 2016-го не приніс полегшення в напружені відносини двох держав, а дискусії у пресі переросли в гучні, майже погрозові заяви голови партії «Право і справедливість», найвпливовішого польського політика Ярослава Качинського на початку 2017 року. В інтерв'ю правому виданню *Gazeta Polska* той заявив, що «Україна з Бандерою не ввійде до Європи», але цей коментар був уже не перший у такому дусі. Перед цим, наприкінці січня, він дав доволі різке інтерв'ю *Radio Rzeszów*. Качинський говорив із медійниками після Форуму «Україна — Польща», який відбувся неподалік Жешува й від участі в якому відмовилися представники фактично всього польського правлячого політичного істеблішменту. Пізніше голова польсько-української парламентської групи Міхал Дворчик заявив, що причиною бойкоту була заборона в'їзду на територію України мерові Перемишля Роберту Хомі (він брав участь в антиукраїнському марші, організованому націоналістичною організацією «Веспольська молодь»). Як писала *Gazeta Wyborcza*, заборону Хомі на в'їзд до України скасували, однак ставлення керівної партії це не змінило.

Каталізатор. Ініційоване Міхалом Дворчиком рішення Сейму про визнання подій 1943-го геноцидом помітно погіршило відносини Києва та Варшави

«ПЕВНІ МЕЖІ»

Даючи інтерв'ю Radio Rzeszów, Ярослав Качинський ставить знак питання у відносинах України та Польщі. Зокрема, каже, що під час свого візиту Петро Порошенко був поінформований, що Варшава не погодиться на ситуацію, в якій «масові убивці є героями». Утім, очільник правлячої польської партії також висловив надію, що в майбутньому відносини налагодяться. «Маємо знак питання й певний неспокій, але часто в політиці трапляється так, що буває погано, а потім виявляється, що все добре. Сподіваюся, так і буде», — зазначив Качинський.

Однак, на думку українського дослідника двосторонніх відносин, історика Андрія Павлишина, Ярослав Качинський та деякі представники його політсили постійно наголошують на історичних проблемах минулого України та Польщі не просто так. «Історичні претензії та конфлікти — це політичний інструмент, який витягують з арсеналу, коли ним треба скористатися. Щоб вииняти його, потрібна тільки зла воля», — каже Павлишин у коментарі *Тижню*. На його думку, позитивним чинником для українсько-польських відносин було те, що антикомуністична опозиція в Польщі керувалася переважно тезами й політичними ідеями, що їх розробили коло журналу *Kultura* та його редактор Єжи Гедройць. «Ключовою тезою було те, що Вільнюс залишається литовським, Львів — українським, а західний кордон пролягає там, де він є нині. Посткомуністична трансформація в Польщі відбувалася на базі цих тез. Середовище націоналістів не вело активної боротьби проти комуністичного режиму», — наголошує історик. Крім того, він додає, що часто поміж польських аналітиків лунають начебто проукраїнські тези, однак «підтримка України без її героїчної традиції, боротьби УПА під час Другої світової війни означає, що йдеться не про проект Гедройця, бо він акцептував цю героїчну традицію».

Згідно з опитуванням польського аналітичного центру CBOS, прихильно до українців ставляться **36%** поляків, тоді як негативно — **32%**, а байдужими є чверть (**26%**)

Інший український історик — Олександр Зінченко — зазначає, що українсько-польські сторінки минулого є однією зі складових повернення до більш консервативного бачення поляками своєї історії. «Польське суспільство поступово правішало і втомилося від ліберального керівництва», — каже він у коментарі *Тижню*. Зінченко наголошує на збільшенні кількості учасників маршів правих та консерваторів. Саме тому, на його думку, резолюція парламенту й фільм «Волинь» — це лише верхівка айсберга.

З уже згаданого інтерв'ю Качинського Radio Rzeszów можна зробити висновок, що, на його думку, Польщі варто відійти від ідей, сформульованих Гедройцем та його колегами в журналі *Kultura*, які полягали в тому, щоб підтримати національну свідомість країн колишнього СРСР і зрівноважити цим потугу Росії. «Якщо говорити про концепцію Гедройця щодо політики в певні періоди Третньої Речі Посполитої, то це не надто далекоглядне спрощення», — вважає лідер ПiС. На його думку, візія Гедройця та політика мали небагато спільного, тож важко переглядати те, чого «ніколи не було втілено в життя» і про що говорили «тільки журналісти й публіцисти».

У тому інтерв'ю Качинського запитували також, чи повинна Польща й надалі відігравати роль адвоката України в ЄС. Він відповів, що «все залежить від іншої сторони».

«Є певні межі, яких не переходять. Багато років ми демонстрували велику терплячість. І ще її трохи маємо, але повторюю: цього року в Україні ухвалять дуже важливі рішення, оскільки будуть різні річниці», — зазначив Качинський. Справді, у 2017-му відзначатимуть 70-ті роковини початку акції «Вісла», і довкола цієї ініціативи, попри те що українська громада Польщі планує жалобні заходи лише на кінець квітня, вже виник скандал. Польське МВС, яке виділяло кошти на такі події в попередні роки, цього разу відмовило українським організаціям у дофінансуванні. Крім того, за словами Андрія Павлишина, операцію «Вісла» як злочин у Польщі ніколи не було засуджено до кінця. Є заява Сенату, верхньої палати польського парламенту, але немає заяви Сейму, нижньої палати, щодо цього.

Уся ця риторика і справді ставить знак питання на відносинах України та Польщі. Може, і не скрізь, але там, де їх характеризують як дружні, точно.

Хоча, на думку іншого польського історика — Лукаша Ясіни, риторика Качинського не є чимось новим, про що не говорили б до 2015 року. «Просто тоді на це не звертали уваги», — каже він у коментарі *Тижню*. Лукаш Адамський, своєю чергою, також зазначає, що представники «Права і справедливості» ще у 2013-му закликали Волинську трагедію називати геноцидом. На думку Ясіни, у його країні існують націоналісти, однак Ярослава Качинського до таких зараховувати не варто. «У Польщі є дві проукраїнські партії: «Право і справедливість» та «Громадянська платформа», — каже вчений. А причини нинішнього напруження у відносинах він вбачає в тому, що й Польща, й Україна протягом 25 років не навчилися взаємоповаги, коли йдеться про їхні дражливі теми. «У Польщі були такі спроби (навчитися. — Ред.). В Україні їх налічувалося дуже мало, бо там слабке усвідомлення власної історії. Не лише Волині, а й Голодомору», — зазначає Лукаш Ясіна.

У нас справді мало знають про свою історію, а про Волинську трагедію і поготів. Свіжих опитувань поки що, на жаль, не було, але, за даними дослідження Центру Разумкова, 2003 року 48,9% українців нічого не знали про ті події, 28,4% — щось чули, однак не розуміли суті. Звісно, відтоді минуло майже півтора десятиліття й протягом останнього року спостерігалось підвищене зацікавлення цією подією в медійному дискурсі. Тож, мабуть, сьогоднішні дані відрізнялися б. Та, швидше за все, не надто сильно.

Крім того, як вважає Ясіна, у Польщі нині сприятливий клімат, щоб пригадати акцію «Вісла» та пацифікацію. «Велика частина суспільства знає про них і готова до цього. Маємо мислину нагоду провести цей діалог зараз. Понад те, мусимо це зробити, інакше за нас те зробить Росія», — зазначає історик.

РОСІЙСЬКА КАРТА

«Волинська різанина — інструмент, який може посварити українців. Росія це, звісно, інструменталізує», — вважає Лукаш Адамський. Про третю сторону, здатну скористатися з напруження в українсько-польських відносинах, говорить і Ясіна. Думки про те, що Москва може стояти за антиукраїнськими акціями в Польщі, вже давно циркулюють у медіа та серед екс-

пергів. Особливо багато про них говорять після актів вандалізму: спершу на польському меморіалі в Гуті-Пеняцькій на Львівщині, а потім на військовому цвинтарі в Биківні біля Києва на початку 2017-го. У Польщі часто плондрують могили вояків УПА, і протягом 2016-го повідомлень про це було достатньо. Останнє теж наштовхує на думку, що за такими злочинами можуть стояти сили, пов'язані з Росією. Хоча ніхто не заперечує і причетності місцевих радикалів. Нещодавно Gazeta Wyborcza опублікувала матеріал про листування зі зламаної скриньки білоруського публіциста Аляксандра Усовського. Із надрукованого випливає, що деякі антиукраїнські акції в Польщі було організовано за його участю на гроші директора Інституту країн СНД Константіна Затуліна, тобто фактично Кремля. Поки що, звісно, не видно причин говорити про серйозну роботу російської сторони в підбурюванні до антиукраїнських дій у Польщі, але цей аспект має серйозний потенціал і потребує уваги обох сторін, якщо вони прагнуть покращити відносини.

ПОЗА ІСТОРІЮ

На думку Лукаша Ясіни, у відносинах Києва й Варшави загалом є два приводи для криз: історія та майбутнє української меншини в Польщі. Щороку туди сезонно чи за контрактом їдуть сотні тисяч наших співгромадян. За даними вітчизняного МЗС, на території західного сусіда нині перебуває близько мільйона українців, а торік їм було видано близько 940 тис. запрошень на роботу. За даними президента Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування Василя Воскобойника, у 2016-му на

70% зростає кількість українців, які платять офіційні внески в соцфонди Польщі. Згідно з опитуванням польського аналітичного центру СВOS, прихильно до українців ставляться 36% поляків, тоді як негативно — 32%, а байдужими є чверть (26%). Звісно, у польських медіа, особливо правих, чимало зверхніх текстів про українських мігрантів. Попри те, Ясіна зазначає, що в Польщі дивляться на них найприхильніше. «Медіа здебільшого говорять про складні ситуації, але я хотів би провести паралель із поляками у Великій Британії. Із кількох десятків публікацій постає враження, ніби відбуваються польські погроми в Шеффільді чи Манчестері. Українці в Польщі живуть нормально й добре інтегруються з польським суспільством, що слід підкреслити. Але проблеми, звісно, існують», — підсумовує польський історик. Крім того, такий великий наплив приїжджких укотре повертає увагу до ще однієї потреби двох сусідніх держав — збільшити кількість пунктів пропуску на кордоні. Під час грудневого візиту до Польщі президент Порошенко зазначив, що до наявних додадуться ще чотири. Це мало б дещо зменшити черги на кордоні, які роблять його перегин нестерпимим.

Попри те що сьогодні історичні суперечності творять серйозне напруження в польсько-українських відносинах, яке часто посилюють політики, країни досить активно співпрацюють (сусідам не можна інакше) в різних сферах. Та в будь-якому разі раніше чи пізніше їм доведеться врегулювати історичну суперечність, інакше вона може стати не лише каменем спотикання у вирішенні решти питань двосторонньої взаємодії, а й козирем для Кремля. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНІТЬСЯ ЗАВІСЬКОМ

ZIK. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

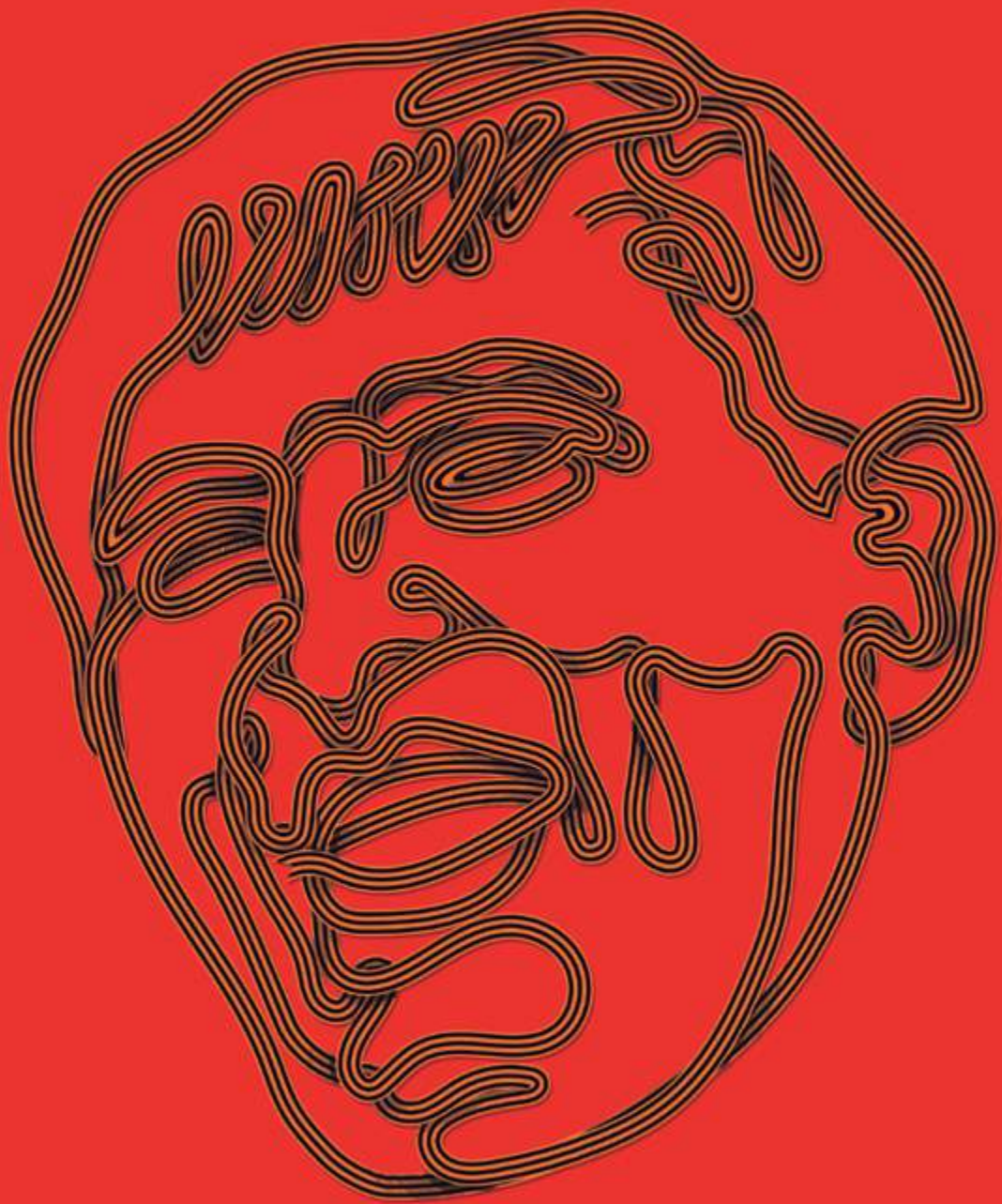

НАРД НА МЕЖІ

З ВЛАЩЕНКО

вже у березні

Деокупація

По той бік блокади

Денис Казанський

Ситуація на Донбасі після довгого періоду невизначеності й стагнації знову поживавилася. Минулий тиждень ознаменувався введенням «тимчасової адміністрації» бойовиків на низці заводів і шахт в ОРДІЛО. І хоча в «ДНР» та «ЛНР» заявили, що «націоналізації» ще не проводили й власники формально і далі володіють своїми активами, за фактом сталося те, що в Донецьку прийнято називати словом «віджим». Цей термін, що набув великого поширення навесні 2014 року, на жаль, усе ще не втратив своєї актуальності.

Формально приводом для введення «тимчасової адміністрації» стала блокада ОРДІЛО українськими активістами, яка стартувала місяць тому. Однак насправді рішення про «віджим» ухвалювалося задовго до початку блокади, і не на Донбасі, а в багатого вищих кабінетах, у Москві. Адже очевидно, що таку масштабну й дорожку операцію не проводять тільки для того, щоб насолити Семенченку та Парасюку. Немає сумнівів, що план «віджиму» був готовий давно й Москва просто шукала нагоди, щоб увести його в дію. Зручним приводом для цього стала блокада залізничних шляхів.

Цій історії передувала інша — визнання Кремлем паспортів «ДНР» і «ЛНР». Такі дії росіян багато хто розцінив як крок до визнання маріонеткових республік. А українська сторона назвала фактичним виходом із мінських переговорів.

«Визнання указом президента РФ фейкових документів утворень на суверенній території Української держави — це, на мій погляд, розрив Росією будь-яких мінських домовленостей», — заявив журналістам народний депутат від БПП Рефат Чубаров. З аналогічною за змістом заявою виступив і секретар РНБО Олександр Турчинов. Захоплення контролю над українськими підприємствами на Донбасі, поза сумнівом, також віддалило можливість реалізації на практиці політичної частини мінських домовленостей. Очевидно, що в Києва лишається все менше причин виконувати свою частину зобов'язань.

В Україні мало хто звернув увагу на велике інтерв'ю з Дмитрієм Ремізовим, російським політологом і радником Дмитрія Рогозіна, яке вийшло 17 січня, за два тижні до спалаху бойових дій в Авдіївці та початку блокади, і було опубліковане під заголовком «Пора робити кроки в бік визнання ДНР та ЛНР». В інтерв'ю він стверджував, що схема «Крим в обмін на Донбас», яку різні експерти часто називали варіантом виходу з російсько-українського конфлікту, не може бути реалізована

з низки причин. І тому Росії слід забрати собі не тільки Крим, а й окуповані райони Донеччини та Луганщини.

«Якщо Абхазія та Придністров'я загалом були психологічно готові до тривалого існування як невизнані держави, то населення «ДНР» і «ЛНР», як і раніше, єдиним прийнятним сценарієм подальшого існування вважає лише їх приєднання до Росії. Його невиконання загрожує, м'яко кажучи, важкопрогнозованою динамікою суспільних настроїв. Наслідком усіх цих відмінностей є те, що сценарій заморозки конфлікту на Донбасі не видається ані дуже реалістичним, ані дуже бажаним із погляду Росії. На початку 2017 року вже очевидно, що заморожений на тривалу перспективу конфлікт на Донбасі для Росії радше не вигідний і створює більше проблем, аніж рішучість вирішити його на тих чи інших умовах. До швидкого вирішення конфлікту РФ підштовхує те, що «ДНР» і «ЛНР» у нинішньому вигляді не володіють достатнім запасом міцності», — заявив Ремізов в інтерв'ю журналістам.

НЕМАЄ СУМНІВІВ, ЩО ПЛАН «ВІДЖИМУ» ПІДПРИЄМСТВ БУВ ГОТОВИЙ ДАВНО І МОСКВА ПРОСТО ШУКАЛА НАГОДИ, ЩОБ УВЕСТИ ЙОГО В ДІЮ. ЗРУЧНИМ ПРИВОДОМ ДЛЯ ЦЬОГО СТАЛА БЛОКАДА ЗАЛІЗНИЧНИХ ШЛЯХІВ

На запитання, якою могла б бути дорожня карта визнання «республік», він відповів, що першим кроком має стати «забезпечення цивільного правового статусу населення Донбасу», яке в Росії є більш безправним, ніж жителі України.

Події, що відбувалися після виходу згаданого інтерв'ю, довели, що це була не просто безглузда балаканина чергового прокремлівського папуги. Рівно через місяць Москва визнала паспорти «ДНР» і «ЛНР».

Ще один російський експерт Олександр Морозов проаналізував статтю Ремізова та інші заяви кремлівських політиків, які лунали останнім часом, і дійшов висновку, що РФ поступово поглинає тиме підконтрольні їй території Донецької та Луганської областей. На його думку, на міжнародній арені зараз склалася досить сприятлива ситуація для цього. За фактом світ уже визнав відповідальність Росії за воєнні дії на Донбасі, списати цей конфлікт на «громадянську війну» в Україні не

вийшло. Санкції з РФ усе одно ніхто не зніме, тож і втрачати Москві нічого. Недарма 22 січня Дмитрій Медведєв заявив, що «санкції — це надовго» і російському суспільству не варто плекати ілюзій з приводу швидкого вирішення ситуації.

«Події січня — лютого демонструють: ми вступили в рік приєднання Донбасу до РФ», — написав Морозов. Його стаття була опублікована 27 лютого, за кілька днів до «віджиму» сепаратистами українських заводів в ОРДІЛО.

Чи будуть з боку Кремля ще якісь дії, спрямовані на визнання «ДНР» і «ЛНР», поки що не зрозуміло. Але очевидно, що введення «тимчасової адміністрації» на підприємствах українських олігархів в ОРДІЛО абсолютно точно не обіцяє нічого доброго ані самим підприємствам, ані їхнім власникам. Певна річ, така лихоманка не найкращим чином позначиться на без того проблемних об'єктах. І навіть якщо припустити, що Росія через рік-два визнає «ЛНР» і «ДНР» або навіть офіційно включить їх до свого складу, на промисловість Донбасу все одно чекає довга та болісна агонія.

По-перше, економічна ситуація в самій РФ вельми складна і в довгостроковій перспективі навряд чи зміниться, враховуючи останні дії російського керівництва. Російська економіка переживає важкі часи. Раз у раз із різних регіонів надходять новини про закриття чергового виробництва, скорочення співробітників підприємств, зростання боргів із заробітної плати. Якщо нафтова галузь за традицією почувається непогано, то інші галузі, де переважають застарілі радянські виробництва, перебувають у перманентній кризі.

ДОНБАСЬКІ ОЛІГАРХИ, ЯКІ ВСТАНОВИЛИ КОНТРОЛЬ НАД МІСЦЕВОЮ ПРОМИСЛІВІСТЮ НА РУБЕЖІ СТОЛІТЬ, САМІ ВИННІ В ТОМУ, ЩО СЬОГОДНІ ВТРАЧАЮТЬ СВОЇ АКТИВИ

Жителям Донецької та Луганської областей варто було б поцікавитися долею російської частини Донбасу, перш ніж вплутуватися в авантюру під назвою «Русская весна-2014». Майже всі вугледобувні підприємства Ростовської області сьогодні закриті й знищені, оскільки вугільна галузь у цьому регіоні була визнана безперспективною. Їх не врятували ані правова визначеність, ані інвестиційний клімат, ані горезвісна стабільність. Годі й казати в цій ситуації про промисловий комплекс «ЛДНР»...

По-друге, територія ОРДІЛО за будь-якого сценарію розвитку подій на довгі роки залишиться спірною. Отже, жоден серйозний інвестор чи серйозний бізнес не ризикне вкладати туди великі гроші. З погляду міжнародного права «віджати» українські заводи не краденими. А в крадене ніхто й ніколи не вкладатиме. Із сумнівних, токсичних активів, якими тепер є ЄМЗ, АМК, ХТЗ, «Стирол» та інші захоплені виробництва, вичавлюватимуть усі ресурси, що лишилися, видоюватимуть їх до останнього,

але навряд чи хтось ризикне своїми грошима, щоб їх розвивати.

Очевидно, що ці виробництва ще мають певний запас міцності й певний час пропрацюють за допомогою митних схем, організованих кураторами з Росії. Але в довгостроковій перспективі підприємства ОРДІЛО приречені. Нічого схожого на ті масштабні інвестиційні проекти, які реалізовував ІСД в Алчевську, нові господарі не організовуватимуть. А без істотних вливань «іржавий пояс» довго не протягне. Адже й у довоєнний час підприємства Донбасу вважалися застарілими.

Загалом слід визнати: те, що відбувається на Донбасі сьогодні, є наслідком деградації регіону, яка почалася задовго до бойових дій. І донбаські олігархи, які встановили контроль над місцевою промисловістю на рубежі століть, самі винні в тому, що сьогодні втрачають свої активи. Отримавши радянські підприємства практично задарма, за допомогою різних шахрайських схем, ці люди ніколи не знали їм справжньої ціни. Заробивши мільйони й мільярди, представники донецьких та луганських кланів так і не стали українською елітою. Не стали розвивати Донбас, вирішувати його соціальні проблеми, інвестувати в нові галузі промисловості.

Донецькі клани змогли захопити владу в країні, проте не змогли запропонувати ані Донбасу, ані Україні жодної притомної стратегії розвитку. Їхня політична діяльність полягала в культивуванні ностальгії за радянським минулим та побудові якоїсь альтернативної, антиукраїнської України — України без української мови, української історії та української самосвідомості. У кінцевому підсумку така політика призвела до закономірного результату.

Залякані історіями про кривавих бандерівців, привчені ставитися до всього українського як до проявів фашизму, озлоблені історіями про те, як нахлібники із Західної України живуть їхнім коштом, жителі Донбасу охоче підтримали антиукраїнський заколот у 2014 році. Ось тільки розрахунок донецьких олігархів на те, що цей заколот можна буде використовувати для торгівлі з Києвом та посилення своїх позицій, не виправдався. Ближче до літа 2014-го вони втратили контроль над збройними формуваннями, створенню яких самі сприяли. Що було далі, немає сенсу переказувати знову.

Скільки втратять представники донбаських кланів у результаті «віджиму» своїх активів, ще належить з'ясувати. У довоєнних цінах це були б мільярди. Після початку війни ліквідність заводів і шахт Донбасу різко впала, проте вони все одно забезпечували дохід своїм власникам.

Лишається тільки сподіватися, що ця історія послужить хорошим уроком для української влади й еліт з інших регіонів України. Можливо, хоча б шкурні інтереси змусять тих людей нарешті стати українською елітою, замість того щоб перетворити країну на клаптикову ковдру удільних князівств. Принаймні для донецьких та луганських кланів такі ігри закінчилися кепсько. ■

Боротьба з агресією чи її імітація: правовий аспект

Володимир Василенко

Нинішня блокада окупованих територій стала наслідком безвідповідальності вищої влади України та її імітації боротьби з російською агресією. Правовий аспект протистояння може мати вирішальне значення

Войовнича форма, але не зміст. Вища влада відмовляється визнати факт російської агресії в належному правовому форматі

Сьогодні в центрі уваги українського суспільства, політикуму та експертного середовища опинилася торговельна блокада окупованих Російською Федерацією районів Донецької та Луганської областей, яку 25 лютого 2017 року розпочали ветерани Збройних сил України і представники патріотичних громадських об'єднань.

Після того як Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування відмовився підтримати компромісний проект закону України «Про тимчасово окуповану територію України», розроблений у результаті багатомісячних обговорень і дискусій, до учасників блокади приєдналися депутати фракції «Самопоміч» (ініціатори зазначеного законопроекту) та деякі позафракційні депутати.

Глибинною причиною блокади ОРДІЛО стало невдоволення значної частини суспільства неспроможністю, а радше небажанням вищого політичного керівництва держави здійснювати послідовну політику щодо Російської Федерації як держави-агресора, нездатність сформулювати чітку правову позицію України щодо міжнародно-правової відповідальності Росії за агресію проти України.

ТЕРОРИЗМ ЧИ АГРЕСІЯ?

Протягом 2014–2016 років Верховна Рада України ухвалила низку важливих документів:

- Декларація від 20 березня 2014 року «Про боротьбу за звільнення України»;
- Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України»;
- Заява від 16 квітня 2014 року № 1217-VII «Про ініціативу міжнародних переговорів щодо деескалації ситуації навколо України»;
- Постанова Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором»;
- Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради»

ФОТО: УНІАН

Засудити Росію. Україна нині подала п'ять позовів до РФ у міжнародні суди. Однак жоден із них не стосується встановлення факту збройної агресії

Україні «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»;

- Постанова Верховної Ради України від 21 травня 2015 року № 462-VIII «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»;
- Постанова Верховної Ради України від 18 лютого 2016 року №1014-VIII «Про Звернення Верховної Ради України до парламентів іноземних держав, парламентських асамблей міжнародних організацій щодо засудження триваючої агресії Російської Федерації проти України».

Положення цих нормативних актів мали всі підстави стати концептуальним підґрунтям для вироблення президентом України, РНБО та Кабінетом Міністрів України узагальноної правової моделі відсічі збройній агресії Росії та ліквідації її наслідків. Вони могли стати основою не лише для здійснення чіткого політичного курсу щодо держави-агресора, а й для концентрації дипломатичних зусиль на створенні широкої антипутінської коаліції.

Проте українська влада цього не зробила.

Нещодавно почався четвертий рік збройної агресії Росії проти України. Попри це, ми й надалі зберігаємо з агресором дипломатичні відносини, а збройна відсіч російській агресії і надалі ґрунтується

на Законі України від 20 березня 2003 року № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом», введеному в дію в. о. президента України Олександром Турчиновим Указом № 405/2014 від 14 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Та навіть на момент ухвалення Указу було ясно, що Україна зазнала не спорадичних терористичних атак якоїсь терористичної організації, а стала об'єктом спланованої та широкомасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації. Як свідчили доповідь Прикордонної служби України та інформація Служби безпеки України, її початкова фаза розпочалася в Криму ще 20 лютого 2014 року.

Сьогодні російська збройна агресія проти України триває. Жодних ознак її припинення не спостерігається.

НЕ ГОВОРІТЬ ПРО ВІЙНУ

З огляду на це правовою підставою збройної відсічі Російській Федерації як державі-агресору є ст. 51 Статуту ООН та Закон України № 1932-XII від 6 грудня 1991 року «Про оборону України». Ст. 1 Закону відтворює встановлену Резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року кваліфікацію збройної агресії, під яку підпадають усі складники російського збройного нападу на Україну, а ст. 4 під назвою «Відсіч збройній агресії проти України» передбачає: «У разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його

Верховній Раді на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни».

Петро Порошенко, обраний президентом України 25 травня 2014 року, не скористався всіма своїми повноваженнями й не забезпечив переведення збройного опору України російській агресії з режиму антитерористичної операції в режим відсічі збройній агресії Російської Федерації відповідно до пунктів 1, 17, 20 ст. 106 Конституції, ст. 4 Закону України «Про оборону України» та Закону «Про правовий режим воєнного стану» від 6 квітня 2000 року № 1647-III. І дотепер відсічю збройній агресії Росії керує не головкомандувач Збройних сил України, а очільник Антитерористичного центру СБУ.

Як і три роки тому, в офіційних документах і заявах високопосадовців та речників держави, у повідомленнях українських ЗМІ для позначення такого явища, як самооборона України від збройної агресії Росії, говориться про «АТО», а учасників бойових дій проти російського агресора називають «учасниками АТО», театр воєнних дій проти агресора — «зоною АТО», а російські іррегулярні збройні формування іменуються «бойовиками», «терористами» тощо.

Такий підхід означає заперечення факту збройної агресії Російської Федерації проти України та є образливим для особового складу Збройних сил України, він вводить в оману вітчизняне суспільство, дезорієнтує світову спільноту, підриває правову позицію Української держави в питанні міжнародної відповідальності держави-агресора.

Застосування Закону України «Про боротьбу з тероризмом» як правової підстави для відсічі збройній агресії Росії, яке триває і нині, створило юридичне підґрунтя для позовів громадян та юридичних осіб України, що постраждали внаслідок російської агресії, до Української держави, а не до держави-агресора. На сьогодні українські суди розглянули приблизно сотню таких позовів і ухвалили рішення про матеріальну компенсацію позивачів за рахунок державного бюджету України.

Зарадити такій парадоксальній ситуації спробував український адвокат і правозахисник Станіслав Батрин. Ще 29 серпня 2014 року він звернувся до Шевченківського районного суду Києва з вимогою про встановлення факту збройної агресії Російської Федерації проти України. Однак 12 травня 2016-го, після тривалих зволікань із розглядом справи по суті, суд відмовив у задоволенні вимог Батрина на тій підставі, що збройна агресія РФ проти України є загальновідомим фактом і що встановлення цього факту жодним чином не впливає на права та інтереси позивача. Цю ухвалу 6 серпня 2016 року підтвердив Апеляційний суд Києва, погодившись з абсурдним обґрунтуванням суду першої інстанції.

Варто наголосити, що на стадії апеляційного розгляду справи представник Міністерства закордонних справ України чітко заявив, що його відомство підтримує вимогу позивача. Однак суд став на протилежну позицію, яку на всіх стадіях розгляду обстоював представник Адміністрації президента п. Гуцол, співробітник Головного управління правової політики АП.

Ухвалені судові рішення не є остаточними, однак вони шкодять формуванню єдиної правової позиції держави в питанні юридичної кваліфікації дій

Російської Федерації як збройної агресії та заважають створенню чітких правових підстав для захисту прав українських громадян коштом держави-агресора, не жертви агресора.

МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ АГРЕСІЇ

Останнім часом в українських ЗМІ, серед українських експертів і навіть у заявах офіційних осіб дедалі частіше збройна протидія України зовнішній російській агресії на Донеччині та Луганщині кваліфікується як «збройний конфлікт» або навіть просто як «конфлікт на Сході України». Таким чином створюється тло для підтвердження ключової тези російської влади і російської пропаганди про те, що на Сході України жевріє внутрішньоукраїнський конфлікт, до якого Російська Федерація абсолютно непричетна.

Неважко зрозуміти, що такий підхід знімає питання про міжнародно-правову відповідальність Російської Федерації за збройну агресію проти України і виправдовує тих, хто ціною зради національних інтересів прагне розбудувати відносини з Росією.

ГЛИБИННОЮ ПРИЧИНОЮ БЛОКАДИ ОРДІЛО СТАВ ПРОТЕСТ СУСПІЛЬСТВА ПРОТИ НЕБАЖАННЯ ВЛАДИ ЗДІЙСНЮВАТИ ПОСЛІДОВНУ ПОЛІТИКУ ЩОДО РОСІЇ ЯК ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Очевидними є шкідливість та аморальність позиції людей, які виступають за мир із Росією будь-якою ціною. Адже четвертий рік агресивної війни Російської Федерації проти України було вбито й поранено більше ніж 30 тис. українських громадян, близько 2 млн осіб були змушені залишити свої домівки й стали внутрішньо переміщеними особами, великі частини української території окуповано.

На окупованих територіях відбуваються масові порушення прав людини, чиняться воєнні злочини та злочини проти людяності. Тривають розграбування і незаконне використання особистого майна внутрішньо переміщених осіб, а також розграбування державної власності. Як наслідок — українське суспільство та держава зазнали колосальних моральних і матеріальних втрат і збитків.

За цих обставин лишається актуальною не раз висловлювана, зокрема й на сторінках **Тижня**, пропозиція створити Інститут урядового уповноваженого або спеціальний міжвідомчий орган із протидії та ліквідації наслідків російської агресії проти України із зарахуванням до його компетенції таких основних питань:

- координація роботи центральних органів виконавчої влади України зі збору, аналізу та узагальнення юридичних доказів вчинення акту агресії проти України;
- удосконалення та розширення нормативної бази реалізації міжнародно-правової відповідальності Російської Федерації як держави-агресора через внесення змін і доповнень до ухвалених постанов Кабміну України та законів України, а також розроблення нових рамкових законів про відшкодування шкоди, заподіяної

країні агресією Російської Федерації та про кримінальне покарання фізичних осіб за злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини, скоєні під час агресії РФ проти України;

- координація роботи центральних органів державної влади України щодо визначення обсягу матеріальної та нематеріальної шкоди, заподіяної Україні агресією Російської Федерації;
- підготовка консолідованої претензії України як держави, що постраждала від агресії, до Російської Федерації як держави-агресора;
- підготовка пропозицій щодо заходів для реалізації міжнародно-правової відповідальності Росії як держави-агресора на міжнародному рівні;
- здійснення координації та методичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади з відшкодування збитків, заподіяваних Україні, її суб'єктам господарювання та громадянам унаслідок вчинення акту агресії, зокрема за допомогою звернення до судів України, Європейського суду з прав людини, міжнародних судових органів, судових органів іноземних держав;

ПРЕЗИДЕНТ ПОРОШЕНКО НЕ СКОРИСТАВСЯ СВОЇМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ Й НЕ ЗАБЕЗПЕЧИВ ПЕРЕВЕДЕННЯ ОПОРУ УКРАЇНИ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ З РЕЖИМУ АТО В РЕЖИМ ВІДСІЧІ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ

- розробка пропозицій щодо санкцій проти Російської Федерації як держави-агресора в рамках відповідних міжнародних організацій та координація заходів, спрямованих на практичну реалізацію таких пропозицій;
- взаємодія з правоохоронними органами з метою та в рамках порушення кримінальних проваджень проти фізичних і юридичних осіб у зв'язку зі скоєнням злочину агресії та заподіяною внаслідок цього шкодою;
- координація заходів з метою притягнення судовими органами іноземних держав та міжнародними судовими органами до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у плануванні та скоєнні злочину агресії, а також пов'язаних із цим злочинах;
- підготовка пропозицій щодо заходів з відновлення суверенітету України над її тимчасово окупованими територіями;
- підготовка пропозицій щодо заходів у відповідь на недружні дії РФ в економічних та двосторонніх торговельних відносинах, інші недружні дії РФ, що не пов'язані або пов'язані опосередковано з агресією проти України як у сфері двосторонніх відносин, так і в рамках відповідних міжнародних економічних організацій, а також координація заходів, спрямованих на практичну реалізацію таких пропозицій;
- забезпечення міжвідомчої координації та взаємодії з міжнародними організаціями з метою протидії антиукраїнській пропаганді РФ та формування позитивного образу України в міжнародному інформаційному просторі.

Пропонований підхід до організації протидії російській агресії відповідає визначенням у міжнародному праві та міжнародній практиці моделям реалізації міжнародно-правової відповідальності держав-право-

порушників і сприятиме підвищенню ефективності захисту національних інтересів України. Однак вище політичне керівництво України і далі ігнорує цю пропозицію.

СПРАВИ У МІЖНАРОДНИХ СУДАХ

Натомість влада намагається переконати українське суспільство, що досягне успіху в міжнародних судових інстанціях. Відомо, що сьогодні Україна подала п'ять позовів проти Російської Федерації до Європейського суду з прав людини, один позов до Міжнародного суду з прав людини, започаткувала провадження в Міжнародному трибуналі з морського права та визнала обов'язкову юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Звернення до згаданих міжнародних судів не стосується встановлення факту збройної агресії Російської Федерації проти України, вирішення питання про відповідальність держави-агресора, визначення форм та обсягу цієї відповідальності, а також відшкодування Україні збитків, яких вона зазнала внаслідок російської агресії.

Навіть позитивний для України розгляд справи в Міжнародному кримінальному суді може завершитися лише встановленням і кримінальною відповідальністю вищих посадових осіб Російської Федерації за воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні ними під час агресії проти України, та винесенням їм відповідних вироків. Питання реалізації відповідальності Російської Федерації як держави-агресора МКС не розглядатиметься.

Позови України в Європейському суді з прав людини, Міжнародному суді ООН та Міжнародному трибуналі з морського права стосуються порушень Російською Федерацією окремих міжнародних угод, таких як Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року, Конвенція ООН із морського права 1982 року.

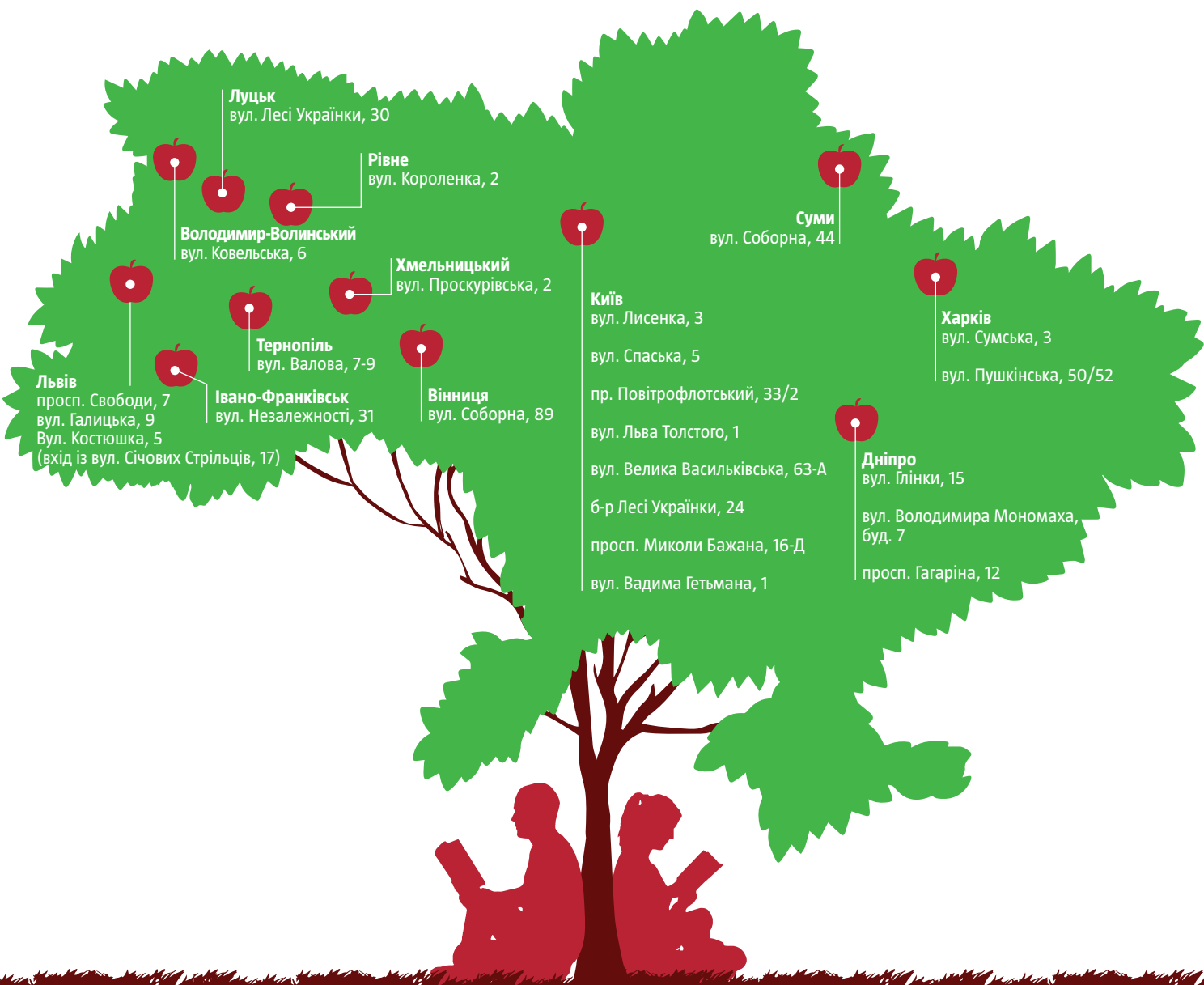
Міжнародні провадження у згаданих міжнародних судових інстанціях обмежуватимуться встановленням відповідальності Російської Федерації не за збройну агресію проти України, а за невиконання міжнародних зобов'язань за певними конвенційними актами під час збройної агресії проти України. А питання відповідальності Російської Федерації за скоєння власне злочину агресії та порушення нею норм міжнародного гуманітарного права не розглядатиметься.

Відповідно до норм міжнародного права необхідною первинною умовою реалізації відповідальності держави за вчинення нею будь-якого міжнародно-протиправного діяння є належним чином оформлена претензія держави, що постраждала від міжнародного правопорушення, до держави-правопорушниці. Не є винятком і реалізація відповідальності держави за збройну агресію. Отже, першим практичним кроком України як держави, що зазнала агресії з боку Росії, має стати підготовка консолідованої претензії до Російської Федерації як держави-агресора та посилення санкцій проти Росії.

Ці важливі питання буде розглянуто в наступному номері **Тижня**. ■

К Н И Г А Р Н Я

Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Суми
вул. Соборна, 44

Київ
вул. Лисенка, 3

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9
Вул. Костюшка, 5
(вхід із вул. Січових Стрільців, 17)

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Вінниця
вул. Соборна, 89

вул. Спаська, 5
пр. Повітрофлотський, 33/2
вул. Льва Толстого, 1
вул. Велика Васильківська, 63-А
б-р Лесі Українки, 24
просп. Миколи Бажана, 16-Д
вул. Вадима Гетьмана, 1

Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7
просп. Гагаріна, 12

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

Енергетична незалежність vs монополія Ахметова

Олександр Крамар

Про факти, які спростовують аргументи урядовців і політиків на користь збереження торгівлі з ОРДІЛО

Останні події засвідчили, що представники влади замість того, щоб шукати цілком реальні можливості подолання залежності від «обміну товарами» з окупованими територіями, кинули всі сили, аби переконати суспільство, що це неможливо, дуже дорого й узагалі шкідливо. Аргументи в усіх випадках такі схожі й водночас далекі від реальності, що годі й сумніватися: їх згенерували в оточенні Ахметова. У підсумку вони повинні переконати суспільство, що в країні немає розумної альтернативи поставкам антрацитового вугілля з ОРДІЛО для теплової електроенергетики й на неї чекають гострий дефіцит струму та масові виялові відключення споживачів, що будь-яке інше вугілля, окрім видобутого на підконтрольних терористам шахтах, призведе до різкого подорожчання струму для споживачів. Як буде показано нижче, жоден із цих аргументів не витримує випробування фактами і є не чим іншим, як відчайдушною спробою найбільшого проросійського олігарха України в обмін на зміцнення «кульгавої більшості» в парламенті зберегти наявні механізми соціально-економічного утримання Україною окупованих РФ територій Донбасу. А відтак і обґрунтувати свою роль у цьому процесі, щоб зберегти чи відновити контроль над активами по той бік лінії розмежування. Чи розуміють надуманість ахметовських «аргументів» ті українські посадовці й політики, які зараз активно взялися їх ретранслювати на всю країну?

ШТУЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД АНТРАЦИТУ

Передусім залежність української електроенергетики від споживання антрацитового вугілля з окупованих територій є прямим наслідком лобізму інтересів ДТЕК Ахметова посадовцями в Міненерго та Укренерго, які відповідають за формування балансу української енергосистеми. Це було особливо помітно торік, однак проявляється навіть після запровадження режиму так званого надзвичайного стану в українській енергетиці в умовах гострого дефіциту антрацитового вугілля.

За даними звітності Міненерго, виробництво всього струму на підконтрольній Україні території у 2016 році лишилося майже на рівні 2015-го (149,6 проти 150,2 млрд кВт•год). При цьому виробництво Енергоатомом зменшилося відразу на 6,68 млрд кВт•год (до 80,95 млрд кВт•год), зокрема на ЗАЕС, що є основним конкурентом антрацитових ТЕС Ахметова, — на 8,28 млрд кВт•год (до 31,02 млрд кВт•год), тоді як на західноукраїнських АЕС лишилося майже таке саме. Натомість обсяг струму, виробленого на ТЕС

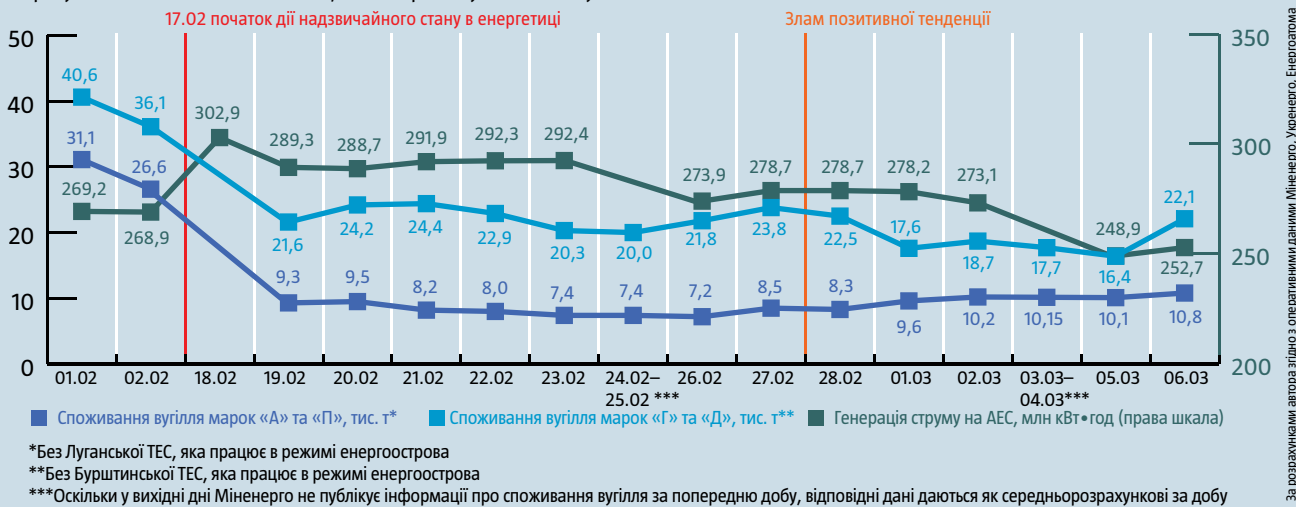
підконтрольних Україні територій, зріс із 46,56 млрд кВт•год у 2015 році до 49,9 млрд кВт•год. Однак найцікавіше з'ясовується, коли розглянути це зростання в розрізі окремих станцій, які працюють на різних видах вугілля. Так, виробництво струму на ТЕС Західенерго, що працюють на газовому вугіллі, різко зменшилося (із 17,26 до 14,82 млрд кВт•год), як і на Запорізькій ТЕС ДТЕК, що теж працює на ньому (із 5,9 до 5,22 млрд кВт•год). Натомість на двох ТЕС ДТЕК, які використовують вугілля антрацитової групи, Криворізькій та Придніпровській, навпаки, різко зросло (із 4,07 до 7,69 млрд кВт•год). Аналогічна ситуація і на Донбасі. Виробництво на Слов'янській ТЕС (компанію-власника пов'язують із Олександром Януковичем), яка працює на вугіллі антрацитової групи, у 2016-му порівняно з 2015-м збільшилося з 2,35 до 2,99 млрд кВт•год, тоді як на Курахівській, що використовує газове, лишилося незмінним (5,99 проти 5,97 млрд кВт•год; при цьому станція так і не виконала річного завдання 6,12 млрд кВт•год). Аналогічна ситуація і з державною Вуглегірською ТЕС, яка працює на газовому вугіллі й відпустила лише 4,88 млрд кВт•год, тоді як мала 5,52 млрд кВт•год.

Таким чином, сукупно сім розміщених на Південному Сході (Дніпропетровська, Донецька та Харківська області) великих ТЕС і ТЕЦ, які працюють на антрациті, виробили у 2016-му 17,65 млрд кВт•год струму проти 11,05 млрд кВт•год у 2015-му. Хоча відповідні обсяги додаткової генерації могли бути легко заміщені іншими виробниками регіону — тамтешні ТЕС, які працюють на вугіллі газової групи, або недовиконали завдання (Вуглегірська та Курахівська на 0,78 млрд кВт•год), або й зменшили виробіток порівняно з попереднім роком (Запорізька на 0,68 млрд кВт•год). Але найважливіше те, що розміщена в регіоні Запорізька АЕС 2016 року зменшила генерацію струму на 8,28 млрд кВт•год порівняно з 2015-м.

Більшість заходів, які передбачені в межах запровадженого починаючи із 17 лютого так званого надзвичайного стану в енергетиці, за відповідального ставлення влади до проблеми мали б бути вжиті давно й на постійній основі. Його головні пункти — робота ТЕС, які використовують антрацитове вугілля, на мінімальній потужності, максимальне завантаження ГЕС та АЕС, а також тих блоків ТЕС, що працюють на газовому вугіллі (яке в надлишку видобувається на підконтрольній території). Дефіцитний в Україні антрацит допустимо спалювати лише тоді, коли в іншому випадку виникають брак потужностей та необхідність виялових відключень. Натомість по факту вже

Лобізм проти надзвичайного стану

З кінця лютого чітко помітний відступ від його головної умови — мінімізації виробництва струму на ТЕС, які працюють на антрациті, за рахунок збільшення на АЕС та ТЕС, які використовують газове вугілля

тривалий час він спалювався так, ніби його вдосталь видобувають на підконтрольних Україні, а не зайнятих ворогом територіях.

Після запровадження режиму надзвичайного стану в енергетиці ситуація нібито стала змінюватися. 18 лютого 2017-го АЕС України виробили 303 млн кВт·год. Хоча це лише 91,2% можливого, однак на тлі тривалої дискримінації атомної енергетики на користь ДТЕК Ахметова такий показник виявився рекордом за 13 років. Проте вже 19 лютого через штучні диспетчерські обмеження, які становили для Енергоатома 0,8 ГВт разової потужності, АЕС недо виробили 18,9 млн кВт·год струму, обмежившись 289,3 млн кВт·год. Далі більше: успіхи перших днів надзвичайного стану почали швидко нівелюватися. Вночі 25 лютого було відімкнено від мережі для виконання диспетчерського графіка обмежень турбогенератор ТГ-3 енергоблока № 2 на Рівненській АЕС і потужність останнього зменшилася до 50%. У результаті вже 26 лютого атомні станції недо виробили 31,8 млн кВт·год електроенергії, а обсяг генерації впав до 273,9 млн кВт·год. Показово, що диспетчерські графіки генерації для Запорізької АЕС, основного конкурента антрацитових ТЕС Ахметова на Південному Сході, у цей час також становили лише 4,62 МВт із 6 МВт повної потужності. У результаті такого штучного обмеження генерації струму на АЕС їхня частка зменшилася з 62,8% 19 лютого до 61,8% 23 лютого та 59,3% 27 лютого. Тоді як частка вугільних блоків ТЕС, навпаки, зростає із 18,2% 23 лютого до 21,1% 27 лютого.

Та навіть у тому режимі надзвичайного стану в енергетиці, який забезпечив уряд, структура споживання вугілля на ТЕС кардинально змінилася. Лише за 19 лютого—5 березня 2017 року споживання антрациту (без Луганської ТЕС, яка працює в режимі енергоострова) становило 132,1 тис. т, тоді як за перші 18 днів лютого—370,5 тис. т. Якщо ще 2 лютого, до запровадження режиму економії, було спожито 26,6 тис. т антрациту та 51,8 тис. т газового вугілля, то 20 лютого споживання антрацитового вугілля на ТЕС (крім ізольованої від ОЕС України Луганської ТЕС) дорівнювало лише 9,5 тис. т, тоді як газового—40,4

тис. т, 21 лютого—відповідно 8,2 тис. т і 38,6 тис. т, 22 лютого—8 тис. т і 35,9 тис. т, 23 лютого—7,4 тис. т і 31,5 тис. т, 26 лютого—7,2 тис. т і 33,5 тис. т.

А це доводить: якби уряд ухвалив необхідні організаційні рішення, а українські ТЕС увесь опалювальний сезон споживали антрацитового та газового вугілля в пропорції не 1 до 2 (як це було до запровадження надзвичайного стану), а 1 до 4–5 (як стало після), потребу країни в антрациті можна було б зменшити принаймні удвічі. А за його споживання в обсязі близько 6–8 тис. т залежно від пори року імпорт за рік потрібен у межах 2,5–3 млн т для ТЕС і ще до 1,5 млн т для ТЕЦ, які працюють на антрациті. Цей обсяг цілком можливо ввезти за нинішньої пропускної спроможності портів.

Проте з кінця лютого й особливо з початку березня завдяки лобіюванню інтересів ДТЕК Ахметова знову все помітніша тенденція до нарощування споживання дефіцитного антрацитового вугілля. Уже 1–5 березня його середньодобове споживання на ТЕС підконтрольної Україні території (за винятком Луганської) зросло до 10,1 тис. т при 29 тис. т газового вугілля. Хоча за приблизно того самого обсягу загального споживання вугілля ще 26 лютого антрациту було спалено на 2,9 тис. т менше, а газового, навпаки, на 4,5 тис. т більше. Це означає, що через відновлення тенденції до безпідставно завищеного спалювання майже 3 тис. т антрациту за добу, яке спостерігається останнім часом, його перевитрата за місяць може сягнути 90 тис. т і більше. А це еквівалентно мало не двом тижням потенційного споживання на мінімально досягнутому в 20-х числах лютого рівні—близько 7 тис. т за добу.

Тож якщо наприкінці березня—на початку квітня стануться віялові відключення або почнеться чергова істерія урядовців стосовно того, що без постачання з ОРДІЛО чи Росії Україні не вистачає часу, аби везти необхідний антрацит із ПАР або інших країн, то це буде виключно результат свідомої диверсії диспетчерів Укренерго й тих державних посадовців, які допустили безпідставну перевитрату наявного на складах антрациту.

5 березня через штучні балансові обмеження атомної генерації на користь виробництва струму на ТЕС, які працюють на антрациті, було відімкнено від енергомережі енергоблок № 2 Запорізької АЕС. У результаті цей основний конкурент антрацитових ТЕС Ахметова в умовах гострого дефіциту антрацитового вугілля фактично працює лише на 57% своєї потужності (3,42 із 6 МВт повної потужності), а згідно з повідомленням Енергоатома компанія через штучні балансові обмеження лише 5 березня недовиробила за добу 55,8 млн кВт•год струму, обмежившись 248,9 млн кВт•год.

Традиційний аргумент на користь необхідності лімітувати обсяги виробництва струму на АЕС, оскільки вони не здатні гнучко зменшувати обсяг виробництва в разі падіння споживання струму протягом доби в Україні, не може виправдати зазначені вище обмеження виробництва струму на АЕС. На підтвердження наведемо такі приклади. 30 січня 2017 року (у день максимуму споживання струму в січні) на добових мінімумах споживання (3:00 ночі), коли воно становило 16,82 ГВт (млн кВт) разової потужності, АЕС виробили тільки 10,76 ГВт, ТЕС — 6,08 ГВт. У результаті, коли споживання сягнуло максимумів (18:00) на рівні 23,07 ГВт, виробництво на АЕС лишилося 10,52 ГВт, а ТЕС збільшили його до 9,21 ГВт. Якби АЕС протягом доби постійно генерували на 2–2,5 ГВт більше (що із запасом дозволяють їхні потужності — 13,84 ГВт), це не створило б проблем зі споживанням генерованого ними струму навіть на добових мінімумах, а лише дало б змогу зменшити потужність працюючих блоків ТЕС до 4,08–3,58 ГВт на мінімумах споживання і 7,21–6,71 ГВт на максимумах.

ЗАМІСТЬ ШУКАТИ МОЖЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ОРДІЛО, ВЛАДА КИНУЛА УСІ СИЛИ, АБИ ПЕРЕКОНАТИ СУСПІЛЬСТВО, ЩО ЦЕ НЕМОЖЛИВО

Навіть після запровадження надзвичайного стану в енергетиці та поспішння на вулиці наприкінці лютого — на початку березня аналіз добових коливань споживання струму свідчить про значні можливості нарощування його виробництва на АЕС. Адже ТЕС країни і далі в ці дні генерували 2,5–3,5 ГВт електрики навіть на добових мінімумах споживання (зазвичай уночі чи під ранок), а можливості АЕС, як зазначалося вище, все ще занижувалися принаймні на 1,5–2,5 ГВт за допомогою штучних диспетчерських обмежень. Якби такі обмеження були зняті, потреба в працюючих блоках ТЕС на добових мінімумах споживання могла б бути зменшена до 1–1,5 ГВт.

У нинішніх реаліях ТЕС, особливо ті, що працюють на антрациті, припустимо використовувати тільки для балансування енергосистеми під час піків споживання струму. Саме за це вони й отримують майже втричі вищий порівняно з АЕС тариф на вироблену ними енергію. Якщо при цьому забезпечувати використання встановлених потужностей АЕС на рівні 85–95% наявних 13,84 ГВт разової потужності, то виробництво на АЕС могло б становити 12–13 млн кВт•год як під час мінімумів споживання струму в системі, так і під час максимумів. Адже це менше за добові мінімуми

споживання майже в будь-який день і в будь-яку пору року. За такого підходу протягом перших трьох місяців поточного опалювального сезону (листопад 2016-го — січень 2017-го) АЕС могли б виробити 27,6 млрд кВт•год, тоді як по факту видали лише 23,55 млрд кВт•год. Для компенсації недовиробництва 4 млрд кВт•год довелося спожити додаткових 1,6 млн т переважно антрацитового вугілля. А це свідчить про те, що за повноцінного використання потенціалу АЕС споживання антрациту вже в нинішній опалювальний сезон можна було зменшити більш як удвічі.

Однак навіть після запровадження надзвичайного стану в енергетиці міністр енергетики Ігор Насалик затвердив 17 лютого графік орієнтовного виробництва струму на березень, у якому АЕС мають видати лише 7,9 млрд кВт•год, хоча за 31 день цей показник міг би становити принаймні 9,3 млрд кВт•год. Таким чином міністерство й далі орієнтує енергосистему на перевиробництво дорогого струму з вугілля та недовиробництво дешевого атомного. Це неможливо пояснити чимось іншим, окрім як відвертим лобіюванням інтересів вугільної генерації ДТЕК Ахметова. Ціна питання дуже велика. У 2016 році за 33,31 млрд кВт•год струму ДТЕК Енерго отримало 49,54 млрд грн (із ПДВ), тоді як Енергоатом — лише 43,13 млрд грн за 76,16 млрд кВт•год. Відпущений ТЕС 1 кВт•год струму коштував у лютому 2017 року в 3 рази більше, ніж АЕС (відповідно 1,48 грн та 0,47 грн). Причому що далі, то помітнішими є преференції для теплової енергетики, монополізованої Ахметовим. Наприклад, у першій декаді лютого 2016 року 1 кВт•год струму на ТЕС коштував 97,7 к., а для АЕС — 42,2 к., тобто ціна відрізнялася лише у 2,3 рази.

У відповідь на критику нарощування виробництва струму на ТЕС за рахунок зменшення на АЕС у ДТЕК Ахметова традиційно закидали, що атомна генерація тотально залежна від поставок палива з РФ, тоді як теплова, мовляв, працює на вугіллі українських підприємств. Останнім часом цей аргумент активно використовують й Ігор Насалик та інші лобісти Ахметова у владі. Однак, по-перше, антрацит із окупованих територій до відновлення контролю над ними України не може ані вважатися паливом внутрішнього виробництва, ані мати більшу надійність поставок, ніж навіть російські паливні збірки для АЕС, які постачаються за довгостроковим контрактом. По-друге, педалювання проблеми залежності українських АЕС від російських ТВЕЛів міністром енергетики явно недоречно, адже це саме його обов'язок не втрачати темпу диверсифікації джерел імпорту ядерного палива до України, яка успішно відбувалася у 2015–2016 роках.

Якщо в першому півріччі 2015-го в Україну постачалося лише російське атомне паливо, а в другому частка паливних збірок шведського заводу Westinghouse становила 10% (0,76 т у перерахунку на подільні ізотопи), то в першому півріччі 2016-го вона вже перевищила 38% (1,52 т). Натомість після приходу в Міненерго Ігоря Насалика у травні 2016-го, навпаки, помітний певний відкат: у другому півріччі 2016-го частка Westinghouse у поставках для Енергоатома впала до 31,2% (2,28 т). За належної активності української влади в подальшому нарощуванні частки поставок на АЕС ядерного палива західних ТНК аргумент про залежність виробництва ними струму від російських поставок втрачає свою актуальність. Натомість проблема залежності від антрациту з підконтрольних ворогові територій без

пошуку йому альтернативи лише увиразнювати-
меться. У будь-якому разі краще імпортувати паливні
збірки для атомних станцій, якщо струм із них майже
втричі дешевший, аніж із вугілля з території ворога.

ЦІНА АЛЬТЕРНАТИВИ

Ті представники влади, які тепер задкують і поясню-
ють, що в Україні ціна «Роттердам+» (API2+) ніколи
насправді не застосовувалася, бо визначений
НКРЕКП тариф значно нижчий, зумисне дез-
інформують суспільство. Вона саме диверсифікацією
постачання вугілля за рахунок імпорту й виправдову-
валася і тривалий час справді давала всі можливості
для заміщення значної частини, якщо не всієї кри-
тичної потреби, української енергетики за рахунок
імпортного антрациту. У серпні 2016 року балкер
Согоніс доставив в Україну 71,7 тис. т антрациту з ПАР
для потреб державної Центроенерго за \$4,57 млн,
тобто 1 т коштувала в середньому \$63,7 (курс між-
банку на той час становив 25,3 грн за долар, що дає
1,6 тис. грн за тону). На початку листопада 2016-го
78,7 тис. т антрациту з ПАР привезли вже для ДТЕК.
Держстат дає вартість цієї партії вугілля в \$5,27 млн,
або \$67 за тону (за курсу міжбанку на той час 25,6
грн це дає 1,7 тис. грн за тону).

Таким чином, у серпні—листопаді 2016 року, але
так само й у попередні місяці, українські ТЕС мали
можливість імпортувати антрацит із ПАР по \$64–67
(або 1,6–1,7 тис. грн) за тону, що цілком зівставно з ви-
значеним в Україні тарифом. Однак придбали там за
відповідні чотири місяці лише 150 тис. т палива, хоча
за наявної пропускної спроможності портів могли 1,8
млн т—у 12 разів більше. Із травня, відколи було запро-
ваджено тариф «Роттердам+», цей обсяг міг бути ще
на 1,2 млн т більшим. Однак цього не зробили. Чому?
Вочевидь, тому, що пріоритет відводився закупівлям
на окупованих територіях, а імпорт із ПАР символіч-
них партій був потрібен лише про людське око і ви-
правдання закладеної в тариф НКРЕКП ціни вугілля.

Тепер дійсно вищу порівняно із закладеною у
формулі НКРЕКП ціну вугілля з ПАР лобісти ДТЕК у
владі перетворили на потужний для широкого загалу
аргумент проти відмови від закупівель вугілля на
окупованих територіях чи в Росії. Навіть міністр енер-
гетики Ігор Насалик публічно лякає необхідністю до-
датково витратити до 15 млрд грн на рік.

Хоча насправді розрахунки показують, що жод-
ного суттєвого подорожчання струму не відбудеться.
Адже збільшення частки АЕС, які відпускають струм
втричі дешевше, ніж ТЕС (у лютому 0,47 проти 1,48
грн за кВт•год), здатне легко компенсувати виму-
шене зростання вартості на ТЕС, які працюватимуть
на імпортованому з-за моря антрациті. Понад те, за
певних умов можливе навіть незначне здешевлення
струму для кінцевого споживача. Торік частка АЕС у
виробництві струму по факту становила 53,74%, част-
ка ТЕС—31,78%. У разі збільшення частки АЕС у се-
редньому за рік до 59–61% вартість струму становила
б 95,26–93,46% фактичної. Оскільки, за даними Мі-
ненерго, на ринок торік було відпущено струму на 132
млрд грн (без ПДВ), дисконт становив би 6,26–8,63
млрд грн. За збереження відповідних цифр поточно-
го року (а насправді струм подорожчав, тому й дис-
конт буде більшим) цього було б цілком достатньо,
щоб перекрити мінімально необхідний обсяг імпорту
4–5 млн т антрациту із ПАР та інших віддалених країн,

навіть якби він обходився в середньому на 1,2–1,4 тис.
грн/т дорожче, ніж закладено у формулу НКРЕКП.

Водночас якщо антрацит імпортувати дорого,
це додаткові витрати валюти та залежність від
світової кон'юнктури, то в середньостроковій пер-
спективі потрібно орієнтуватися на заміну його
вугіллям, яке може в достатніх кількостях видобу-
ватися в Україні (без окупованих територій). Крім
того, переобладнання частини блоків ТЕС, які за-
раз працюють на антрациті, на вугілля газової гру-
пи ще й забезпечило б від завезення в Україну ро-
сійського чи того самого антрациту з окупованих
територій під виглядом південноафриканського,
американського чи австралійського.

Для переведення необхідних для балансування енергосистеми бло-
ків з антрациту на газове вугілля досить націнки до тарифу в 1% (для
населення—це **0,9–1,7 к./кВт•год**).

Відштовхуючись від цифр, які називав Ігор На-
салик (хоча можна припустити, що у відповідні суми
традиційно для української енергетики закладено
корупційну маржу через закупівлю товарів і послуг
за завищеними цінами), переобладнання двох блоків
Зміївської ТЕС сукупною потужністю 350 МВт на ву-
гілля газової групи обійдеться в 240 млн грн. За його
прогнозом, переобладнання енергоблока потужністю
720 МВт Слов'янської ТЕС оцінено в близько 500 млн
грн. А переобладнати ж потрібно ще й у разі більші
потужності на ТЕС ДТЕК Ахметова. За оцінками ген-
директора ДТЕК Максима Тімченка, переведення на
газове вугілля лише однієї з трьох ТЕС компанії, які
зараз працюють на вугіллі антрацитової групи,—При-
дніпровської—обійдеться в близько 0,6 млрд грн.
Природно, простого українця такі цифри мають на-
лякати й переконати, що реконструкція—непосильна
справа. Однак насправді все пізнається в порівнянні.
Зокрема, за 2016 рік згадана Слов'янська ТЕС спали-
ла антрацитового вугілля 1,4 млн т, вартість котрого
в цінах, за які воно нібито купується в зоні АТО (1,4 ×
1,7 тис. грн), сягає 2,4 млрд грн. А держпідприємство
Енергоринок сплатило Слов'янській ТЕС у 2016-му
за вироблений струм 3,71 млрд грн (без ПДВ). На тлі
таких цифр разові витрати 0,5–0,7 млрд грн на пере-
ведення на вугілля газової групи не такі вже й великі.
Тим більше що, купуючи антрацит за кордоном, за
нинішніх високих цін лише за рік довелося б заплати-
ти майже на 1 млрд грн більше.

З наведених цифр виходимо на вартість пере-
обладнання 1 тис. МВт потужностей ТЕС, які зараз
працюють на антрациті, близько 800 млн грн. Не-
хай навіть 1 млрд грн. Щоб переобладнати на газове
вугілля критично необхідні для балансування енер-
госистеми блоки на ТЕС ДТЕК Енерго сукупною по-
тужністю 2,5–3 ГВт, потрібно орієнтовно лише 2–3
млрд грн. Для компанії, котра продає на оптовий
ринок електроенергії щороку струму на 40–50 млрд
грн, це цілком помірні кошти, які до того ж можуть
бути легко компенсовані у вигляді символічної націн-
ки 1% до тарифу для кінцевих споживачів (наприклад,
для населення вона становитиме 0,9–1,7 к./кВт•год,
для промислових споживачів—2–2,5 к./кВт•год). Це
дасть змогу лише за два роки цілковито позбутися
критичної залежності від антрациту. ■

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКЕН

Дік Пелс:

«Патріотизм може бути дуже позитивним явищем, якщо буде сповнений прогресивних ідей»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

В інтерв'ю *Тижню* соціолог професор Дік Пелс розповів про феномен сплітання сучасного європейського популізму та націоналізму, появу неліберальної демократії та нову культурну політику як шлях для збереження цілісності ЄС.

Аналізуючи проблему сутності сучасних популістських політичних сил у Європі, ви починаєте з того, що для збереження об'єднаної Європи потрібна не лише спільна мілітарна, політична та економічна потуга, а й нова культурна політика. Чому це є важливою складовою боротьби за єдність ЄС?

— На початку моєї нової книжки я пишу про європейську цивілізацію. Європейці визнають спільні символи, які відсилають до їхньої історії, літератури, музики, культури як такої. Всі вони знають, скажімо, хто такий Парис і хто такі The Beatles. Таких прикладів як із високої,

так із низької царин культури безліч. Це те, що об'єднує європейців в одну цілісність, ота європейська культура, про яку йшлося вище. Ще одна річ — імпорт та експорт життєвих практик з однієї європейської країни до іншої.

Але коли говоримо про ЄС і євро, то вони із зовсім іншої опери, нині перебувають у кризі. Після того як Дональд Трамп став президентом США, перед Європою постали дуже серйозні виклики, вона опинилася в оточенні, не побоюся цього слова, ворогів. Як зовнішніх, так і внутрішніх. Путін, Ердоган, Трамп — це зовнішні виклики для неї, а внутрішніми є Brexit, популістський і націоналістичний рухи по всьому континенту, які часто за суттю одне й те саме. На запитання, що саме загрожує Європі ззовні, є цілий букет різноманітних відповідей. Геерт Вільдерс у нас у Нідерландах використовує ті самі методи, що й Трамп чи Путін, активно закликає зняти санкції

з РФ. Марін Ле Пен у Франції, Найджел Фарадж у Великій Британії, Віктор Орбан в Угорщині, Качинський та ПіС у Польщі — усі вони люди з однієї когорти. Всі мають спільне бачення того, чим є націоналізм, демократія, мачо-політика. Вони думають, що мають рацію, тому що їх підтримують люди, народ, який також завжди правий, а ті, хто винен у всіх бідах і злий, — так звані еліти, котрі мають піти. Це політика більшості, яка не враховує того, що існують меншини та їхні потреби. Це політика фактичної однопартійності, як у Польщі нині. Стиль, спільний для Путіна, Трампа та низки інших вище згаданих осіб.

Мені було приємно почути, що Дональд Туск, чинний голова Європейської ради, дуже критикує Путіна, кажучи про те, що Трамп — це така сама загроза, як і президент РФ. А ми, європейці, між ними обома, посередині. Тому Європа справді нині в гіршій ситуації, ніж раніше, проте, ймовірно, вона має нову можливість віднайти себе знову, по-новому, відшукати свою нову ідентичність.

Також у новій книжці «Серце Європи. Аргумент на користь європатріотизму» я написав про європатріотизм, рід дещо контроверсійну. Отут треба запитати, чи націоналізм і патріотизм є одним і тим самим? Як на мене, ні. Патріотизм може бути дуже позитивним явищем, якщо буде сповнений прогресивних ідей. Тут потрібно запитати про ідентичності. Я, наприклад, амстердамець, голландець, західний європеєць і так далі. Ідентичність — це не монолітне, а радше багатощарове явище. І ті шари між собою щодня конкурують.

Націоналізм робить велетенський наголос на своїх конкретних націях, містах, регіонах тощо. Всі вони найголовніші, найбільше сповнені сенсу й значення, найкращі і так далі. «Наші люди перед усіма» — це гасло популістів цілого світу. Річ у тім, що воно не включає індивідуальних прав особи або права людини. Це коли кожна людина підпадає під більшу величину, по суті, є неважливою, а світ довкола не існує взагалі, як і його проблеми. Таким чином довкола певної нації зводяться мури, як нині це намагається робити Трамп у США. Геерт Вільдерс відверто його копіює, стверджуючи, що, коли здобуде владу, робитиме те саме, що нинішній очільник Білого дому. І Марін Ле Пен так само. Грецький «Золотий світанок» перебуває на самісінькому краї популістського руху в Європі й відіграє не надто помітну роль. Угорський «Йоббік» рухається до центру. Найбільша проблема — правочентристські популісти.

Яким, на ваш погляд, є сутнісне наповнення сучасного популізму Європи та США, авангардом котрого є Марін Ле Пен, Дональд Трамп і ще ціла когорта осіб? Яку роль у сучасній його інтерпретації відіграє втілення націоналістичних ідей?

— Про сучасних популістів не варто говорити як про фашистів 1930–1940-х років. Таке порівняння малопродатне. Більше йдеться про національний індивідуалізм, бо сучасний нам популізм інкорпорував у себе безліч цінностей і практик поствоєнної, демократичної Європи, зокрема

Дік Пелс народився 1948 року в Амстердамі. Професор соціології та комунікацій у Брюнелльському університеті Лондона, директор дослідницького фонду нідерландської Партії зелених. Дослідник політичного популізму та формування національних ідентичностей. Автор книжок «Власність і влада» (1998), «Інтелектуал як незнайомиць» (2000), «Наука без поспіху» (2003), «Серце Європи. Аргумент на користь європатріотизму» (2016).

ті, які дає вільний ринок. Насправді шокує те, наскільки філософію вільного ринку увібрав сучасний популізм, вона вписана в його рамки. Сучасна популістська ідеологія поєднує докупи зовсім різні речі, є дуже еклектичною. Націоналізм, індивідуалізм — усе це змішується докупи. Наприклад, у Нідерландах нині Геерт Вільдерс захищає права жінок від ісламу, який їх тисне. Справді, така річ є, і він певною мірою має рацію. Те саме стосується захисту тих, хто належить до ЛГБТ-спільноти. Вони в Нідерландах голосують за Вільдерса, бо він публічно говорить про потребу їхнього захисту від небезпеки нападів з боку мусульман. Картинка складається специфічна. Також популізм використовує наратив про соціальну справедливість і захист держави загального добробуту. Трагедія класичної соціальної демократії полягає в тому, що вона сприйняла політику зменшення видатків, але сферу соціальної справедливості цілковито лишила популістам. Соцдеків можна звинуватити в тому, що вони відвернулися від найуразливіших верств населення, тих, хто втратив роботу внаслідок світової глобалізації тощо. Чому ПіС така

ТРАГЕДІЯ КЛАСИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩО ВОНА СПРИЙНЯЛА ПОЛІТИКУ ЗМЕНШЕННЯ ВИДАТКІВ, АЛЕ СФЕРУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЦІЛКОВИТО ЛИШИЛА ПОПУЛІСТАМ

популярна в Польщі? Та тому, що має соціальну політику. Куди не кинь оком — всюди видно оцю агенду країни соціальної справедливості для певної групи осіб, отієї «своєї нації» і все. Таким чином, популісти нині сплавляють докупи зовсім різні речі, формують нову ідеологію. Тому так важко решті політиків знаходити й давати їм адекватну відповідь. Популісти вкрали саме поняття свободи й солідарності, демократії. Історично коріння цього поняття сягає історії соціальної демократії, для якої свобода була не виключно й суто свободою нації, а свободою кожного індивіда передусім. Нині те, що було вкрадено, треба відшукати, а якщо потрібно, винайти заново.

Ви багато пишете про сучасну неліберальну демократію. Яким чином вона як політична практика пов'язана з підйомом популістських сил у Європі?

— Така можливість закладена в саме серце демократичної традиції. Коли ми говоримо про неліберальну демократію, маємо чітко окреслити, а

що ж є демократією ліберального гатунку. Демократія на одному кінці столу й нацизм чи комунізм на іншому, тобто два різні полюси, не є моделлю, що описує ситуацію, про яку мова. Проблема в тому, що на іншому краю столу також демократи. Проте вони не надто підтримують ідею про контроль і баланс, захист прав меншин, верховенство права, індивідуалізм, права людини, які перевершують права певної групи (навіть нації, якщо розглядати її як групу із соціологічного погляду). Подекуди ота друга сторона — непримиренний, навіть ворожий опонент. Качинський та Орбан прийшли до влади в цілковито демократичний спосіб, обрані більшістю голосів виборців. За їхньою логікою вони презентують більшість, яка, по суті, і є народом, котрий делегує владу. Також є різниця в тому, що закладено в поняття влади в різних типах демократії.

Ліберальна демократія є такою, яка покладає можливість і потребу критики, має засоби витримувати її. Критика нікого не робить щасливим, але є необхідною. За такого політичного режиму ми зацікавлені в тому, що каже протилежна сторона або сторони. Джон Стюарт Мілл, політичний філософ, писав про питання правди, а соціолог Ульріх Бек — про мистецтво сумніву. Мілл писав, що ми завжди повинні бути, як демократи, свідомі того, що наші опоненти принаймні на 50% мають рацію. Таким чином, нам слід визнавати відносність своєї та чужої правоти, критикувати й сприймати критику. Путін, Трамп та інші з їхньої когорти свято впевнені, що вся повнота правди лише на їхньому боці й що всі мають до того звикнути. Не надто демократично, правда? Неліберальні демократи відчують силу правди на своєму боці, бо впевнені, що вони є репрезентантами нації, виведеної на рівень абсолюту. Таким чином, правда є абсолютизованою і національною. Народ і нація можуть бути доволі близькими, але це не завжди одне й те саме. Залежить від інтерпретацій і практик, які дано обом.

Чи можливе явище прогресивного популізму? Існує ж прогресивний патріотизм. Щоб реалізувати перший із названих, потрібна ідея групи, до якої ви належите. Соцдемократи забули, що люди як такі хочуть належати до якоїсь спільності, і це нормально. Наприклад, до країн, у якій народилися і яку люблять. Це певна фізична характеристика, яку легко не викинути. На жаль, у словнику європейських соцдемократів любов до своєї країни викликає певну підозру.

Як саме, на вашу думку, торішній нідерландський референдум, що для багатьох став шоком, вкладається в ландшафт дій і помислів сучасного європейського політичного простору?

— Для мене референдум, про який мова, став відвертим шоком. Перед ним відбулася абсолютно нестерпна, нечесна кампанія, у якій ішлося про те, що Україна, наприклад, уже завтра стане членом ЄС і нідерландці будуть змушені платити за це з власної кишені тут і зараз. Для України було обрано образ другої Греції, такого собі шахрая і брехуна.

А насправді річ була не в Україні, а у внутрішній боротьбі нідерландських політиків проти

нинішніх еліт, проти Брюсселя. Це була антиєвропейська кампанія з підірвання ЄС, а не антиукраїнська. До референдуму як демократичного інструменту є багато запитань у цьому контексті. Також важливо, що проєвропейські партії тоді майже не провадили своєї кампанії, віддаючи її на відкуп популістам. Вони не почувалися повнокровно та сильно. Як і нічого не зробили для того, щоб нідерландці на референдумі схвалили підписання Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Вся ця політична кампанія лишила по собі відлуння невпевненості й нелегкості ситуації. Оскільки референдум, мав дорадчий характер, він, чесно кажучи, мало на що по-справжньому впливає.

ЄВРОПА БАЛАНСУЄ МІЖ ТИМ, ЩОБ РОЗПАСТИСЯ, І ТИМ, ЩОБ ЗАЛИШИТИСЯ РАЗОМ, СТАТИ СИЛЬНІШОЮ, ВІДПОВІДАЮЧИ НА ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

ЄС останні щонайменше три роки від початку російської агресії в Україні, яка зруйнувала попередній міжнародний порядок і фактично анулювала застави міжнародного права, здається, перебуває у стані заціпеніння, що посилюється як внутрішніми, так і зовнішніми викликами, яких від бездіяльності менше не стає. Чи є шанс, що Євросоюз таки прокинеться і почне активно діяти в тих геополітичних умовах, які маємо нині?

— Часто буває так, що справи йдуть кепсько перед тим, як ситуація якісно покращується. Думаю, зараз саме такий момент. ЄС має прокинутися, політично інтегруватися, уніфікувати зовнішню політику, посилити свої збройні сили. Європа нині вже не може розраховувати лише на НАТО. Так стається ще й тому, що Дональд Трамп не вірить у цю силу. Не скажу, що сповнений надій, проте також не бачу ефекту доміно, коли європейські народи один за одним падають, бо до влади приходять популісти. Навіть якщо говорити про Brexit, не думаю, що на рівні практик його буде здійснено. За два роки у Великій Британії відбудеться новий референдум, і рішення про відокремлення від ЄС на ньому не пройде. У Сполученого Королівства є низка проблем, до того ж по ньому доволі сильно вдарив ефект Трампа, який має щонайменше дві сторони. Він дає впевненість популістам, що можна робити те саме, що Трамп у США. Проте всі ці заяви та просування до дій лякають людей, змушують замислитися про європейські цінності й потребу захищати Європу. Питання, що з цих двох трендів увійде в силу та набере потужності, лишається відкритим.

Європа балансує між тим, щоб розпастися, і тим, щоб залишитися разом, стати сильнішою, відповідаючи на виклики та загрози. Пригадую, як німецька газета Die Zeit на самісінькому початку війни в Україні написала, що Путін зробив Європі дуже специфічний, своєрідний, але подарунок — шанс винайти себе по-новому. Існує загроза європейським кордонам, бо

Україна — це кордон Європи. І так само мова про Сирію, бо звідтіля потоки біженців плінуть до південної Європи. Все це потребує відповіді на запитання, що таке європейська цивілізація за нових часів. Чи є вона цінністю? І чи захищатимемо її навіть ціною власного життя? Коли ми кажемо, що любимо Європу, то йдеться не про всі сторінки її історії, бо там було багато негідних і кривавих речей, а радше про візію спільного майбутнього, яким воно може стати. Це питання до політики емоцій, того опертя, без якого не можна переконати людей, що Європа чи щось інше є цінністю. Нагадаю, що світовий тероризм вбиває не конкретно французів, німців, італійців, обираючи за національною ознакою, а європейців.

Чи сучасні європейські зелені можуть запропонувати альтернативу популістській політичній агенді, спосіб виходу із ситуації, яка склалася? Чи мають вони хоч щось, щоб конкурувати з популістами на тлі нинішньої втоми та невпевненості європейських політичних еліт перед обличчям зовнішніх і внутрішніх викликів?

— Погляньте на останні президентські вибори в Австрії, коли переміг незалежний кандидат від зелених Александер Ван дер Беллен. Тоді багато хто в Європі зітхнув із полегшенням. У Нідерландах нині набирає ваги зовсім молодий політик Ессе Клафер, лідер партії «Зелені ліві». А от класичні соціалдемократи в нас втра-

чають її (власне, так по всій Європі), становлячи лише 10% усіх депутатів Палати представників. Християнським демократам непогано ведеться в Німеччині, але не в інших країнах Європи. На тлі своєрідної лакуни зелені нині набирають додаткові бали на різного ґтибу виборах. Вони стануть політичною альтернативою в нинішніх умовах тільки тоді, коли утворять широкий фронт, візьмуть від соціалдемократів таке поняття, як справедливість, та об'єднаються між собою. Перед обличчям такої загрози, як Геерт Вільдерс і Дональд Трамп, це цілком можливо. Перед зеленими в широкому розумінні постане потреба вирішувати проблеми соціальної нерівності та збільшення розриву між багатими й бідними, створення державою робочих місць, а не залишення цього питання тільки для корекції ринком. Їм потрібно буде зробити нову систему дистрибуції не лише матеріальних благ і можливостей, а й освіти. Також вони муситимуть формувати нову культурну політику. І тут нагора піднімається питання прогресивного патріотизму. З одного боку, потрібно прибрати насилля з маргінесів у європейському суспільстві, але це не означає відмовитися від поліції чи армії. Так, повоенна Європа мала на вустах гасло: «Більше жодної війни!». Проте нині ми втягнуті в гібридну війну, від якої потерпаємо. І з цим необхідно боротися. Для оборони нам потрібно змінити спосіб мислення. ■

**ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM**

громадське радіо
слухайте. думайте.

Зійти з російської орбіти

Сяргей Пульша

Лукашенко визнав небезпеку, яка походить від Росії. Поки що інаксовно. Але сигнал доволі серйозний

У зв'язку з масовими виступами проти «декрету про дармоїдів», які відбуваються в Білорусі, частина опозиції традиційно задумалася: чи не набудуть вони «промосковського характеру»? Чи не використає їх Кремль для «дестабілізації обстановки»? Запитання немовби абсурдне, але воно показує, наскільки білоруси бояться повторення в себе українських подій і всерйоз побоюються появи «ввічливих людей».

Оцей страх і намагався використати Лукашенко, щоб «заспокоїти» хвилю протестів у країні. 28 лютого, відвідавши Республіканський науково-практичний центр трансплантації органів і тканин, він висловився не за темою. «Сьогодні деякі під виглядом «дармоїдства» і ще чого-небудь намагаються цей човен розхитати й доказати нам, що це не наші землі, а чийсь... «Дармоїди» повинні знати, що їх просто намагаються сьогодні використати з найкорисливішою метою, щоб зруйнувати те, що є, знищити докорінно те, що ми відродили, аби не дати нам змоги закріпитися», — заявив очільник Білорусі.

Очевидно, що Лукашенко цього разу кинув камінь у город не НАТО й Заходу, з якими Мінськ останнім часом намагається нормалізувати відносини. Немає загроз Синьоокої також ні з півдня — від України, ні з півночі — від країн Балтії. Небезпечним залишається тільки схід — Росія.

Справді, на «антидармоїдських» мітингах у Гомелі й Вітебську (тобто саме на сході РБ) дехто із промовців міг заволати: «Путін, допоможи!». Однак ці гасла з огляду на їхню неактуальність підтримки не дістали. Швидше навпаки. «Жыве Беларусь!» звучало практично одноголосно.

Більшість експертів і політологів вважає, що, вдаючись до антиросійської риторики, Аляксандр Лукашенко намагається вирішити внутрішні проблеми. Вбачивши «небезпеку з боку Росії», він спробував, таким чином, убити кількох зайців. По-перше, через страх перед можливою агресією зменшити градус протестних настроїв у країні. І це, слід сказати, вдалося. Якщо 26 лютого на «антидармоїдський» мітинг у Вітебську (де й намагалися прокричати: «Слава Росії!») вийшло близько півтисячі осіб, то через тиждень, 5 березня, — тільки зо два десятки. По-друге (уже вкотре), знайти «зовнішнього ворога», якого можна звинуватити в усіх білоруських бідах та провалі економічної політики. І, по-третє, знову наліпити опозиції, яка організовує ці протести, ярлик «зрадників». Раніше вона «продавалася» Заходу, а тепер знайшла нового «покупця».

Теза про те, що нинішні протести можуть призвести до втручання Москви, бачиться досить надуманою. Її поширюють журналісти, політологи, «можливо, тролі із владних структур», як вважає, ска-

жімо, політолог Валерий Карбалевиц, автор книжки «Аляксандр Лукашенко, політичний портрет». На його думку, в Білорусі немає «великих та організованих проросійських структур». Окрім того, народ уже розібрався в ситуації. Навіть якщо погодитися з тезою про вину Росії в економічних негараздах Білорусі, то винуватець проблем в очах народу все одно Лукашенко.

Звичайно, якщо РФ захоче анексувати Білорусь, це реально зробити й у доволі стислі терміни. Можна за допомогою пропаганди створювати великі й організовані прокремлівські структури, про які каже Карбалевиц, адже в країні вільно ведуть мовлення російські телеканали. Можна знайти «утрозу руському миру»: окремі особи, котрі заявляють про «утиски» їхніх прав, теж є. Можна і війська ввести, але...

НАРАЗІ ПОЗИЦІЯ ЛУКАШЕНКИ ТАКА: ПІТИ ВІД РОСІЇ «НА М'ЯКИХ ЛАПАХ», ОСОБЛИВО НЕ ДРАТУЮЧИ СХІДНОЇ СУСІДКИ. ЧИ НАДОВГО ЦЕ — ВЕЛИКЕ ПИТАННЯ

Із суто прагматичних міркувань це просто невідно. У випадку анексії Білорусі Росія втрачає більше, ніж здобуває. Вона втрачає єдиного європейського союзника на міжнародній арені. Щоб це зрозуміти, далеко ходити не треба: погляньте на список країн, які голосували в Генасамблеї ООН проти резолюції про порушення прав людини в окупованому РФ Криму. Це Ангола, Вірменія, Білорусь, Болівія, Бурунді, Камбоджа, Китай, Куба, Коморські Острови, КНДР, Казахстан, Індія, Іран, Росія, Нікарагуа, Сербія, ПАР, Судан, Сирія, Узбекистан, Венесуела, Еритрея та Зімбабве. Тільки Білорусь та певною мірою Вірменію тут можна назвати «європейськими».

Доволі важливий нині фактор: Москва не може дозволити собі анексію Білорусі із суто економічних міркувань. «Кожна така воєнна операція коштує величезних грошей. У Росії зараз каменем на шиї України й Сирія. Не закінчилися проблеми з Туреччиною, яка межує з одним із найбільш відданих союзників РФ — Вірменією. Тепер до Вірменії перекидають армійські частини, зброю, зміцнюють кордон... У самій Росії зменшується військовий бюджет. Звичайно, Росія — сильна держава, але потягнути ще одну збройну авантюру їй просто не до сили», — вважає білоруський військовий експерт Аляксандр Алесін.

Агресія супроти РБ неминує викличе реакцію світової спільноти. Чергові антиросійські санкції буде введено якщо не вмиг, то дуже швидко. Питання в

ФОТО: REUTERS

Ставка на невдоволених. Подекуди під час соціальних протестів у Білорусі активізуються проросійські провокатори, однак більшість мітингувальників або аполітичні, або патріотично настроєні

тому, які саме. Після втрати України Білорусь залишилася для Москви фактично єдиним коридором на Захід. Той-таки Алесін каже: «Я завжди порівнюю Росію із джином у пляшці, горлечко якої — це Білорусь. Події з блокуванням російських фур в Україні показали, як просто його заткнути. Якщо Росія анексує Білорусь, Захід це горлечко легко заткне і в Кремля просто не буде коридору до своїх основних торговельних партнерів».

Росії наразі вистачає і м'якої сили — економічної залежності Мінська від Москви. Користаючись тим, що 50% товарообороту Білорусі припадає на російський ринок, а також прив'язаністю білоруської економіки до російських газу й нафти, кредитів і дотацій, РБ можна тримати на короткому повідку й без жодних анексій. Очевидно, це розуміє і Путін. Коментуючи останній газовий конфлікт Білорусі та Росії (що точиться, слід сказати, вже рік), він зазначив, що суперечки між країнами-сусідками завжди є природними: «...кожна сторона відстоює свої інтереси». Але щодо Білорусі Росія діє по-іншому: видала кредит обсягом \$6 млрд (він не уточнив коли), Мінськ отримує російську нафту без мит... «Ми через це не шкодуємо, бо, як то кажуть, «в долгую» російська економіка дістає і дістане вигоди від спільної роботи», — заявив Путін.

З огляду на всі ці чинники розмови про анексію Білорусі Росією варто вважати лише чимось умовним. Єдина обмовка: чинники ці раціональні. Із погляду раціональності й анексія Криму здавалася неможливою дурістю. Що пальне в голову ірраціональному російському керівництву, не знає ніхто.

Імовірно, усвідомлюючи цю рису кремлівських очільників, білоруська влада почала свою «довгу гру» щодо «найближчого союзника і стратегічного партнера». Не припиняючи вливати у вуха істеблшменту РФ запевнення у братній дружбі та безмежній повазі, Лукашенка потихеньку розвертає Білорусь до союзника спиною.

В оборонному сенсі йдеться про ухвалену в країні нову воєнну доктрину, яка враховує загрози «зелених чоловічків» та «ввічливих людей». Згідно з її положеннями, наприклад, білоруська армія має право відкривати вогонь у відповідь по цілях, що перебувають поза межами країни. Це очевидний висновок із

ситуації 2014 року, коли Росія обстрілювала «Градами» позиції ЗСУ зі своєї території — із-за кордону.

У країні регулярно проводяться навчання так званих військ ТО, які, власне, відпрацьовують «питання охорони та оборони об'єктів територіальної оборони, підтримки воєнного стану, блокування і знищення бандформувань». Але ніхто й не приховує, що ці сили насправді партизанські.

І головне: Лукашенко почав ідеологічну роботу, спрямовану на зміцнення самосвідомості співвітчизників. По суті, це суперечить усій його колишній політиці, коли він оголошував білорусів «росіянами зі знаком якості» й стверджував, що білоруси та росіяни — один народ.

Наприкінці минулого року в Білорусі були заарештовані троє авторів одіозного російського інформаційного агентства Regnum, які у своїх статтях стверджували, наприклад, що білоруська мова «нікому не потрібна, крім збожеволілої недодержави, яка прагне скрутити собі шию на Майдані за прикладом сусідів». Нині триває слідство, і адептам «русского мира» загрожує до п'яти років позбавлення волі за ст. 130 Кримінального кодексу РБ «Розпалювання расової, національної, релігійної або іншої соціальної ворожнечі або розбрату».

Упродовж останніх півроку у зв'язку зі скаргами опозиціонерів троє громадян Білорусі були притягнуті до адміністративної відповідальності й заплатили штрафи за образу білоруської мови. Нечувана річ у країні, де ще п'ять років тому можна було потрапити в міліцію тільки за те, що на вулиці ти розмовляв білоруською! Під час великої прес-конференції 3 лютого Лукашенко заявив, що «свобода та незалежність — це дуже рентабельно й не оцінюється жодними грішми та числами». «Якщо на одній шальці незалежність, а на другій російська, іранська, азербайджанська чи американська нафта, то це незіставно. Ми все одно знайдемо вихід», — додав він.

І під час тих-таки відвідин РНПЦ 28 лютого Лукашенко високо оцінив висунуту на здобуття держпремії наукову працю «Джерела білоруської державності: Полоцька та Вітебська землі в IX–XVIII століттях». У дослідженні стверджується, що білоруська державність почала формуватися у середині IX століття — з виникненням Полоцької землі. Становлення Полоцька як центру того державного утворення відбувалося на місцевій плеємній основі, тоді як у Новгороді й Києві для цього запрошували варягів. Навіть пізніше Полоцька земля, входячи до Великої князівства Литовського та Речі Посполитої, розвивалася автономно. Лукашенко поставив вимогу відобразити дані цього дослідження в нових підручниках історії. «Треба прописати і вселити в уми наших людей правду. Тут якщо і є якийсь націоналізм, то це націоналізм здоровий», — зазначив він.

Наразі позиція Лукашенки така: піти від Росії «на м'яких лапах», особливо не дратуючи східної сусідки. Чи надовго це — велике питання. Не менше питання в тому, чи вдасться це очільникові Білорусі: рада б душа в рай, та гріхи не пускають.

Очевидно, що ця стратегія до кінця не вироблена. Яким чином відбуватиметься розлучення й наскільки акуратним (без військового втручання Росії) воно виявиться, не відомо. Але бажання розлучитися офіційний Мінськ останнім часом демонструє абсолютно чітко. ■

Гарантія знищення

Військовий бюджет Дональда Трампа не профінансує нову гонку ядерних озброєнь

ФОТО: REUTERS

Проєкт бюджету з пропозицією збільшити наступного року оборонні видатки на \$54 млрд, який Дональд Трамп збирається подати до Конгресу, не забезпечить таких радикальних змін, як бачиться президентові. Як не забарився підкреслити голова сенатського комітету зі Збройних сил Джон Маккейн, збільшення його на 10%—це приблизно на \$19 млрд більше, ніж прогнозували в Адміністрації Обами (сукупний оборонний бюджет США сягає близько \$600 млрд). Цих коштів аж ніяк не вистачить на Військово-морський флот із 350 кораблів, нові винищувачі й додатковий особовий склад для сухопутних військ та морських піхотинців—усе те, чого вимагає Трамп. І звісно, їх не вистачить на нову ядерну гонку озброєнь. Тим часом Трамп хоче зменшити видатки на м'яку силу. Скорочення бюджету Державного департаменту і програм закордонної допомоги зменшить вплив Америки у світі й послабить цивільну складову її стабілізаційних місій. Хоча міністр оборони Джеймс Меттіс, виступаючи перед Конгресом у 2013 році, коли він очолював Центральне командування, застеріг: «Якщо ви не фінансуватимете в повному обсязі Державний департамент, то мені доведеться закупувати більше боєприпасів».

Основний меті—зміцненню Збройних сил—також загрожують плани, що скидаються на бажання запустити нову гонку ядерних озброєнь. Стало відомо, що під час годинної телефонної розмови з Дональдом Трампом 28 січня Владімір Путін запропонував продовжити ще на п'ять років Договір про скорочення стратегічних наступальних озброєнь СНО-III (New START), термін якого добігає кінця у 2021-му. Путіну це, можливо, здавалося відносно безпечним сценарієм розможення відносин між двома країнами. Здається, президент США не знав, що мав на увазі його візаві. Але, перервавши розмову на консультації, він продовжив її тирадою проти СНО-III і назвав договір типовим прикладом невдалої угоди часів Обами.

В інтерв'ю Reuters 23 лютого Трамп висловився ще різкіше: «Це одностороння домовленість. Вона дала їм

те, чого ми нізачо не повинні були б дозволити, [...] чи то СНО-III, чи то іранська угода... Тепер ми почнемо домовлятися так, як належить». Трамп додав, що хотів би побачити вільний від ядерної зброї світ, але Америка «відстала за арсеналом ядерних озброєнь».

Історія Угод про обмеження стратегічних озброєнь між Америкою і Росією (на той час Радянським Союзом) починається 1972 року. Ішлося про рівномірні скорочення озброєнь, аби в підсумку мати приблизний паритет ядерних сил. Договір СНО-III, який набрав чинності шість років тому, не був винятком. Він обмежує наявність ядерної зброї в обох сторін до 1550 стратегічних боєголовок, розміщених максимум на 700 ракетах наземного або підводного базування та ядерних бомбардувальниках. СНО-III не тільки не односторонній, він дуже чітко відповідає інтересам США. Директор програм контролю над озброєннями Інституту Брукінґса Стівен Пайфер зауважує, що цей договір не лише одностайно підтримав Об'єднаний комітет начальників штабів, а ще й схвалили сім колишніх очільників Стратегічного командування США.

СНО-III не тільки обмежує кількість націлених на Америку боєголовок, а й дає доступ до неоціненої інформації про сили Росії. Він передбачає 18 інспекцій на місцях у РФ щороку, обміни детальними даними кожні шість місяців та двосторонніми повідомленнями (від 2011 року—близько 13 тис.). Тобто договір дозволяє кожній стороні модернізувати свої сили, але й забезпечує прозорість, яка допомагає уникати того, що Пайфер називає «припущеннями найгіршого сценарію, які можуть обійтися дуже дорого». Якщо раптом Трамп вирішить таки вийти зі СНО-III, найімовірнішим наслідком буде не ривок Америки «на перше місце», а перевага росіян протягом більшої частини наступного десятиліття. Росія нині вже на наступному етапі циклу модернізації ядерних озброєнь: лінії з виробництва нових ракет та оснащених балістичними ракетами підводних човнів працюють на повну потужність. Бюджетне управління Конгресу на початку цього місяця спрогнозувало, що за нинішніх обставин план модернізації ядерних озброєнь США обійдеться у \$400 млрд до 2026 року. Знайти ці кошти буде важко в будь-якому разі. А якщо стартує непотрібна й небезпечна нова гонка ядерних озброєнь, доведеться або відмовлятися від арсеналів звичайних озброєнь, або брати нові позики, або збільшувати податки. Тим часом ядерне питання, яке точно вимагає президентської уваги, пов'язане з недавнім повідомленням про те, що Росія розгорнула нову крилату ракету в порушення Договору 1987 року про ліквідацію ракет середньої та малої дальності (INF). Договором про INF обом країнам довічно заборонено розгорнути балістичні ракети наземного базування дальністю від 500 до 5500 км. Але ганити на весь голос СНО-III—це зовсім не те, що допоможе повернути Росію до виконання INF. ■

Нові гарантії, старі застороги

Едвард Лукас

Окрім адекватної, хоч і запізненої реакції західних аудиторій на російську загрозу помітне й інше небезпечне та оманливе явище: порив залагодити все дипломатичним способом. За цією логікою в будь-якому конфлікті винні дві сторони. Тобто ми на Заході, мабуть, спровокували Росію на її неприємну поведінку. І не варто нам погіршувати ситуацію, чіпляючись за хибну політику минулого. Натомість слід по-новому розпочати діалог і брати до уваги погляди та побажання Кремля.

Прикладів такої логіки вдосталь.

Один із провідних її поборників — колишній посол Великої Британії в Москві сер Тоні Брентон. Ще один — Генрі Кіссінджер. Погоджуються з ними політики в Австрії, Болгарії, Німеччині, Франції, Італії. Майкл О'Генлон з Інституту Брукінгса, який зазвичай мислить тверезо, нещодавно поділився деякими своїми міркуваннями з читачами у Wall Street Journal. Його стаття значно краща за матеріал Анатолія Лівена, який я

дали на Бухарестському саміті 2008 року, то треба взяти своє слово назад. Натомість слід почати переговори про «нову архітектуру безпеки», яка остаточно закріпить нейтралітет за сусідніми з Росією країнами, що не є членами НАТО. Це має бути в обмін на багатосторонні гарантії безпеки. Кремлю в такому випадку доведеться вивести війська з Молдови й України, проблему Криму можна «залагодити», а всім зацікавленим державам буде дозволено вступ до Європейського Союзу, якщо ті забажають.

Такий підхід може видаватися заманливим, але суперечить реальності й елементарним принципам. Це пояснює у своєму блозі Стивен Пайфер (теж з Інституту Брукінгса). Чого б ці країни на таке погоджувалися? Швеція та Фінляндія цінують свою свободу дій. А така домовленість назавжди припише їх до безпекової сірої зони. Багатосторонні гарантії безпеки видаються непоганою ідеєю, коли не згадувати Будапештського меморандуму 1994 року. У ньому Росія пообіцяла поважати кордони України й утримуватися від економічного тиску, а Україна, своєю чергою, відмовилася від ядерної зброї. Підпункту про те, що угоду буде порушено, «якщо влада в Києві нам не подобається», у документі не було. Тоді ж такі під гарантіями, визначеними в угоді, підписалися й західні ядерні держави. Нині результатів не чути й не видно.

Як наслідок — до Росії немає достатньої довіри, аби вона могла доєднатися до якоїсь Ялти-2. А Захід мав би посоромитися ратувати за таку ідею. До того ж незрозуміло, чи погодився б Кремль вивести війська із простору, який вважає своєю «внутрішньою імперією». Адже центральний меседж путінської пропагандистської машини полягає в тому, що загнилий, віроломний і небезпечний Захід узяв священну вітчизну в облогу. Насправді Захід не ворог (адже російські можновладці там скуповуються, інвестують і розважаються), але режим воліє створювати такий образ. Навіщо відмовлятися від тактики, котра так добре відволікає народ від жорстокості й брехні його власних правителів?

Не погодиться Росія і на розширення ЄС. Як слушно зауважує Пайфер, конфлікт в Україні стався не через питання членства в НАТО, а через нудну, але важливу Угоду про зону вільної торгівлі з ЄС.

Але найважливіше в такій ситуації, що це справа принципу. Українці й грузини боролися за нашу свободу тоді, коли Захід переважно відмахувався від розмов про російську загрозу. Ми в боргу перед ними й маємо шанувати цей борг.

Справжня проблема тут аж ніяк не пов'язана з Росією — країною із занепаолою посередньою економікою та роздутим військовим сектором. Вона у слабкості Заходу. Ми втратили впевненість у верховенстві права, демократії та життєздатності капіталізму «загального добробуту». Тому такі несміливі, коли йдеться про просування наших цінностей за кордоном і захист їх удома. І тут відкривається величезний простір для нового осмислення. ■

МИ ВТРАТИЛИ ВПЕВНЕНІСТЬ У ВЕРХОВЕНСТВІ ПРАВА, ДЕМОКРАТІЇ ТА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ КАПІТАЛІЗМУ «ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ». ТОМУ ТАКІ НЕСМІЛИВІ, КОЛИ ЙДЕТЬСЯ ПРО ПРОСУВАННЯ НАШИХ ЦІННОСТЕЙ ЗА КОРДОНОМ І ЗАХИСТ ЇХ УДОМА

нещодавно розкритикував. О'Генлон не вважає розширення НАТО помилкою, засуджує дії Росії і хоче допомогти таким країнам, як Грузія та Україна, що прагнуть інтеграції із Заходом.

Проте, на думку автора, якщо ми не збираємося виконувати безумовну, але пусту обіцянку про перспективу членства України та Грузії в НАТО, яку

До «нейтральної» безпекової зони у своїй колонці Майкл О'Генлон зарахував Швецію, Фінляндію, Білорусь, Україну, Молдову, Грузію, Вірменію та Азербайджан, а також Кіпр, Сербію, деякі балканські країни. На його думку, НАТО й Москва могли б зобов'язатися гарантувати їхню безпеку, а Росія мала б вивести свої війська з тих держав, де вони сьогодні є. Після того Захід скасував би економічні санкції проти Кремля. Утім, це не вирішило б проблеми. Адже «ключовий виклик для нормалізації відносин між Заходом і Росією полягає у відновленні європейського безпекового порядку, який задовольнить обидві сторони, — пише Стивен Пайфер у відповіді на колонку О'Генлона. — Розширення НАТО на пострадянських територіях у видимій перспективі не розглядається. Але спроби створити єдину зону нейтральних країн, багато з яких не погодяться на це і в багатьох із яких російське втручання не припиниться, необхідної відповіді не дають».

Королева всіх рейтингів

В Англії у Терези Мей опозиція слабка. Сильні опоненти у неї в Шотландії

ФОТО: REUTERS

Близько третьої ранку 24 лютого Тереза Мей прокинулася через есемеску. Консерватори щойно перемогли в Копленді—виборчому окрузі в Камбрії, де з 1935-го домінували лейбористи. Це перші довибори після 1982 року, на яких партія влади відвоювала в опозиції місце в парламенті. Через кілька годин прем'єрка полетіла виступати перед захопленими членами виборчої кампанії в Копленді. Вона назвала «дивовижний результат» доказом того, що її партія захищає інтереси «усіх і в усій країні». Торі набирають в опитуваннях більше ніж 40%, а останнє дослідження, проведене агенцією ICM, показує майже рекордний відрив консерваторів (18 пунктів) від лейбористів. Прем'єр-міністр у Британії ще ніколи (після зеніту популярності Тоні Блера) не здавався таким впливовим, як сьогодні. Частково беззаперечно перевагу собі Мей забезпечила сама. Повівши свою партію ліворуч в економічних питаннях (риторикою про нову промислову стратегію, хоча поки що більше на словах, ніж на ділі) й праворуч у соціальних (зробила обмеження імміграції пріоритетом плану виведення Британії зі складу ЄС), вона змогла вклинитися на території лейбористів в округах на шпальт Копленда і закріпити за собою політичний простір на правому полі, який раніше був цілковито колонізований популістською Партією незалежності Сполученого Королівства (УКІР).

Ультраліва революція Джереми Корбіна в Лейбористській партії не могла не зіграти на руку торі. Зараз вона пожирає своїх дітей. Ліви, які колись підтримували лідера лейбористів, тепер покидають його. Звільнився Саймон Флетчер, архітектор перемоги Корбіна за лідерство в партії 2015 року. Схоже, початок кінця ери Корбіна не за горами. Він хоче ініціювати реформи, завдяки яким зменшилася б кількість номінацій від парламентаріїв (налаштованих проти Корбіна), що потрібні для висунення кандидата в лідери партії на голосування серед її членів (де підтримка Корбіна вища). Але коли це станеться, він зіткнеться з новими вимогами однопартійців: поступитися своїм місцем, наприклад, міністрові бізнесу в тіншовому уряді Ребекки Лонг-Бейлі. Процес може затягтися на кілька років. Зараз УКІР може заповнити вакуум, який лишили по собі лейбористи, і звідти тиснути на Мей. Але наразі користі від партії практично немає. Перед довиборами в окрузі Сток-Сентрал того

самого дня, що й у Копленді, УКІР вихвалялася власними шансами в «столиці Brexit». Вона навіть висунула кандидатом свого нового лідера Пола Натталла. Але той провів хаотичну виборчу кампанію, запламовану неправдивими заявами на його сайті, й зрештою програв лейбористам. Крім того, після довиборів УКІР взялася за самофрагментацію. Колишній її лідер Найджел Фарадж відкрито розкритикував Натталла. Після цього він та Аррон Бенкс, важливий спонсор партії, заявили, що Дагласа Карсвелла, єдиного депутата в парламенті від УКІР, слід звільнити.

Відсутність справжніх опонентів—це погано для партії влади, адже так вона більше схильна до помилок. Сьогодні справжня опозиція в Англії складається з чотирьох сил: фунта, торі-єврофілів, Палати лордів і Ліберально-демократичної партії. Підтримка Терезою Мей «жорсткого» Brexit різко опустила національну валюту, що вдарило по рівню життя. У її партії дедалі більше чути голос проєвропейських сил: минулого тижня колишній прем'єр сер Джон Мейджор розкритикував міністрів за надмірний оптимізм щодо виходу з ЄС і закликав їх показати «трішечки більше шарму й набагато менше дешевої риторики». 1 березня Палата лордів внесла поправки до законопроєкту, який уповноважує Терезу Мей розпочати переговори щодо Brexit, із вимогою гарантувати права громадян ЄС у Британії. Дехто з консерваторів побоюється, що ліберал-демократи можуть підірвати підтримку їхньої партії в єврофільних регіонах країни. Але поки що жодна зі згаданих вище сил не є вирішальною. Падіння фунта не так легко політизувати. Торі-єврофіли становлять невеличку меншину в партії. Пери дали зрозуміти, що перешкоджатимуть Терезі Мей у запуску Brexit. А ліберал-демократи мають лише дев'ять місць у нижній палаті парламенту.

Тим часом на північ від англійського кордону все зовсім інакше. Там вплив першого міністра й лідерки Шотландської національної партії Ніколи Старджен такий самий, як і в Мей на південь. Лейбористська партія Шотландії, у якої колись були міцні позиції у владі, 24–26 лютого провела хаотичну конференцію, на якій Корбін не підтримав пропозиції її лідера щодо федералізації Британії. Лейборист і мер Лондона Садік Хан викликав цілу бурю, нібито назвавши націоналістів вузьколобими. «Це було ще те зіткнення»,—сказав, посміюючись, один із керівників ШНП.

Вирішальним полем битви в британській політиці майбутніх років стане протистояння Терези Мей і Ніколи Старджен. Минулого тижня Старджен зауважила, що Шотландія з великою перевагою проголосувала за те, щоб лишитися в ЄС, а якщо її втягнуть у «жорсткий», то «легітимним, майже необхідним кроком» буде другий референдум про незалежність. Вона може оголосити новий плебісцит за кілька тижнів, сподіваючись, що Шотландії вдасться вийти зі складу Британії ще до того, як станеться Brexit. Здається, Мей сприймає такий сценарій серйозно: нещодавно вона наказала своєму уряду готуватися знову доводити необхідність єдності королівства. ■

Жнива Twitter

Чому європейці менше довіряють перепалкам у соцмережах, ніж американці

Лідер націоналістичної Австрійської партії свободи Гайнц-Крістіан Штрахе любить порепувати. Останній десяток років він записує аматорські кліпи на реп-пісні на кшталт «Österreich Zuerst» («Австрія насамперед»). У ній є такі слова: «Хто не хоче інтегруватися/Має додому забиратися/Гарного польоту!» (німецькою звучить краще). Ці кліпи не крутитимуть на головних телеканалах. Але ЗМІ починають говорити про них, коли Штрахе публікує їх у Facebook.

Європейські популісти стали адептами соцмереж на ранніх етапах їх існування. Геерт Вільдерс із Нідерландів був піонером скандальних твіттів, які лютили його опонентів і надихали послідовників (на відміну від опівнічних імпульсивних Трампових твити Вільдерса з'являються не так часто і в ретельно прораховані моменти). «Національний фронт» Марін Ле Пен у Франції координує розміщення хештегів, мемів і відеокліпів у різних соцмережах. У Німеччині антимусульманський рух PEGIDA стартував із групи у Facebook. У крайньої правої «Альтернативи для Німеччини» у Facebook більше лайків, ніж у будь-якої іншої німецької політсили.

Лівий «Рух 5 зірок» в Італії під проводом коміка Беппе Грілло — найбільш оцифрована з європейських політичних партій. Його співзасновник, топ-менеджер з IT-бізнесу Жанроберто Касаледжо, який помер торік, вірив, що голосування онлайн могло воскресити пряму демократію Стародавніх Афін. Члени руху дебатують, голосують і навіть виганяють однопартійців на блозі Грілло, що є одним із найпопулярніших в Італії. Такого зрощення партійної політики і соцмереж ще й близько не бачили в Америці.

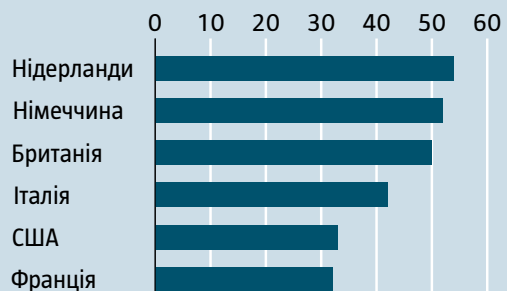
Але в інших вимірах популізм, що культивується через інтернет, підходить Європі менше, ніж Сполученим Штатам. Захоплення соцмережами пов'язане зі скепсисом стосовно традиційних ЗМІ, каже Корнеліус Пушманн із берлінського мозкового центру Інститут Александера фон Гумбольдта. В американців удостал і першого, і другого. У 2016 році 16% американських користувачів інтернету заходили у Twitter не менш як один раз на місяць, свідчать дослідження компанії comScore. Тоді ж, як показує аналітика Інституту з вивчення журналістики Reuters в Оксфорді, їхня довіра до новин впала до 33%.

Тим часом європейці більше довіряють традиційним медіа й менш активні в соцмережах. Близько 13% нідерландських користувачів інтернету заходять у Twitter раз на місяць. Серед італійців цей показник становить 6%, французів — 5%, німців — 4%. У Європі більше користуються Facebook, але все ж таки не на тому рівні, що в США. Як свідчить аналіз Reuters, 54% нідерландців і 52% німців довіряють новинам. Довіра до німецького суспільного радіо і ТБ перевищує 70% — це цифри державного мовника WDR, базованого в Кельні. І тільки 8% довіряють тому, що бачать у Facebook чи Twitter.

Ще не постправа

Новинам здебільшого довіряти можна

% опитаних, що погодилися з таким твердженням, 2016 рік

За даними Інституту з вивчення журналістики Reuters

В Італії довіра до новин впала до 42%, у Франції — до 32%. Утім, французький медіа-експерт Джулія Каже не вважає, що Францію захоплює хвиля постправди. Видання на кшталт Libération і Le Monde запустили інструменти для перевірки фактів, щоб протистояти дедалі більшим страхам перед фейковими новинами.

КОМУ ПОТРІБНІ ЛАЙКИ

Деякі технології соцмереж, що діють у США, обмежуються в Європі законами про приватність. Cambridge Analytica, яка працювала на кампанію Трампа, використовувала зібрані з найрізноманітніших джерел дані про виборців, щоб під'юджувати його прихильників і тиснути на адептів Гілларі Клінтон. Головний Трампов стратег Стів Беннон приписує цій базі даних серйозний внесок у перемогу свого союзника. Інші аналітики ставлять її ефективність під сумнів. Але в будь-якому разі європейський закон забороняє використання даних про расу, стан здоров'я, релігію чи політичні переконання особи без її згоди. Це ускладнює збір таких масивів даних.

Популісти мають найбільший вплив, коли на них звертають увагу мейнстрімні ЗМІ. Це бачимо на прикладі твіттів Трампа, зауважує політолог з Університету Джорджії Кас Мадде. Європейські медіа можуть бути дещо менш уразливими до цієї спокуси. Але соцмережі, зокрема, створюють простір, де фанатики можуть зміцнювати переконання одне одного, каже політолог Брендан Найган. І в них можна створювати фейкові акаунти, які грають на збільшення підтримки кандидата. Новинний сайт BuzzFeed писав про чати, у яких прихильники Марін Ле Пен допомагають американським послідовникам Трампа розміщувати коментарі на французьких новинних сайтах. Користувачам радять створювати фейкові сторінки без контенту, що звичай асоціюється з «Нацфронтом», наприклад гея, єврея або «дівчинки з постами про котиків». А в інтернеті ніхто не зрозуміє, американець ви чи ні. ■

Мовностурбоване

Антон Санченко

Мапа окупованих районів Донецької та Луганської областей містично збігається з мовною мапою районних рад. Не міст, а саме райцентрів. Тричі російські (червоні на карті) міста міфічної Новоросії, оточені (синенькими) українськими райцентрами, залишилися вільними. Наче гіркіни-козицини у 2014 році стали експедиційними лінгвістами-практиками й захоплювали території, керуючись мовним атласом та ізоглосами пари слів «голка» — «іголка», за якими зазвичай визначають, де закінчується російська мова й починається українська. Не можу переконливо пояснити це явище, але і в його існуванні жодних сумнівів не маю. Мовний кордон — один із головних чинників виживання Української держави, надійніший за розрекламований, але так і не зведений Яценюком мур та рів із крокодилами.

Що більше мені доводять, ніби мова не на часі, то краще розумію: іншого часу в нас не буде.

Дехто досі вважає, що поширювати українську примусом неприпустимо. Бо тоді вона асоціюватиметься з нав'язуванням, а примусова україномовність — лицемірство. Однак байдуже до мотивів, ми у вільній країні, мені не треба, щоб мову люби-

показує цинізм і «розводняк» фрази «не треба забороняти, треба робити своє українське телебачення (радіо, преса, кіно, інтернет-газети тощо)».

Скільки вже таких зроблених, викуплених і вбитих українських проєктів на нашій не такій довгій пам'яті, починаючи від українського жіночого журналу «Єва», молодих українських телеканалів 1990-х, музичної «Території А», яка могла геть інакше сформувавши й уже формувала вітчизняний музичний ринок, чи давно вже не «Української...» і не «...правди». А зробили ж, розкрутили, злетіли «проти всіх законів фізики», як казали в одному кіно про льотчиків, теж умовно українському. Але фізика фізикою, а комерція комерцією. Мабуть, від певних пропозицій неможливо відмовитися. Це бізнес, нічого особистого, бо повбиваємо.

Ні, тільки законодавчий захист, хоч би як обурювалися прибічники ліберальних практик. Принаймні поки в бензokolонки з боеголовками не закінчатся гроші.

Усі успіхи українізації за роки незалежності були пов'язані саме із законодавчим урегулюванням мовних питань. Закон про рекламу зберігав нашу мову в ефірі навіть тоді, коли вже майже не залишилось українських передач, не кажучи про канали. Хто знав, що саме рекламисти виявляться такими законслухняними, але саме їм ми завдячуємо тим, що українську принаймні розуміють усі жителі країни, за винятком (правда ж, несподіванка?) Криму, де ці норми не діяли. Були ще й інші закони. Пам'ятаю, як лякали закриттям кінотеатрів через український дубляж. А вони, невдячні, не позакривалися. Потім страшили банкрутством книгарень через заборону імпорту російських книжок. А вони — оце так сюрприз! — навпаки, нові відкриваються. Щойно в Києві запрацювала 10-та (!) Книгарня «Є». І ще не вивітрилися залякування радійників законом про музичні квоти із пророкуванням закриття всіх радіостанцій, а вже засновано кілька повністю українських (які, щоправда, лас Олекса Негребецький за неправильні наголоси).

Зараз я вже почув найвеселішу страшилку: закон № 5670 буде підставою судити за суржик. Сядемо всі на основі пункту про відповідальність за порушення над мовою, як за порушення над прапором. Першими будуть кинуті в буцегарню переатестовані поліцейські та українські літератори на чолі з Жолдаком і Бринихом, точно вам кажу. Що частіше мені кажуть, мовляв, скільки можна про мову, вже набридло, то частіше я згадую про календар наших свят. А саме про відзначання 23 лютого. Цього року мене вже не поздоровляли з ним навіть завжди трохи затуркані емігранти. Просто настав час, коли всі аргументи сто разів озвучені кожною зі сторін і сам факт святкування «дня західника отечества» каже про людину більше, ніж їй хотілося б: у носі мав я вашу Україну.

Отак само буде і з мовою. Усе сто разів проговориться, стане загальним місцем, рота розтулив, сказав «паляниця» — і всім усе зрозуміло. ■

У НАС БУЛО 25 РОКІВ НА «ЛАГІДНУ УКРАЇНІЗАЦІЮ». ЧИ МОЖЕМО ПОХВАЛИТИСЯ ЯКИМИСЬ СТАТИСТИЧНО ПОМІТНИМИ ЗДОБУТКАМИ? ВЕСЬ ЧАС ВІДБУВАЛОСЯ ЩОСЬ ГЕТЬ ПРОТИЛЕЖНЕ

ли, хочеться, щоб нею цинічно розмовляли. І отримували за це нечувані преференції перед носіями фарси та суахілі, підступно користувалися своїми неросійськомовними щелепами в момент працелаштування, балотування, інавгурації тощо. Я волю, щоб нею лицемірно розмовляли, а не мовчки її обожнювали. А в певних установлених законом випадках спілкувалися тільки нею.

Мені байдуже, якою мовою говорить Савик Шустер, якщо це відбувається не на державному каналі й не в українському діапазоні телечастот. Водночас мені не байдуже, якою мовою звертається до мене будь-хто з держслужбовців, від найдрібнішого до президента, бо альтернативної держави в українців немає.

У нас було 25 років на «лагідну українізацію». Чи можемо похвалитися якимись статистично помітними здобутками? Весь час відбувалося щось геть протилежне. З останніх прикладів: «поватне-ніе» телеканалу ZIK із вигнанням багатьох виразно проукраїнських авторів програм якнайкраще

Щастя є

Тарас Лютий

Будь-хто сам коваль власного щастя й розпорядник свого безвідрадного настрою. Хіба ми не чуємо цю тривіальну приповідку мало не щодня? Та небагато хто в давні часи спробував би вважати саме так. Сила провидіння приворожувала й постійно забивала думку про будь-яку самостійність людського учинку. І навіть якщо над людиною зглянеться доля, потрібно було ще здобути милості від богів.

У давньогрецькому слові «евдаймонія», яким позначається щастя, є ознакою того, що людина має добро-го духа, котрий сприяє їй у житті. За божим велінням вона досягає високого рівня заможності, влади, успіху, здоров'я тощо. Певно, тиран був би чи не найщасливішою особою. Недарма римський полководець Сулла так полюбляв себе іменувати «щасливчиком» (felix). Найбільше це відчували урядники. Афінський реформатор Солон називав щастям наявність дітей, коней і собак, а ще друзів.

Гомер говорить про Зевса, який розподіляє щастя й нещастя із двох посудин, а богиню долі Тюхе зображували капітанкою, що кермує правильним напрямком і наділяє кого хоче з рога достатку. Як тут самому керувати щастям? Та оминати помсту небес, принаймні якщо не порушувати божественних настанов, цілком можливо. Так розум і мораль стають регуляторами, задіявши які неодмінно сягнеш радості чи, навпаки, смутку. Тому-то зовнішні, показові ознаки щастя з невідомим презирством відкидали Платон і Сенека, бо ж повноцінний спокій може існувати лише в душі. Водночас нещастя може бути й повчальним, бо ж на помилках учаться.

Знали древні й колективні форми радості. Особливо в час релігійних свят, коли зусбіч лунали гучні співи, повсюдно веселіли танцюристи, справлялися бучні бенкети, а насолода вином переростала в екстаз.

Зовсім по-іншому уявлялося щастя християнину. Говорити про насолоди можна було, тільки маючи на думці потойбічне існування. До речі, надміру впадати в розпач теж не годилося. Лише відповідно до регламентацій, а такі, звісно, були. Смуток або «ацедія», яка часом нападала на монахів, прирівнювалися до гріха. Тільки після того як через арабів європейці ознайомилися з ученням Гіпократа про меланхолію, вони почали розглядати нудьгу як медичний феномен.

Хоча радість і смуток ставали переживаннями душі, часто в чернечій практиці вони переходили в царину фізичних відчужень. Утім, теологи нерідко поклалися на розмисел у спробах приборкати сумовитий стан. Згадаймо хоча б «Розраду від філософії» Боеція, де показана можливість розігнати сумні думки. Про переживання страждань й очікування щастя пише також Абельяр. Та тільки-но світська культура більш-менш емансипувалася, розми-

сел про досягнення щастя «випурхнув» із монашої келії. Для повсякденної культури починається період розробки нових земних радощів. Хоча тут іще далеко до нестримного вияву емоційності. Адже скорботний стан регулювався законами. Приміром, були випадки, коли належало публічно рвати на собі волосся чи одяг із розпачу. Щоправда, печаль ставала і предметом естетичного захоплення, про що співали мінезингери.

Хай там як, а щастя й скорбота залишаються справою колективною. Про особисте щастя можна було лише марити в часи прогулянок і подорожей. Дивовижні позамежні світи набували вигляду благословенних неземних престолів. Такі уявлення про фантастичні краї почали називати «плебейською утопією». І тільки дурень багатіє думкою, бо саме Глупландією називає Себастьян Брант неймовірну країну, куди на кораблі вирушають заледве не всі дурні світу.

Щастя як матеріальний достаток — це вже новочасний мотив. Із ним приходять індивідуальний вираз переживання особистої чуттєвої радості й задоволення. Розкошувати можна найдками та екзотичними товарами, які привозять з усього світу. Нарешті, щастя дозволено пізнати й у вузькому родинному колі, і то без жодних регламентацій.

ЩАСТЯ ЯК МАТЕРІАЛЬНИЙ ДОСТАТОК — ЦЕ ВЖЕ НОВОЧАСНИЙ МОТИВ. ІЗ НИМ ПРИХОДИТЬ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ВИРАЗ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОЇ ЧУТТЄВОЇ РАДОСТІ Й ЗАДОВОЛЕННЯ

Поволі щастя перестають уявляти намарно, його радше воліють прагнути й досягати. Але й тут не уникають ригористичного обов'язку, і категоричний імператив Канта свідчить саме про це. Утім, щастя в цивілізованому світі здатні домогтися не всі. Щоправда, його воліють пророхувувати й дозувати, як наголошують британські утилітаристи, шляхом оптимізації споживання добробуту. А соціалістичні доктрини демонструють перспективи здобути колективне щастя способом революційного насильства (ідея, що поволі втрачає свою популярність лише наприкінці XX століття). Саме тоді сприймається як маскультурний несмак хепі-енд у літературі та мистецтві. Хоча на прикладі антиутопій теж видно, що завжди знайдуться й ті, хто кепкуватиме з невинувато-примарних забаганок щастя. Сучасна реклама вчить нас бачити нові обрії щастя. У результаті воно перетворюється на далеку оману, і на шляху до нього заледве не кожен переживає, що ним чи нею обов'язково зманіпулюють. Тому так кортить бодай займатися в житті тим, від чого дістаєш максимум задоволення. ■

Російська революція 1917 року як цивілізаційна катастрофа

Станіслав Кульчицький

Є випадки, коли наближені до істини оцінки стають можливими тільки через 100 років після події

Не вважаю, що мої оцінки бездоганні. Роблю таке застереження, враховуючи незвичність сказаного нижче. Але сказане піддається аналізу, і я хотів би проілюструвати це на прикладі мого інтерв'ю (*Тиждень*, 2017, № 4). Прочитавши його, дехто не погодився з твердженням, що жовтневий переворот, який дав владу більшовикам, слід вважати контрреволюційним. Зрозуміло, що більшовики вважали себе революціонерами, але треба дивитися в корінь. Повалення самодержавства перетворило підданих царя на громадян, здатних обирати органи влади. Натомість прихід більшовиків до влади позбавив громадян права вільного вибору. Вони знову дістали це право тільки після конституційної реформи 1988 року, тобто через сім десятиліть. Кожен, хто голосував за радянської влади, пам'ятає, якими були вибори. Тож кого слід вважати контрреволюціонерами: депутатів Установчих зборів, обраних на підставі рівного, прямого, пропорційного, загального і таємного голосування, чи більшовиків, які розігнали революційний парламент і налагодили імітацію виборчого процесу (особливо цинічну після сталінської Конституції СРСР 1936 року, коли з'явилися кабінки для таємного голосування й піонери з піднятою в салюті рукою біля них)? Думаю, ніхто не стане заперечувати, що радянські вибори давали парткомам змогу формувати персональний склад органів влади за партійністю, соціальним походженням, національністю, віком і статтю.

КОМУНОСОЦІАЛІЗМ

Породжений Російською революцією соціально-економічний і суспільно-політичний лад звикли називати соціалізмом, маючи на увазі першу фазу комунізму з розподілом матеріальних благ за працею. Коли десятиліття минули, а друга фаза, тобто власне комунізм із розподілом матеріальних благ за потребами, лишалася за обрієм, ідеологи КПРС поділили першу фазу на дві: соціалізм і розвинений соціалізм. Однак соціалізм — багатозначне поняття, яке виникло задовго до так званого наукового комунізму, основи якого проголосили Карл Маркс і Фрідріх Енгельс у «Маніфесті Комуністичної партії» (1847). Поділ комунізму на дві фази відбувся в Марксовій «Критиці Готської програми», надрукованій Енгельсом у 1891-му, тобто через 44 роки після появи «Маніфесту». Першу фазу комунізму з розподілом за працею треба було назвати, і Маркс підібрав популярний термін «соціалізм». Саме через це з іменуванням

Контрреволюція. Розгін більшовиками Установчих зборів у 1918 році поклав край легітимній виборчій владі

породженого Російською революцією ладу виникли проблеми. Щоб відділити від радянського інші типи соціалізму, які не мали з ним нічого спільного, доводилося доповнювати назву епітетом. Як інакше можна було б відрізнити шведський або французький соціалізм від радянського? Проблеми не існувало тільки з націонал-соціалізмом, де епітет вбудований у термін. Отже, радянський соціалізм доцільно іменувати комуносоціалізмом.

Чому поняття «науковий комунізм» треба брати в лапки? Висловлю незвичне для людей радянського виховання твердження: він такий самий утопічний, як «Утопія» Томаса Мора або фантазії Томаса Мюнцера, Томмазо Кампанелли, Анрі де Сен-Сімона, Шарля Фур'є, Роберта Овена та інших соціалістів, що мріяли про краще майбутнє людства. Про «кремлівського мрійника» Владіміра Леніна з книжки Герберта Веллса «Росія в імлі» треба говорити окремо, але Карл Маркс і Фрідріх Енгельс вибудували такий самий повітряний замок, як їхні попередники.

«Маніфест» обґрунтовував таку головну ідею: робітничий клас у ході пролетарської революції перетворює приватну власність на загальнонародну. Щодо суті комунізму як соціально-економічного ладу основоположники марксизму були категоричні. «Комуністи можуть виразити свою теорію одним

положенням: знищення приватної власності». Щодо суспільно-політичної основи комунізму «Маніфест» був не менш категоричний: пролетаріат встановлює диктатуру і знищує буржуазію як клас, а разом із нею експлуатацію людини людиною.

Ніколи не відмовляючись від висунутих у «Маніфесті» тез, основоположники марксизму зосередилися після європейських революцій 1848–1849 років на вивченні сучасного їм суспільства, яке назвали буржуазним. У «Капіталі» Карл Маркс сформулював фундаментальний постулат, який заперечував волонтаристські заклики «Маніфесту»: «Суспільство не може ні перескочити через природні фази розвитку, ні скасувати їх декретами».

Європейські соціалісти, які вважали себе марксистами, переконувалися в тому, що краще рухатися в напрямку узгодження інтересів труда і капіталу, ніж тримати курс на знищення капіталу — рівноправного з робочою силою агента виробничого процесу. Вони відмовлялися бачити в класовій боротьбі рушійну силу прогресу, прагнули демократизувати сучасне їм суспільство, а тому назвалися соціал-демократами. Не полемізуючи з основоположниками марксизму, один із чільних представників молодого покоління соціал-демократів Едуард Бернштейн вказав: «Я відкрито заявляю, що знаходжу дуже мало сенсу й інтересу в тому, що зазвичай називають «кінцевою метою соціалізму». Ця мета, чим би вона не була, для мене ніщо, рух — це все».

Справді, важко уявити собі реалізацію кінцевої мети революційного марксизму, тобто комунізм із розподілом благ за потребами. Так само як знаряддя для її реалізації — диктатуру пролетаріату та перетворення приватної власності на загальнонародну. Основоположники марксизму не усвідомлювали достатньо чітко, що людські спільноти поділяються на принципово різні типи: безструктурні (народ, націю, суспільство, клас) і структурні (державу, партію, церкву тощо). Можна було скільки завгодно закликати до націоналізації або усупільнення приватної власності, але це не означало, що засоби виробництва перейдуть у руки нації, суспільства, класу. Ці спільноти не мали внутрішньої структури з ієрархічною підпорядкованістю, тобто «рук». Можна було закликати до встановлення диктатури пролетаріату, але диктатурою міг скористатися не робітничий клас, а тільки ієрархізована спільнота — держава або партія.

«ДЕРЖАВА-КОМУНА»

У Російській імперії напередодні революції 1905 року марксистки поділялися на легальних, які бачили можливість співпраці із самодержавним ладом, і нелегальних, які об'єднувалися в Російській соціал-демократичній робітничій партії. Під час утворення ця партія розкололася на меншовиків, які поділяли погляди західноєвропейської соціал-демократії, і більшовиків, які стояли на позиціях марксизму доби «Маніфесту Комуністичної партії». Існує устаєлена, хоч і помилкова думка про те, що більшовики бажали реалізувати утопічні ідеї «Маніфесту». Фундаментальна праця Геллера і Некрича про історію Радянського Союзу, яка видавалася у Великій Британії, Франції та Росії, так і називається: «Утопія при владі». Однак насправді розроблена Ленінінм програма була реалістичною. Марксистською фразеологією «кремлівський мрій-

ник» користувався для вибудовування потужної держави нового типу. Комунізм із розподілом благ за потребами, загальнонародна власність і диктатура пролетаріату для нього були лише пропагандистськими кліше.

Прибувши з еміграції в Петроград у квітні 1917 року, Ленін спочатку з броньовика перед натовпом, а потім на двох зборах оприлюднив свою програму. 20 квітня більшовицька газета «Правда» надрукувала її зміст, який увійшов в історію як «Квітневі тези». У них виголошувалося гасло «Вся влада — Радам!», висувалася вимога будувати державу-комуни й формулювалася пропозиція назвати більшовиків не соціал-демократами, а комуністами, щоб навіть за назвою відділитися від європейської та російської соціал-демократії. Ця остання пропозиція пояснень не потребує. Щоб зрозуміти, як Ленін ставився до рад (одразу можна зазначити: з пошаною, бо завжди писав це слово з великої літери) і що він мав на увазі під уперше використаним терміном «державо-комуна», слід повернутися в часи, коли створювалася партія більшовиків.

Робітничий клас Ленін називав «класом у собі», який у власному середовищі може виробити тільки тред-юніоністську свідомість. Перетворити робітників на «клас для себе», тобто переклочити його увагу з вимог про підвищення заробітної плати або поліпшення умов праці на здобуття політичної влади з наступною «експропріацією експропріаторів», могла, як він запевняв, тільки організація революціонерів, керована різночинною інтелігенцією. Але поділу пролетарів на «клас у собі» й «клас для себе» в марксизмі не існувало. Ленінський погляд на організацію революціонерів та її значення в робітничому русі ґрунтувався на ідеях російських нардників.

Пролетарським авангардом Ленін називав тільки власну партію, не визнаючи такої ролі навіть за однопартійцями-меншовиками. Хто мав керувати партією комуністів, а через партію — державою-комуною? Відповідь була однозначною: вожді! На відміну від наявних партій в основу побудови партії комуністів-більшовиків покладалася принцип «демократичного централізму». У цьому словосполученні не було навіть атома демократії в устаєленому значенні терміна — таке значення відкидалося як «буржуазна демократія». Партійна маса мусила беззастережно коритися вождям. Ленін не випадково характеризував виступувану організацію революціонерів (стосовно самодержавства більшовики справді були революціонерами) «партією нового типу». Вона мусила слугувати інструментом у руках вождів, готових розпочати експропріацію суспільства після придушення демократичної Російської революції.

НОВА ФОРМУЛА ВЛАДИ

На відміну від революцій XVII–XIX століть, які були буржуазними, у російських революціях 1905 і 1917 років провідну роль відігравали ради — органи революційної самоорганізації народних низів. У листопаді 1905-го Ленін написав статтю «Наші завдання і Ради робітничих депутатів», у якій знаходимо нібито дивні тези. По-перше, він не бачив доцільності в тому, щоб Рада (тобто Петербурзька рада робітничих депутатів) «примикала цілком до однієї якої-небудь партії». По-друге, вважав «недоцільним вимагати

Більшовицький плагіат. Політична кон'юнктура змусила Леніна і його соратників привласнити гасло есерів «Земля — селянам»

від Ради робітничих депутатів прийняття соціал-демократичної програми і вступу до Російської соціал-демократичної робітничої партії». Разом із тим вождь закликав розглядати Раду робітничих депутатів як зародок революційного уряду всієї Росії або вважав, що Рада повинна (що те саме, лише в іншій формі) створити революційний уряд.

Зміст статті залишиться темним, якщо не зіставити її з діями Леніна під час революції 1917 року. Виявляється, що він не мав наміру відсторонити в 1905-му свою партію від Петербурзької ради, готової стати урядом. Зіставлення доводить, що Ленін зробив відкриття цивілізаційного значення: знайшов формулу влади, яка поєднувала в єдине ціле безструктурні спільноти (народ, суспільство, клас) зі структурною — державою-комунією. Таке поєднання перетворювало утопічні завдання «Маніфесту Комуністичної партії» на реалістичні.

Реалізація цієї формули влади вимагала організаційно відділити ради від більшовицької партії, але забезпечити їй цілковитий контроль за створеним ними урядом. Це означало, що більшовики мусили витіснити з рад інші партії і наповнити їх собою та співчуваючими їм безпартійними депутатами. Партія більшовиків починала тоді існувати у двох іпостасях: як політична партія, що здійснювала під фіговим листком диктатури пролетаріату власну диктатуру, а точніше, оскільки будувалася на засадах «демократичного централізму», диктатуру вождів, і як ради, що обиралися населенням і мали повноцінні управлінські функції, але в умо-

вах диктатури вождів були позбавлені політичного значення. Це справді геніальне рішення, завдяки якому створювалася влада, пов'язана з народними масами й одночасно незалежна від волевиявлення мас. Потрібно було лише витіснити з рад інші партії й надалі організувати для населення вибори без вибору.

Ленінська формула передбачала створення в державі-комуні, яку згодом стали називати радянською державою, двох окремих вертикалей влади: партійної і радянської. Уже в грудні 1917 року з'явилася допоміжна вертикаль як матеріалізація диктатури вождів — органи державної безпеки. В умовах багатонаціональності країни наявність двох вертикалей влади виявилася особливо корисною. По радянській лінії виникла можливість створювати національні республіки, деякі з них навіть із незалежним статусом, а по партійній лінії країна залишалася унітарною з максимальною високим ступенем централізації влади.

У розбудованому вигляді партійна вертикаль вклинювалася в народну товщу багатомільйонними структурами: самою партією, що існувала монополярно, комсомолом, жіночими радами і радами ветеранів, піонерськими і жовтєвськими організаціями. Радянська вертикаль пронизувала народну товщу сотнями тисяч депутатів рад різного рівня, мільйонами радянських службовців, мільйонними профспілками і безліччю громадських організацій. Вертикаль державної безпеки входила в населення сотнями тисяч оперативних працівників і мільйонами примусово або добровільно завербованих сексотів («секретних співробітників»). Усі організації будувалися на засадах «демократичного централізму». Будовані за горизонтальними зв'язками організації були ліквідовані, щоб запобігти формуванню незалежного від держави громадянського суспільства (вони почали з'являтися тільки в роки гorbачовської перебудови як неформальні організації).

Радянська держава, яка небезпідставно називалася робітничо-селянською, не нависала над суспільством, як інші типи держав. Вона «всмоктувала» суспільство у свої оболонки, вгризалася в його товщу вертикалізованими структурами, намертво з'єднувалася з ним, розміщуючи свій кістяк в аморфному середовищі атомізованих громадян. Внаслідок цього суспільство вперше в історії людства ставало структурованою спільнотою, але з чужим, імплантованим у нього кістяком. Власне, цей кістяк не був для нього зовсім чужим. Адже суспільство залишалося живим організмом і впливало на функціонування державного апарату. Тим більше що апарат формувався з кадрів із народних низів. Можна знайти незліченну кількість фактів, які засвідчували турботу радянської влади про людей і самовіддану працю державних службовців на своїх посадах. Але водночас можна знайти й велику кількість фактів, коли держава поверталася до народу своїм середньовічно-жорстоким обличчям — аж до геноциду. Адже вожді, які поневолили і «партію нового типу», і народ, завдяки ленінській формулі влади здобули можливість робити з країною все, що заманеться, включно з організацією всенародних рухів (війовничих безвірників, за ліквідацію неписьменності, за освоєння нової техніки, стахановського тощо).

Ще раз треба підкреслити, що ленінська формула влади не мала нічого спільного з марксизмом. Вожді одягали більшовиків у тогу комуністів, щоб ідеологічно обґрунтувати експропріацію суспільства створеною ними державою-комуною й таким чином доповнити політичну диктатуру диктатурою економічною. Обплутуючи суспільство подвійною диктатурою азіатського типу, яка не поступалася самодержавній владі царів, Ленін маскувався марксистським терміном диктатури пролетаріату, але уявляв собі її суть: «Наукове поняття диктатури означає не що інше, як нічим не обмежену, ніякими законами, ніякими абсолютно правилами не зв'язану владу, що безпосередньо на насильство спирається». Вождь навіть дозволяв собі самовпевнено похизуватися розгоном Установчих зборів, протиставляючи так звану диктатуру пролетаріату виробленій у ході буржуазних революцій XVII—XIX століть ідеї демократії: «Або диктатура буржуазії (прикрита пишними есерівськими і меншовицькими фразами про народовладдя, учредилку, свободи та інше), або диктатура пролетаріату. Хто не навчився цього з історії всього XIX століття, той безнадійний ідіот».

У перші місяці Російської революції якраз меншовики та есери впливали на ради солдатських і робітничих депутатів, стараючись пригасити їхні екстремістські вимоги і налагодити співпрацю з буржуазними партіями Державної думи. Думські партії і, зокрема, найвпливовіша партія народної свободи (так назвали себе конституційні демократи після того, як не стало царя) охоче йшли на співпрацю із соціалістами, стараючись спрямувати революційний процес по шляху організації демократичних виборів в Установчі збори. Ленін розумів, що доктринальний екстремізм його партії рано чи пізно співпаде зі стихійним екстремізмом народних низів. Повернувшись з еміграції, він заявив, що в країні існує двовладдя, з яким треба покітчити, передавши всю владу радам. Насправді двовладдя не було, оскільки соціалісти контролювали ради й одночасно входили до складу Тимчасового уряду. Однак саме через те, що вони увійшли до уряду, їхня популярність у масах швидко падала, адже країна переживала революційну кризу в умовах війни. На безперервних перевиборах рад більшовицькі делегати завдяки нестримному популярності поступово витісняли представників соціалістичних партій. Підхоплені більшовиками радянські гасла сприяли стрімкому зростанню їхніх лав і більшовизації рад, внаслідок чого в країні справді почало формуватися двовладдя, супроводжуване анархією і хаосом. Жовтневий переворот став останньою краплею в цьому процесі.

КОНТРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРЕВОРОТ

У радянські часи більшовицький переворот іменувався Великою Жовтневою соціалістичною революцією, святкування якої відбувалося впродовж двох вільних від праці днів. Тепер, мабуть, звикатимемо до твердження, що це був контрреволюційний переворот лівих сил, після якого революційний процес пішов на спад. Переворот виявився успішним, тому що більшовики використали «втемну» (за термінологією чекістів) наймогутнішу рушійну силу Російської революції — солдатські та робітничі ради. Втім, ленінській партії довелося відмовитися від власної інтерпретації гасла «Землю — селянам!» (реорганізації поміщицьких маєтків у радянські господарства — радгоспи) і взяти на озброєння есерівське, а точніше селянське, гасло зрівняльного перерозподілу орних земель («чорного переділу»). Це був відступ від

DOCUDAYS UA

XIV МІЖНАРОДНИЙ ФЕСТИВАЛЬ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО КІНО ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

4° ПРОЩАВАЙ. ЛЮДИНО!!

24–31/03

БУДИНОК КІНО

ВУЛ. САКСАГАНСЬКОГО, 6

КІНОПАНОРАМА

ВУЛ. ШОТА РУСТАВЕЛІ, 19

КІНОТЕАТР «КІІВ»

ВУЛ. ВЕЛИКА ВАСИЛЬКІВСЬКА, 19

@DocudaysUA

@docudays_ua

@DocudaysUA

www.docudays.org.ua

НАЧЕРТОВА

НАЧЕРТОВА

ОПЕКОВИ

програми узурпації приватної власності державою-комуною на тривалий строк — аж до 1930 року, коли розпочалася суцільна колективізація сільського господарства. Відступ став необхідним, тому що вожді більшовиків мали перетягти на свій бік солдатські ради, які склалися із селян, тобто наймогутнішу революційну силу. В умовах світової війни селянська маса вже не була упослідженою та неорганізованою. Царизму довелося мобілізувати в армію мільйони селян, озброїти їх й об'єднати в полки та дивізії.

ЖОВТНЕВИЙ ПЕРЕВОРОТ ВИЯВИВСЯ УСПІШНИМ, ТОМУ ЩО БІЛЬШОВИКИ ВИКОРИСТАЛИ «ВТЕМНУ» (ЗА ТЕРМІНОЛОГІЄЮ ЧЕКІСТІВ) НАЙМОГУТНІШУ РУШІЙНУ СИЛУ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ — СОЛДАТСЬКІ ТА РОБІТНИЧІ РАДИ

Не можна обмежуватися тільки твердженням про контрреволюційний характер жовтневого перевороту. Це був один із найвагоміших епізодів Російської революції, у якому, так само як у поваленні самодержавства та придушенні корніловського путчу, вирішальну роль відіграли ради солдатських депутатів. Більшовики прорвалися до влади з-за спину маніпульованих ними народних мас. Переворот був радянською революцією, хоча таке словосполучення в радянські часи ніколи не використовувалося.

СИМУЛЯКР ВЛАСНОСТІ

Встановлення економічної диктатури через узурпацію приватної власності на засоби виробництва державою-комуною було лише половиною справи. Друга половина полягала в налагодженні функціонування націоналізованих засобів виробництва. Концентрація власності на засоби виробництва в руках невеликої купки вождів, що контролювали партію і державу, а точніше партію-державу, виводила за межі економічного життя попередніх власників, які взаємодіяли між собою через ринок. Чи усвідомлювали вожді Російської комуністичної партії (більшовиків), що загальнонародна власність на засоби виробництва є симулякром і що декретом про націоналізацію можна змінити власника, але не об'єктивно існуючу категорію приватної власності? Нам це невідомо. Але їх влаштовувала можливість визначити структуру національного доходу, формувати ціни, втручатися в будь-які аспекти економічного життя, тобто мати свободу дій у масштабах країни подібно до того, як кожний власник мав свободу дій у межах свого підприємства.

Залишалось, однак, питання, як налагодити економічне життя після експропріації власності в членів суспільства. Тут вожді РКП(б) пішли за рекомендаціями «Маніфесту Комуністичної партії», тому що жодних інших не існувало. Теорія революційного марксизму твердила, що «експропріація експропріаторів» призведе до заміни опосередкованих грошима ринкових відносин прямим розподілом матеріальних благ. Тому здійснювана Ленінін у 1918–1920-му й Сталінін у 1930–1932-му експропріація приватної власності супроводжувалася боротьбою з ринковими відносинами й

спробами ліквідації грошового обігу. В обох випадках це призвело до господарчого колапсу, вищим проявом якого був голод: у першому випадку — голод 1921–1922-му, у другому — голод 1932–1933-го. У першому випадку рукотворний голод був прикритий небаченою посухою 1921 року. Економічну політику, орієнтовану на придушення ринку та ліквідацію товарно-грошових відносин, Ленін оголосив у 1921-му воєнним комунізмом, тобто комунізмом, нав'язаним війною. У другому випадку Сталін зробив простіше: назвав загальносоюзний голод 1932–1933 років (не плутати з українським Голодомором, спричиненим державним терором) продовольчими утрудненнями, переніс ліквідацію товарно-грошових відносин і ринку на другу фазу комунізму та підчистив у своїх повоєнних «Творах» висловлювання, які розкривали взятий у першій п'ятирічці курс на створення неринкової економіки.

ЧИ Є ОСУДНОЮ ІДЕОЛОГІЯ

Яке місце у всесвітній історії посідає народжена у вогні Російської революції 1917 року держава-комуна? Впродовж віків існувала традиційна держава, у якій сувереном був монарх. У ході буржуазних революцій виникли конституційні монархії або республіки, у яких носіями суверенітету вже були громадяни. Після Першої світової війни з'явилися тоталітарні держави, у яких народжена в суспільстві певна політична сила узурпувала владу й позбавляла громадян суверенності. Ленінська формула влади породила новий тип держави, яка не тільки позбавила громадян суверенітету, а й злилася із суспільством у єдине ціле. Народжений у Європі комунізм був і лишається фігмовим листком у країнах із ленінською формулою влади.

Я завжди з іронією ставився до пропозицій влаштувати Нюрнберг-2 для комуністів. По-перше, хто міг би претендувати на роль судді, якщо донедавна КПУ була однією з найвпливовіших у пострадянському суспільстві політичних сил? По-друге, які можуть бути претензії до комуністичної ідеології? «Моральний кодекс будівника комунізму» весь зітканий із біблійних істин. Інша річ — ленінська формула влади, але вона не має нічого спільного з комуністичною доктриною, окрім фразеології. Злочини комуністичної доби — це злочини створеної Ленінін системи влади, яка поневолила не тільки суспільство, а й партію-державу (мільйон репресованих у всі часи в масштабі країни). Радянський режим умів користуватися біблійним камуфляжем. На пам'ять спадає одна з біблійних істин: «Хто не працює, той не їсть». Вона увійшла як ст. 18 Конституції РСФРР 1918 року і ст. 28 Конституції УСРР 1919-го. І вона ж використовувалася як моральне виправдання влаштованої в Україні каральної конфіскації всіх без винятку харчових продуктів, наслідком якої став Голодомор.

Державосуспільство може відмовитися від комуністичного камуфляжу подібно до сучасної Росії або і далі використовувати його після переходу до ринкової економіки подібно до Китаю. Але система влади в цих країнах позбавлена елементів демократії, а тому небезпечна для решти людства. Небезпека стоїть попереду, оскільки ті держави мають ядерну зброю. ■

К Н И Г А Р Н Я

13–18 березня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

13 березня, 18:30 — дискусія «Тоталітаризм і протест: чеське та українське дисидентство». Учасники: Луціє Ржегоржікова, Йозеф Зісельс, Тетяна Окопна. Модерує Маргарита Чабанна. Спільно з видавництвом «Комора».

15 березня, 18:30 — презентація книжки Леоніда Ушкалова «Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди». Учасники: Леонід Ушкалов, Леонід Фінберг, Микола Сулима, Олексій Сінченко. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 березня, 18:30 — «Як бути філософом у сучасному світі?». Презентація підручника практичної філософії. Учасники: Вахтанг Кебуладзе, Михайло Бойченко, Анатолій Лой. Модерує Олександр Комаров.

18 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей 6–10 років. Свято дитячої поезії «Як правильно лякати тиранозавра» разом із поетами Іваном Андрусюком, Олесею Мамчиц та Оленою Горобець. Спільно з видавництвом «Фонтан казок».

Київ (вул. Спаська, 5):

15 березня, 18:00 — презентація книжки Наталії Гурницької «Мелодія кави в тональності сподівання». Модерує Наталія Шевченко. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Київ (вул. Велика Васильківська, 63а):

14 березня, 18:30 — презентація книжки Олександри Іванюк «АМОР[Т]Е». Модерує Артем Афан. Спільно з видавництвом 21.

Львів (просп. Свободи, 7):

13 березня, 12:30 — зустріч з учасниками Української антарктичної експедиції, прес-конференція. Спільно з Львівською міською радою, експертами з туристичного спорядження Gorganu, онлайн-журналом Explorer Life, Львівським національним університетом імені Івана Франка, Національним антарктичним науковим центром.

13 березня, 18:30 — Drama Talks. Сценічні читання п'єси Матей Вішняка «Пригода ведмедиків панда». Спільно з ABC Theatre. Модерує Ярина Геречка.

14 березня, 18:30 — засідання клубу «Стосунки PRO»: «Очікування vs реальність, або Відповідальність навпіл».

15 березня, 18:30 — презентація українського перекладу книжки Анджела Малешка «Магічне дерево. Червоний стілець». Спільно з видавництвом «Урбіно». Модерує Анатолій Івченко.

16 березня, 18:30 — «Про наречену Бруно Шульца та інші історії: єврейські, польські, французькі». Зустріч із Аґатою Тушинською (Польща). Спільно з «Альянс Франсез» у Львові. Модерує Анастасія Левкова.

17 березня, 18:30 — лекція Леоніда Ушкалова «Шевченко від А до Я» та презентація однойменного видання. Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Мар'яна Савка.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

14 березня, 18:30 — презентація книжки Делі Стейнберг «Сьогодні я бачила...» за участю викладачів культурного центру «Новий Акрополь» Ольги Косянчук та Наталії Ніколаєнко. Спільно з культурним центром «Новий Акрополь».

15 березня, 18:30 — показ фільму «Як жити?» (режисер Шимон Якубовський, 2008 рік, 90 хв). Спільно з культурно-освітньою асоціацією полоністів «КРОК ПЕРШИЙ» та Студією польської мови KROK PIERWSZY.

16 березня, 18:30 — презентація роману Павла Вольвача «Сни неофіта». Спільно з видавництвом Старого Лева.

18 березня, 17:00 — англійський Speaking club. Спільно з ГО ФРІ.

Дніпро (вул. Володимира Мономаха, 7):

18 березня, 13:00 — дитяча субота для дітей віком 6+. Майстер-клас із виготовлення весняної книжечки.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

14 березня, 18:00 — презентація українського перекладу книжки Іоанни Ягелло «Тирамісу з полуціями» за участю перекладачки Божени Антоняк. Модерує Ольга Деркачова. Спільно з видавництвом «Урбіно».

15 березня, 18:00 — «Труднощі перекладу»: зустріч з Андрієм Біласом, перекладачем книжки «Читець у ранковому експресі» Жана-Поля Дідьєлорана та презентація видання. Спільно з видавництвом Vivat.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

18 березня, 16:00 — презентація роману Олександри Іванюк «АМОР[Т]Е». Модерує Ольга Деркачова. Спільно з видавництвом 21.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

15 березня, 18:00 — презентація роману Олександри Іванюк «АМОР[Т]Е». Спільно з видавництвом 21. Модерує Анастасія Сімашова.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

15 березня, 18:30 — презентація книжки Ростислава Семківа «Як писали класики». Спільно з видавництвом Pabulum.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 березня, 18:30 — презентація книжки Павла Коробчука «Хвоя». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Елла Яцута.

Рівне (вул. Короленка, 2):

14 березня, 18:30 — презентація книжки Ростислава Семківа «Як писали класики». Спільно з видавництвом Pabulum.

15 березня, 18:00 — «Українська культура в Криму: як було, як є, чого чекати». Зустріч із екс-директором Музею Лесі Українки в Ялті Світланною Кочергою. Модерує Анастасія Левкова.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

18 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 3–7 років. Презентація книжки Кузька Кузякіна «Біла трішки чорна-пречорна книжка» та розіграш книжки. Спільно з видавництвом Vivat.

Суми (вул. Соборна, 44):

18 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–5 років. «Казочки чарівного лісу», читання та виготовлення весняної іграшки.

18 березня, 17:00 — презентація роману Павла Вольвача «Сни неофіта». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Владислав Івченко.

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

15 березня, 18:00 — презентація книжки «Муза і чин Остапа Луцького» за участю авторів та співупорядників Данила Ільницького, Петра Ляшкевича, Надії Мориквас, Василя Деревінського та Олександри Салії. Спільно з видавництвом «Смолоסקип». Модерує Юрій Матевошук.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

18 березня, 16:00 — дитяча субота для дітей 5–7 років. У цьому домі я — король! Читання книжки Марти Альтез «Кіт-Король» (видавництво Vivat), розповіді про своїх домашніх улюбленців, створення закладок до книжок.

Харків (вул. Сумська, 3):

14 березня, 18:00 — розмова на тему «Чи є свобода на майдані Свободи: простір, історія, політика». За мотивами останніх подій «Конкурсу Несвободи». За участю архітектора Євгенія Губкіної та історика Андрія Домановського.

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 березня, 18:30 — презентація роману Павла Вольвача «Сни неофіта». Спільно з видавництвом Старого Лева. Модерує Ростислав Мельників.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

16 березня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Амадей» (режисер Мілош Форман, 1984, 160 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

17 березня, 18:00 — фотолекція члена НСФХУ Сергія Аніськова на тему «Життя як фотоапарат, на чому фокусуєшся, те й бачиш...».

18 березня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 4–8 років. Розмови про казки на новий лад. Читання казки «Золоте курча», написання й малювання власної казки.

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Стежками «Вовчої війни»

Олек Веремко-Бережний

Створений американським письменником Гарольдом Лембом козак Клит Вовк став прототипом багатьох героїв американської поп-культури

Етнолог Костянтин Рахно переповів характеристичний випадок про колишнього волонтера Корпусу миру США та полтавського центру «Вікно в Америку» Беррі Гроппа. Не так давно, співпрацюючи з кафедрою англійської та німецької філології Полтавського педагогічного університету, Гропп висловив подив із приводу того, що в Україні ніхто не чув про козака Клита, у той час як він, американець, ріс на розповідях про пригоди цього запорожця. Перша згадка про козака Клита в українській пресі з'явилася у 2015-му. І американський письменник Білл Ворд зреагував на те майже миттєво. «Видатний герой-козак отримує трохи запізнiлого визнання в Україні», — написав він у Twitter. Із заувагою про запізнiлість не посперечаєшся: восени 2017-го козак Клит святкуватиме 100 років від дня своєї першої появи в американській прозі.

ГЛИБОКІ ВІДБИТКИ КОЗАЦЬКИХ ЧОБИТ

Колішнього кошового отамана Запорозької Січі сивочубого Клита на прізвисько Вовк створив письменник Гарольд Лемб (1892–1962) для літературного журналу Adventure. Уперше він показався світові у скромному, майже учнівському оповіданні. Ніхто — ні сам автор, ні його редактор, ні читачі — не уявляв ще, яку силу і який вплив уже незабаром матиме серіал про козака Клита. «Це був спільний продукт необмеженого оптимізму з мого боку й нескінченного терпіння редактора», — пригадував Лемб згодом.

Не знав тоді Лемб і того, що козак Клит зробиться його ідеальним інструментом сюжетобудування, діалогу з класикою й способом популяризації історичної науки. Вже з другої історії про Клита почнеться неймовірний літературний спорт, у якому автор визначатиме для себе висоти, до нього ніким не подолані. Нерівні сили — звична проблема для багатьох справжніх героїв. Та мало хто з повістярів умів подавати це не як проблему, а як завдання, ще й у пропорції один проти десятків тисяч. Несподівані рішення, завдяки яким сивий козак нараз долає цілі ворожі армії, виокремлять Лемба з-посеред коллег-конкурентів, а пізніше той самий підхід приведе його до співпраці з кіностудіями.

Упорядник восьми томів перевидання Лембових повістей Говард Ендрю Джонс змалював цей поступ так: «Лемб написав перше оповідання «Клит» 1917 року, і Adventure опублікував його в листопаді. Це невеличка річ, і якби Лемб на тому спинився, можливо, вийшла б не більше ніж приємна маленька цівкавинка для сьогоденних дослідників та колекціонерів бульварного читива на їхньому шляху крізь запилені, пожовклі журнали. Проте Лемб не спинився, він написав довший сиквел «Вовча війна», і потенціал, що був лише зблиснув у першій історії, розпроменівся

Декан бульварних журналів. Гарольда Лемба, письменник Роберт Вайнберг назвав «одним із найкращих авторів пригодницької літератури ХХ століття»

полум'ям. За цією оповідкою пішла інша — «Хан Тал Таулай», і з того моменту створене Лембом запалало, як ревуче вогнище».

«Козацький цикл» був першим потужним криголамом, на якому Лемб здобув широкий успіх. Невдовзі ще відомішим письменника зробив белетризований життєпис Чингісхана, опублікований 1927 року.

А 1932-го на екрани вийшов художній фільм «Маска Фу Манчу», знятий за мотивами однойменного роману іншого ширококласного тоді майстра пригод Сакса Ромера. Зараз мало хто пам'ятає одного з найвпливовіших архіздодів усенького американського палп-фікшну, а за Лембових часів не так просто було відшукати поганця, популярнішого за доктора Фу Манчу.

Хоча книжкова «Маска Фу Манчу» дещо нагадує написані раніше дві повісті Лемба з «козацького циклу», зовсім не факт, що Ромер взорувався на оповідки про старого запорожця. У романі вся біганина через артефакти, що належали ісламсько-маздакітському пророкові-єретіку Муканні. А от сценаристи, готуючи екранізацію, вирішили покласти на могутнішу історичну постать. У фільмі археологи знаходять знамениту могилу Чингісхана і Фу Манчу прагне заволодіти шаблею легендарного монгола,

оскільки певен, що саме під проводом власника цієї реліквії підніметься й піде війною на Захід уся Азія. Такий варіант уже важче сприймати окремо від повісті Гарольда Лемба «Могутній Нищитель», де саме козак Клит дістається до Чингісханової гробниці. У «Могутньому Нищителі», випущеному за 14 років до книжки Ромера, ледве не всі азійські орди мусять об'єднатися під дев'ятибунчужною корогвою Чингісхана, а головне — під орудою того, хто володіє шаблею його нащадка Кайду.

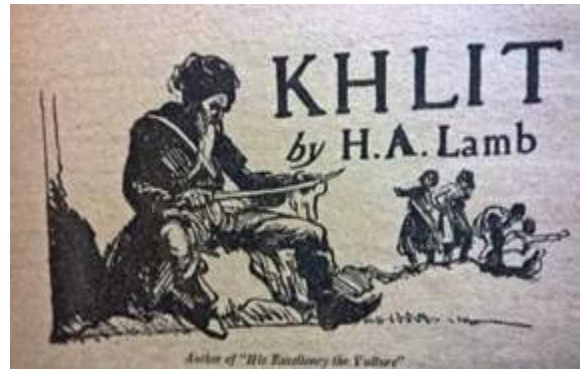
У повісті «Аламут» Гарольд Лемб звів козака з асинами, а для поп-культури це ледве не те саме, що звести карибських піратів із ніндзя. Діяльність асасинів і характер влади їхнього очільника, Старця гори, Хасса ібн Ас-Саббаха — *Iocus communis* у белетристиці. Всі сюжети про орден фанатичних убивць ґрунтуються (хоч у Дюма, хоч у Пелевіна) на оповідці Марка Поло, середньовічних пропагандистських побрехеньках і базованій на тому всьому книжці «австрійського засновника османістики» Йозефа фон Гаммера-Пургштала, яка довгий час правила за основне джерело історичних відомостей про Аламут. От тільки творець козака Клита писав свою повість, ще коли книжка австрійця лишалася авторитетною, а пізніші автори надихалися легендою про сектантів-камікадзе, знаючи, що в неї мало спільного з реальною історією ісмаїлітів.

ПІСЛЯ ВИХОДУ «ВОВЧОЇ ВІЙНИ» ТА «ХАНА ТАЛ ТАУЛАЯ» ЛЕМБ, МАБУТЬ, УПЕВНИВСЯ, ЩО, СПЕРШИСЬ НА КЛИТА, ВІН НЕ ПРОСТО ПІДНЯВСЯ НА ІНШИЙ РІВЕНЬ БЕЛЕТРИСТИКИ, А ВЖЕ ПОЧАВ СТВОРЮВАТИ ЦІЛКОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИЙ ПРОДУКТ

У фільмі 1965 року «*La fabuleuse aventure de Marco Polo*», як і в недавньому серіалі «Марко Поло» від Netflix, асасини викрадають та одурманюють самого Поло. У старій стрічці Старець гори завше приховує обличчя і вбиває кожного, хто побачить його без маски. Сама золота маска очільника секти, вочевидь, перекочувала до сюжету з історії про того самого хорасанського проповідника Муканну. Можливо, не без допомоги книжки й фільму «Маска Фу Манчу», оскільки повторюється і сцена з тортурами дзвоном.

Таких слідів творчості Лемба в західному маскульті можна знайти безліч — аж до цитування героїв «козацького циклу» Віном Дізелем (у ролі Ріддіка). Проте окремим — і доволі показовим — прикладом магічної сили Лембових творів може слугувати історія трейдера Чиказької товарної біржі мультимільйонера Морі Кравіца (1932–2012), який став широко відомим у світі завдяки своїм експедиціям у пошуках могили Чингісхана. Він вважав, що знайти легендарне поховання йому призначено долею. Зерно цієї ідеї впало в душу Кравіца 1954-го, коли він служив рядовим в армії. І сталося це завдяки Лембовій книжці про Чингісхана. У документальному фільмі Білла Кертіса «Таємниці Чингісхана» сам Кравіц називає Лемба своїм натхненником, а його книжку — «справді каверзною, таємничою, гіпнотичною».

За високу (як на той час) історичну точність його прози журнал *Newsweek* прозвав Лемба «деканом бульварних журналів». Письменник Роберт Вайнберг

Початок. Вперше оповідання про козака Клита з'явилося на сторінках журналу *Adventure* в листопаді 1917 року

визначив його як «одного з найкращих авторів пригодницької літератури ХХ сторіччя». Говард Ендрю Джонс, вишукуючи й рятуючи для перевидання Лембові твори, що раніше вважалися втраченими, писав про нього як про американського Дюма і додавав: «Лемб також був першокласним плетільником інтриг. У пригодницькій літературі ми звикли, і частенько пробачаємо, що певні елементи використовуються знову й знову. Можемо навіть бачити, що автор перелицює один і той самий сюжет, як-от Едґар Райс Барроуз часто робив, або добре розуміємо, що станеться, вже після перших кількох сторінок. Утім, навіть пересичений читач або хтось добре ознайомлений із роботами Лемба навряд чи передбачить усі повороти його сюжетів».

ДИКИЙ ЗАХІД ТАЄМНИЧОГО СХОДУ

Ідея створення героя-козака виникла в Гарольда Лемба під враженням від повісті Гоголя «Тарас Бульба». Саме ця книжка так вразила молодого американського солдата, що він, ще перебуваючи в армії (а США якраз тоді вступили в Першу світову), заохотив писати про доти небувалого в західній белетристиці героя. Лемб уже читав про козаків у Сенкевича. Особливості англійського перекладу «Вогнем і мечем», що помітні в останніх творах про Клита, перейдуть ще потім до повісті Роберта Говарда про Руду Соню. Лембові також вельми допомогла популярна історія козацтва у викладі такого собі капітана Кресона (1919). Та все почалося з Гоголя. Також у тому посприяла передмова перекладачки до американського видання «Тараса Бульби» (1915). Ізабель Гешгуд, стара діва родом із Бостона, обожнювала Росію і часто її навідувала. Перекладала російських письменників, товаршувала з Львом Толстим. Зі сторінок американських видань закликала не вважати Росію країною-турмою. Розповідала співвітчизникам, що російське селянство аж ніяк не потерпає під царським гнітом, а любить царя релігійною любов'ю і що це одна з підвалин національної російської єдності. Бо те селянство не годиться для голосування, тож демократія в Росії шкідливіша за автократію.

Наскільки поінформованість і судження культурного діяча можуть залежати від кола спілкування й доступності джерел, добре видно з передмови Гешгуд до перекладеної нею книжки. Двічі вона порівнює Україну з американським фронтиром і Диким Заходом, розповідає про неї як про зону, ▶

що сформувалася внаслідок розширення або відновлення Московії і куди сповзалася й висилалася усяка наволоч із російських земель. Сучасних їй українців Гепгуд бере в лапки, називає наполовину німецько-австрійською групою, яка навіщось свариться, прагнучи окремого від Москви королівства.

Вочевидь, саме ця передмова підказала Лембові можливість у власних літературних вигадках замінити повсюдних у тодішній бульварній прозі ковбоїв козаками, американські прерії європейськими й азійськими степами. Звідси він позичив також деякі деталі та імена. Проте молодому авторові вистачило кебети й мізери знань, який тільки міг бути доступний у тогочасних США, щоб з обережністю поставитися до решти писаного перекладачкою. Понад те, пізніше якраз бажання пояснити американському читачтву різницю між не надто братніми народами та обійдену Гепгуд мовчанням суть прагнень українців до незалежності змусить письменника повернутися до запорожців і перезапустити свій «козацький цикл», хоча довгий час він вважатиме пригоди Клита завершеними. В останніх творах циклу козаки протистоятимуть московському деспотизму в особі Бориса Годунова, Лжедмитрія та їхніх підлеглих.

1909 року побачила світ монографія шведського українця Альфреда Єнсена «Mazepa: historiska bilder fran Ukraina och Karl XII:s dagar». Автором керувало бажання повісити на Мазепу всю провину за поразку Карла XII під Полтавою. Втім, подеколи Єнсен розрізняв чужу упередженість і, наприклад, роман «Вогнем і мечем» називав «спрямованим проти козаків, однобічно насвітленим, несправедливим». Ця книжка також могла бути однією з перших, що формували уявлення автора-початківця про козацтво. Козацька хитрість, своєрідне напруження довкола психологічних і політичних ігор немолодого героя, справжня чи вдавана неписьменність кошових отаманів, манера заготовляти провіант у поході, «дуже суворе» ставлення до жінок в Україні та багато іншого — все могло взятися з Єнсенової книжки. Враховуючи подальший вплив Лемба на колег-белетристів, не гріх припустити, що характерні шарм і харизма неодноразових видатних героїв «крутого детективу» певним чином завдячують і такому-от уривку з монографії шведа: «Характерні риси українського народу сконцентровані у придніпровських козаків. Це строката мішанина вад і добродійств. Козаки були жорстокими, нестримними, свавільними, віроломними, хитрими, але водночас відзначалися щиросердністю, дитячою добротою, невибагливістю, гостинністю, честолюбством — усі ці якості більшою чи меншою мірою властиві і їхнім гетьманам та отаманам». Прикметними рисами козака Клита є його виразний мачизм, суворість і незворушність, прикладів яких годі шукати в головних героїв пригодницької літератури до нього. Одним із натхненників Гарольда Лемба, вочевидь, міг бути Генрі Райдер Гаггард. Принаймні зараз важко знайти й попередників Лемба у справі вигадкування історій про заховані гробниці та скарбниці, тим більше наповнені пастками (згадки Стівена Спілберга та Джорджа Лукаса про бульварне читиво Лембових часів, що було їм потрібне під час розробки Індіани Джонса, потребували б уточнення. — Авт.). У передньому слові до своєї історії знаменитий Гаггардів персонаж Алан Квотермейн зазначає: «Я більше звик мати справу з рушницею, а отже, не можу

претендувати на вишукані літературні пишноти, вибагливість викладу». Втім, далі навряд чи ви знайдете багато відмінностей між його фразами й настроями і тим самим у вишуканих дам із тодішніх романів.

І якщо вплив «Мазепи» Єнсена є лише нашим припущенням, то все ж таки ймовірно, що ампула Віна Дізеля чи Джейсона Стейтема або тричі підкреслений мачизм Мачете ростуть і з цих, зокрема, рядків Гоголя: «Оповідки й балаканина серед зібраної юрби, що ліниво одпочивала на землі, часто такі були смішні і дихали такою силою живого оповідання, що треба було мати всю холоднокровну поставу запорожця, щоб ховати байдужий вираз обличчя, вусом навіть не моргнувши, — прикметна риса, що й досі різнить від інших братів нашого українця».

ГУСТІ ТРАВИ ЛІТЕРАТУРНИХ СТЕПІВ

Після виходу «Вовчої війни» та «Хана Тал Таулая» Лемб, мабуть, упевнився, що, спершись на Клита, він не просто зміг піднятися на інший рівень белетристичних вправ, а вже почав створювати цілком конкурентоспроможний продукт. Наступні повісті про козака не мали права бути слабшими. Дослухавшись поради свого редактора, молодий письменник вирішив серйозно обживати той світ, що вже довгий час його зачаровував, — історію Азії. І Лемб наважився на серіал. Перед ним, як перед Гоголем, також уже лежала ідеальна основа-кістяк для епічної палпоеми, велична пригода, привабливість якої пройшла випробування століттями, самісінський початок європейського осягання масштабів і сенсів Сходу. Відтак старий січовий отаман вирушить у грандіозну мандрівку маршрутами Марка Поло. Авторіві допомагатиме ще безліч джерел, ледве не всі, що були тоді доступними в університетських бібліотеках, вони дадуть запорожцеві змогу побувати в місцинах, не описаних Поло. Та перші дві третини «козацького циклу», епос, що був гідним такого потужного персонажа, у загальних рисах відтворить азійську одісею знаменитого венеціанця. У пригодах козака Клита прочувуються мотиви Байронових поем. Є там прямі посилання на татарського хана-історика Абулґазі й приховані на багатьох істориків та мандрівців Сходу. Прикметним видається, наприклад, бажання Лемба змінити в одній із повістей написання імені бея Юсуфа, щоб лишити в тексті посилання на вірш колись відомого американського поета Джеймса Расселла Ловелла. Лемб вражає ерудицією кожного, хто вміє розпізнавати продумані ним заздалегідь чи випадкові натяки. Тим цікавіша й авторська самоіронія.

Один із ключів до Лембового задуму зберігається як у назві, так і в перших реченнях «Вовчої війни»: «Клит лютився. Дуже лютився Клит, прозваний Вовком...» Фройд плакав би, якби це була ідея, яку Лемб не усвідомлював. Адже автор на прізвище Lamb (ягня) обрав собі за основний інструмент героя, чие прізвисько Wolf (вовк).

Це все лише денция з цікавинок і загадок «козацького циклу». Власне, Гарольд Лемб досі лишається малодослідженим навіть у себе на батьківщині, а що вже казати про необізнаність нашої публіки. Наразі група молодих перекладачів закінчує роботу над першими п'ятьма творами серіалу, тож є надія, що українське читачтво нарешті познайомиться з персонажем, що так довго й успішно презентував тему України на Заході. ■

Чорна заздрість білої людини

Катерина Барабаш

Кажуть, що церемонія вручення останнього «Оскара» була так собі — нудніша за всі попередні й чи не наймлявіша за багато років. Ну якщо не брати до уваги, звісно, казус із помилкою на останніх хвилинах від Бонні та Клайда — Фей Данавей і Воррена Бітті, які переплутали переможця. Особливої інтриги справді не було. Однак підсумки голосування американських кіноакадеміків несподівано сколихнули ті настрої в суспільстві (точніше, у суспільствах обабіч океану), що їх, ніяковіючи, можна назвати расистськими. Здавалося б, у XXI столітті печерна ненависть через інший колір шкіри — не що інше, як нонсенс. Але ж ні! Просто, як це часто буває, порок мімікрує, перевдягається у квітчасті шати. Не тільки звично шовіністичний сегмент російських соцмереж, а й чимала частина користувачів зі США та України раптом стрепенулися, коли Баррі Дженкінс став володарем головного «Оскара». Соцмережі буквально розбухли від обурення, приклади якого навіть не хочеться наводити: настільки паршиво тхнуть. Присвячені ці сміливі висловлювання переважно героям фільму — темношкірим маргіналам. В авторів сентенцій багато претензій до цих людей і, як наслідок, до тих, хто нагородив стрічку про них, а не про пристойних білих. Стрепенулася російськомовна емігрантська Америка, причому не тільки Брайтон-Біч, а й зазвичай толерантний Манхеттен.

БАРРІ ДЖЕНКІНС РОБИТЬ РІШУЧИЙ КРОК ДО «ЗНЕБАРВЛЕННЯ» «ЧОРНОГО КІНО», ПОЗБАВЛЕННЯ ЙОГО ЗВИЧНОГО ВНУТРІШНЬОГО КОНФЛІКТУ, ВІДХОДЯЧИ ВІД ТЕМИ РАСОВОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В БУДЬ-ЯКОМУ ВИГЛЯДІ

Раптом виявилось, що «нам і так ці нероби набридли, а ви ще й піарите фільми про них» (ні, не вдалося-таки уникнути цитування) і що «вся ця ваша політкоректність шеляга ламаного не варта — років через 10 самі стогнатимете, коли опинитесь у резервації». Нині мова не про мистецьку силу чи слабкість фільму або ж міру політкоректності, яка посприяла нагородженню «Місячного сьйва» головним «Оскаром». Йдеться про найбільш нище стадне почуття, яке лише може сидіти в головах, — расову ворожість.

Крім «Місячного сьйва» в головній номінації були ще два фільми, зняті темношкірими про темношкірих: «Паркани» Дензела Вашингтона (про комплекси чорношкірого потомственного робітника, які беруть початок у далекому минулому) та «Приховані фігури» Теда Мелфі (дуже благодушна кінокартина про трьох чорних жінок, які на початку 1960-х виявляються найпрогресивнішими серед працівників NASA). Можна не сумніватись: якби котрась із цих кіноробіт стала переможницею цьогорічної оскарівської гонитви,

обурення не було б, попри те що обидві вони за своїми художніми якостями стоять незмірно нижче, ніж «Місячне сьйво». Пояснення просте: «Паркани» та «Приховані фігури» стовідсотково належать до тієї категорії стрічок, яку прийнято називати «чорним кіно».

«Чорне кіно» — це не стрічки, де всі персонажі темношкірі. Це окремих великий шар американського кінематографа, де неодмінно присутня проблема расової самоідентифікації. Крім уже згаданих фільмів у нинішніх оскарівських номінаціях було ще два із цієї категорії: «Лавінг» Джеффа Ніколса і «Я вам не негр» Рауля Пека. За всієї начебто несхожості ці кінокартини так чи так побудовані на конфлікті — прихованому чи явному. У «Лавінгу» йдеться про ганебні давні закони США, які забороняють міжрасові шлюби, і про стійкість героїв — білого чоловіка та чорної жінки. А документальна картина «Я вам не негр» безпосередньо присвячена боротьбі темношкірих за свої права. До «чорного кіно» можна зарахувати низку фільмів Спайка Лі («Чудо святої Анни», «Літо в Ред-Хук»), Джона Сінглтона («Малюк», «Шафт»), «Народження нації» Нейта Паркера та багато іншого. Усі ці й купа інших робіт афроамериканців заточені під конфлікт чорної та білої рас. Баррі Дженкінс — перший темношкірий режисер зі США, який увлєнено вийшов за межі «чорного кіно» у звичному розумінні. 38-річний постановник, для якого «Місячне сьйво» лишень другий досвід у повнометражному ігровому кінематографі, робить рішучий крок до «знебарвлення» «чорного кіно», позбавлення його звичного внутрішнього конфлікту, відходячи від теми расової самоідентифікації в будь-якому вигляді. Історія, розказана в «Місячному сьйві», цілком могла б статися з людиною будь-якого кольору шкіри і в будь-якому куточку земної кулі: хоч у передмісті Парижа, хоч у Нью-Йорку, хоч у спальному районі Києва.

І саме це стало причиною невдоволення. Отримали б «Оскара» «Паркани» чи «Приховані фігури» — це в очах більшості було б звичним реверансом у бік «чорного кіно», черговим поклоном тій резервації, якої торік так гостро бракувало голлівудським афроамериканцям. Таке рішення суддів означало б продовження гри в піддавки, до якої звикли у світі і яка наразі влаштує Америку, що не відрефлектувала до кінця своє ганебне рабовласницьке минуле.

Але з «Місячним сьйвом» ситуація виявилась іншою: ця картина боролася за статуетку не на боці резервації. Вона брала участь в оскарівському змаганні чесно, без знижок на колір шкіри — і перемогла чесно. Цього не пробачили Дженкінсу й кіноакадемікам. Ті, хто нині заходить від злоби із приводу підсумків «Оскара», звикли трактувати «чорне кіно» як певний обов'язковий доважок до «білого». Їх не влаштувало, що темношкірі, як виявилось, можуть змагатися з білими на рівних. Їм здалося, ніби ті зайшли на їхню територію. А розмови й закиди щодо нібито політкоректності — це лише фіговий листок, яким незадоволені прикрили справжню причину обурення: ревності до «свого» кіно. А простіше кажучи, расизм. ■

Соціальний ліфт

Вікторія Малишева

Улітку 2014-го на нашій широкій і світлій вулиці на околиці Луганська з'явилося доволі багато чоловіків у «військовій» формі. Хтось приходив додому помитись і пообідати, хтось приносив родині їжу. Дехто не приходив, що «служить», утомлено крокуючи ввечері додому зі зброєю, а зранку квапливо «на роботу»; хтось, навпаки, прагнув прибігти в сутінках, аби його менше бачили й відповідно менше перемивали кісточки. Вони приносили додому тушонку, крупи, хліб, були уособленням «влади» і трохи — спокою.

Мій сусід, ставши «військовим», чомусь це дуже приховував. До матері навідувався у темряві, прагнув піти вдосвіта, поки вулиця безлюдна. Вони доволі довго намагалися зберігати таємницю, а ми вдавали, ніби не помічаємо. У нас так заведено: захоцять — розкажуть самі, а ні — обійдемося, бо все й так бачимо. Коли ми зазирали до них у справах, бачили безліч порожніх банок із-під тушонки. Тоді ще ніякої допомоги ми не отримували, а доступ до консервів мали тільки «військові». Ми ще жартували тоді між собою, що конспіратори з них ніякі: мовчать як риби, але купа банок під собачою будою видає їхні родинні зв'язки. Невдовзі син перестав критися, приїжджав до родичів уже службовою автівкою, вітався з нами й не прагнув залишитись інкогніто. А потім його підвищили, і приводів пишатися ним у родичів стало нібито набагато більше. Наші сусіди з бідняків. Тут такий край: майже всі в однаковому становищі. Але хтось виривався з тотального безгрош'я: провів газ, воду, а хтось так і опалює дим дровами. Тож для моїх сусідів службове авто сина та його повноваження були чимось з іншого життя. Він привозив додому дрова вантажівками, зазирав серед дня з харчами. Був молодий і гнучкий, може, тому тримався в «армії» майже два з половиною роки. Навіть вступив до «вишу», бо посада вимагала більшої освіти, аніж його ПТУ. І це теж було приводом для розмов. Син — студент! Перший у їхній родині! Вступив сам і вчиться! Ми знову всміхалися їхньому наївному щастю: того року вступити до місцевих «університетів» міг будь-хто...

Побачила свого сусіда нещодавно на зупинці. Без автівки й форми. Звичайний чоловік, тут таких безліч: простий собі одяг, картата сумка, якийсь реманент у руках (тут усі щось тянуть — продати чи здати на брухт). Дружно привітався й запитання за запитанням (ми чекали разом на автобус) розповів, чому пішов з «армії». Причини прозаїчні: втома, вигорання, зміна командування, суворі вимоги, пияцтво підлеглих. Ніхто не мав бажання рити окопи чи спати на сирій землі під час навчань. Ніхто навіть не приховував, що прийшов «служити» лише заради грошей. Хтось лише підписався на термін контракт, аби залатати дірки родинного бюджету, хтось

придивлявся, що буде далі, але й перші, й другі однаково пили: знімали стрес чи щось там іще. До речі, пияцтво — це норма в моєму районі. Я не беруся судити все місто чи «республіку», але мій куток — то робітнича околиця, де за пляшку лізуть на високовольтний стовп ремонтувати світло або ж чистять каналізацію голіруч, у нас пляшками усіяні вулиці, їх носять у руках не ховаючи. Тому дивно, що мій сусід, який виріс на наших вулицях, так образився на ті пиятики своїх підлеглих. Хоча саме вони були якоюсь там із причин, що змусили його звільнитися, не першою і не останньою. Головне, що «армія» стає справді режимним об'єктом, де є норми, накази, вимоги, безліч журналів, звітів, планів. А головне — люди, які вимагають виконання цього та дисципліни. Нині всім керує розрахунок: гроші в обмін на вільний час, «армія» — така сама робота, але яку нормально оплачують, а при цьому там іще й годують. Пошукай у місті таку саму зарплату — не знайдеш. Нові «командири» вміють суворо вимагати. Тих «командирів» стажували офіцери, які закінчили військові училища в Росії, мають досвід і взагалі єдине, що вміють, — служити.

Навчання в «університеті» виявилось абсолютною зайвим моєму сусідові. Він знову став теслею чи молочником: до війни був і тим, і тим. Родина відверто засуджувала «систему», якій стали не потрібні ті, хто «служив» від самого початку і пройшов усе. Він прагне адаптуватися до нового життя, у якому потрібен лише родині. ■

«Порешаєм»

Станіслав Васін

Корупція на блокпостах у зоні АТО існує, відколи вони з'явилися. На сьогодні вона вже набрала різних форм залежно від того, які саме завдання має вирішити людина, що дає хабар бійцям.

Якщо мова про бойовиків, то корупційна складова на їхніх блокпостах уже давно не викликає ані подиву, ані обурення. Це є одним із маркерів сприймання самої «ДНР», коли навіть місцеві трактують давання «на лапу» на постах бойовиків як щось саме собою зрозуміле. Ба навіть між тими, хто хабарі сплачує, і тими, хто їх бере, склалися майже дружні стосунки. Перевізники весело поплескують по плечу «своїх», озброєних АК-47, мовляв, усе одно це неминуче, а тут «хоть по-руські говорять». На блокпостах «ДНР» теж існують якісь бази даних, за якими перевіряють паспорти на в'їзді та виїзді, однак сама процедура діє через раз.

Скажімо, нещодавно, виїжджаючи з Донецька, я виявився єдиним, у кого взяли паспорт на перевірку, бо решта пасажирів маршрутки були пенсіонери або жінки. А на зворотному шляху, на порозі «республіки», паспорт узагалі не перевіряли. Замість цього при в'їзді з боку Курахового відбувався цілковитий абсурд. Бойовики організували блокпост, який назвали «митною зоною»: водій виходить із кабінки, крокує до будки терористів, віддає певну суму разом зі своїми документами і проїжджає ще метрів 50. Тут багажник авто оглядають знову, хоча огляд щойно проводили, буквально за 2 хв ходьби звідси. Паспорти пасажирів не перевіряють і тут, адже питання вже вирішене. Ще через 100–150 м автівку знову зупиняють і вкотре зазирають до багажника. Після цього «митну зону» вважають пройденою. Хоча й це ще не кінець, позаяк уже буквально на в'їзді в сам Донець стоїть блокпост «поліції ДНР», де цього разу не беруть навіть звичних для них сигарет — знову змушують відчинити багажник і показати сумки. Невтямки, як такий щільний чотириразовий контроль поєднується з тим, що «республіці» навіть не важливо, хто їде в машині, але факт залишається фактом: перевіряють буквально через кожні кількасот метрів.

Зовсім інша річ на українських блокпостах. Оскільки на них бодай про людське око намагаються зберігати обличчя держави й повсюди розміщують плакати про боротьбу з корупцією, дати хабар тут не так просто. Питання з купівлею місця в черзі на більшості блокпостів вирішене позитивно: тут справді закрутили гайки й майже не залишили

місця для законопорушень. Кожному водієві видають спеціальний формуляр, зокрема і з номером у загальній черзі. Отож домовитись із самим бійцем та об'їхати машини, як це відбувається на постах бойовиків, украї складно. Тут часто бувають представники ОБСЄ, «Червоного Хреста» й «Лікарів без кордонів», до того ж іноді приїжджає начальство, тому погоріти на такій дрібниці бажання не виникає. Особливо коли зчиняє галас так званий народний контроль — незадоволені водії, чиї авто намагались об'їхати. У цьому разі під удар потрапив би не тільки підприємливий перевізник, а й боець ЗСУ, котрий бажав би заробити «на чай». Однак водії самі домовляються між собою: охочий пересунується на 20 машин ближче до поста купує це місце в того, хто там уже стоїть. Цим заробляють, зокрема, місцеві жителі, з ранку до вечора продаючи такі місця.

Корупція у ЗСУ починається там, де потрібно вирішити серйозніші питання. Це чудово проілюстрував нещодавній випадок із проїздом «пенсійних туристів» через КПВВ без перевірки за базою даних. Кілька літніх макіївчан вирушили до Дніпра, щоб оформити українську пенсію за фіктивними довідками переселенців, що вже явно свідчить про вихід корупції далеко за межі постів. Заплативши по 7 тис. грн за всі послуги (включно з фальшивими папірцями), вони пройшли КПВВ, просто пересівши в інше авто. Варто сказати, що серед цих людей був батько колишнього члена НЗФ, який боявся з'явитися на КПВВ, навіть не будучи в розшуку. Розповідаючи цю історію, його син сказав, що на стурбованість старого чоловік просто відповів з усмішкою: «Всьо порешаєм». І «порешал».

Та не думайте, що такі питання владнують власне на блокпосту. Як розповів один із учасників тієї мандрівки, ще рано-вранці вони заїхали в один із мікрорайонів Макіївки Сонячний, де водій передав пачку грошей чоловікові у спортивках, що вийшов заспаний із під'їзду. Той тут-таки зателефонував на блокпост і назвав номер машини. Швидше за все, частина суми, призначена українським бійцям, також буде передана їм не на самому посту, а пізніше — на контрольованій території. Отже, зв'язок «укрофашистів» із «народною Макіївкою» куди тісніший, ніж декому здається. Дивуватися такому підходу не варто, бо ж іще у 2016 році один із колишніх макіївських бойовиків зміг виїхати в Бахмут, щоб вклеїти фото в паспорт, попри те що значився в розшуку на сайті «Миротворець». ■

«Гірки жнива»

ОНУХ

Ні, це не рецензія на фільм «Гірки жнива», який тільки-но вийшов у прокат у 130 кіно-театрах 40 країн світу. Його дистриб'ютором є відома фірма Roadside Attractions із Лос-Анджелеса, та сама, що розповсюджує нагороджений цього року двома «Оскарами» фільм «Manchester by the Sea» («Манчестер біля моря»). Я, може, зовсім не писав би про «Гірки жнива», якби не рецензія Олени Кухар на *Тиждень.іа*. Авторка ще в назві розставила всі крапки над «і»: «Добрі наміри, «Гірки жнива»: Захід обурений першим фільмом про Голодомор». А потім одразу: «Просвітницькі мотиви та амбіції першопрохідця не допомогли режисеру Джорджу Менделюку створити якісний продукт. Західна аудиторія від Сан-Франциско до Сіднея — головний адресат «епічної саги» — розчарована і нервово іронізує». Вочевидь, треба бути вкрай прозорливим, щоб із мало не мазохістською насолодою зосередитися на критичних закордонних оцінках фільму. Але чому тільки на критичних?

Нехай найкращою рецензією і на стрічку, і на рецензію Олени Кухар буде коментар одним реченням, який я прочитав у Facebook: «Хоча цей фільм не такий чудовий, як я сподівався, ця рецензія ще гірша».

Заодно хотів би подякувати авторці *Тижня*, бо, заохочений її критикою, я прочитав кількадесят інших обговорень та коментарів, сотні реакцій і закордонних, і українських глядачів, шукаючи в них приголомшливу критику. Натомість знайшов багато цікавого матеріалу для роздумів. Я не маю сумнівів, що цей фільм матиме і своїх критиків, і численних прихильників. Варто замислитися над контекстуалізацією тла, на якому створювалася стрічка, і теми українського Голодомору, що стала приводом для її створення. Не підлягає сумніву факт, що з появою «Гірких жнив» тема українського Голодомору має шанс дійти до широкої закордонної громадськості, яка раніше нічого не чула про нього.

Мупу зізнатися, мене більше зацікавили обговорення, які з'явилися в українських ЗМІ, ніж опубліковані у світі. Прочитавши багато рецензій, я зрозумів, що в Україні де-факто не існує професійної кінокритики або, якщо існує, вона не зацікавлена у висловленні своїх думок. Більшість статей властивий суто журналістський підхід, а найцікавіші написали історики. Українські автори зазвичай зосереджуються на зв'язку з історією, натомість закордонні, відкриваючи для себе невідому тему, — на формальному боці фільму, хоча завжди звертають увагу на історичне тло. У багатьох коментарях із наполегливістю, варто кращого застосування, наголошено українське походження авторів стрічки. «Канадський режисер українського походження Джордж Менделюк зняв фільм «Гірки жнива». Або: «Гірки жнива» — це колаборація групи канадців українського походження: режисера Джорджа Менделюка, сценариста-новачка

Річарда Бачинського-Гувера та продюсера Яна Ігнатовича».

Коли Роман Поланський зняв нагороджений «Оскаром» фільм «Піаніст», я не помітив у рецензіях слів «польський режисер єврейського походження». Це якась незбагненна спроба заявити «так, але це не ми», і немає значення, сприймаємо ми ці слова в позитивному чи в іронічному розумінні.

Як слушно зауважено на порталі *zahid.net*, «... для українських кінематографістів осмислення трагедії Голодомору — ще попереду. Наразі ніхто так і не зміг навіть наблизитись до художнього осмислення теми так, як у кінематографі віддана данина Голокосту, коли тема розкрита не просто тому, що є актуальною, а в справжніх мистецьких шедеврах. На таке кіно нам ще доведеться почекати».

З обговорень, які прочитав в українських ЗМІ, найпереконливішою мені видалася стаття історика Станіслава Мензелевського (УП. Культура): «Найбільша перемога «Гірких жнив» — це намагання порвати з жертвним каноном української культури. Фільм пропонує більш актуальну і терапевтично прийнятну стратегію роботи з колективною травмою,

НАШІ РЕАКЦІЇ НА ФІЛЬМ — ЦЕ ДОКАЗ, ЩО ДИСКУСІЯ ТРИВАЄ Й ТРИВАТИМЕ, А ПЕРЕД ВІТЧИЗНЯНИМИ ТВОРЦЯМИ СТОІТЬ ВИКЛИК, І Я ВІРЮ, ЩО ВОНИ ЗНАЙДУТЬ НЕ ОДИН СПОСІБ ПЕРЕКОНЛИВО РОЗПОВІДАТИ ПРО ГОЛОДОМОР

ніж «Голод-33». Адрже, лише вийшовши за рамки замкненого кола національної віктимізації та ексклюзивної колективної травми, можна інтегруватися в ширший інтернаціональний контекст».

Було б недобре, якби визнали, що фільм «Гірки жнива» заповнив порожнечу й тепер можна спокійно братися до інших тем. Голодомор був, є і лишиться травмою, з якою українцям доведеться жити і в кожному поколінні наново оцінювати її. Цю травму не вдасться так просто стерти з пам'яті, як уміли стирати на советських фотографіях: було — немає. Наші реакції на фільм — це тільки доказ, що дискусія триває й триватиме, а перед вітчизняними творцями стоїть виклик, і я вірю, що вони знайдуть не один спосіб переконливо розповідати про Голодомор. Якщо ми згодні, що кіно — царина мистецтва, треба визнати, що головне питання в мистецтві — споконвічна проблема ЯК? Якщо ми вважаємо, що фільм — це прозаїчна пропаганда або звичайний дидактичний інструмент, ми однаково не уникаємо питання ЯК? В усіх цих випадках форма має колосальне значення, бо, власне, добре знайдена форма перетворює фільм на мистецтво, а як мистецтво кіно непомітно вчитиме нас і переконуватиме, а головне — чаруватиме, гіпнотизуватиме, породжуватиме захват. ■

«Гірки жнива»

5

ПРЕДСТАВЛЯЄ

ЩОСУБОТИ
10:10

ЩОНЕДІЛІ
13:10

МОДНЕ
ЗДОРОВ'Я

із Веронікою Ухалковою

Усе про сучасні тенденції здорового способу життя, дієтології, фітнесу та краси.
Корисні поради від найвідоміших експертів та несподівана правда про наше здоров'я.

Роумінг: дешевше, ніж ви очікували ;)

Швидкий 3G роумінг

Вигідні пакетні пропозиції від

€ 0,49
/Mb

Перелік країн та подробиці дивіться на сайті

Тарифи станом на 01.09.2016 р. Дозволи на діяльність - TL00-1988- від 2/01/2001 та TL03-1568 від 4/12/2003 видані ЕТТ/ЕЗ

Інфолінія:

(044) 225-8008

w.TravelSiM.ua

У.Т.Т.